

RYNEK ENERGETYCZNY

AUTORZY:

Anna GÓRSKA

Sławomir JANKIEWICZ

Violetta JÓZEFczyk

Piotr KWIATKIEWICZ

Bartłomiej ORĘZIAK

Dawid PIEKARZ

Remigiusz ROSICKI

Marcin WIELEC

Łukasz WOJCIESZAK

RYNEK ENERGETYCZNY

Zapobieganie przyczynom przestępczości

Redakcja: Łukasz Wojcieszak, Bartłomiej Oręziak, Marcin Wielec

Współfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

RECENZENCI *dr hab. Norbert Malec, prof. UPH w Siedlcach*
dr hab. Piotr Krzysztof Sowiński, prof. UR

OPRACOWANIE REDAKCYJNE *Teresa Naumiuk*
PROJEKT OKŁADKI, SKŁAD, ŁAMANIE *Bogusław Słomka*

Copyright © by Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2021

WYDANIE 2

ISBN 978-83-66344-88-4

WYDAWNICTWO INSTYTUTU WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI
ul. Krakowskie Przedmieście 25, 00-071 Warszawa
SEKRETARIAT tel.: (22) 630-94-53, fax: (22) 630-99-24, e-mail: wydawnictwo@iws.gov.pl

DRUK, OPRAWA „Elpil”, ul. Artyleryjska 11, 08-110 Siedlce

Spis treści

Wstęp 9

Rozdział pierwszy

Analiza zarządzania ryzykiem na rynku energetycznym w kontekście zapobiegania przyczynom przestępczości 13

- 1.1. Wstęp 13
- 1.2. Istota i geneza zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwach 14
- 1.3. Wartość przedsiębiorstw energetycznych
i bezpieczeństwo energetyczne jako istotny czynnik
dla wdrażania systemu zarządzania ryzykiem 22
- 1.4. Systemy zarządzania ryzykiem w zintegrowanych
pionowo grupach energetycznych 25
- 1.5. Modele ryzyka w największych
przedsiębiorstwach energetycznych 31
- 1.6. Zarządzanie ryzykiem w kontekście zapobiegania
przestępstwom gospodarczym 35
- 1.7. Podsumowanie 39

Rozdział drugi

Analiza procesu podejmowania decyzji na rynku energetycznym w kontekście siły instytucjonalnej państwa 41

- 2.1. Wstęp 41
- 2.2. Decydowanie jako element władztwa
i polityczności państwa 42

- 2.3. Typologia przestępstw na rynku energetycznym
w kontekście procesu decyzyjnego 45
- 2.4. Analiza i porównanie procesu podejmowania decyzji
w kontekście zapobiegania przestępczości
na rynku energetycznym
pod kątem siły instytucjonalnej państwa 46
- 2.5. Konkluzje 55

Rozdział trzeci

Problematyka szpiegostwa w sektorze energetyki – zarys problematyki i możliwości działań prewencyjnych 57

- 3.1. Wstęp 57
- 3.2. Charakterystyka i znaczenie szpiegostwa
w sektorze energetycznym 58
- 3.3. Specyfika działalności szpiegowskiej w cyberprzestrzeni 63
- 3.4. Możliwości i perspektywy działań prewencyjnych 67
- 3.5. Zakończenie 74

Rozdział czwarty

Efektywność służb śledczych i specjalnych w zwalczaniu przestępstw w sektorze paliwowym w Polsce 77

- 4.1. Wprowadzenie 77
- 4.2. Ogólna charakterystyka zwalczania
przestępczości paliwowej 79
- 4.3. Ograniczenia organizacyjne służb śledczych i specjalnych 82
- 4.4. Zabezpieczenia mienia związanego
z przestępczością paliwową 84
- 4.5. Podsumowanie 84

Rozdział piąty

Relacja między ubóstwem energetycznym a przestępstwem kradzieży energii elektrycznej – sposoby prewencji 87

- 5.1. Wstęp 87
- 5.2. Ubóstwo energetyczne – krótka charakterystyka 88
- 5.3. Przestępstwo kradzieży energii na świecie 94

- 5.4. Kradzież energii w świetle prawa energetycznego 97
- 5.5. Nielegalny pobór energii elektrycznej
w świetle polskiego Kodeksu karnego 98
- 5.6. Formy kradzieży energii elektrycznej 101
- 5.7. Prewencja w zakresie przeciwdziałania
przestępstwom energetycznym 105

Rozdział szósty

Rozwój technologii i obce kultury energetyczne a legislacyjne zabezpieczenie interesów ekonomicznych państwa – wybrane aspekty prawne.

Studium politologiczno-ekonomiczne 107

- 6.1. Wstęp 107
- 6.2. Energetyka a państwo 109
- 6.3. Konflikt interesu na linii państwo–obywatel 110
- 6.4. Postęp techniczny a regulacje prawne 112
- 6.5. Prawne usankcjonowanie pozycji państwa w sektorze 114
- 6.6. Zabezpieczenie własności zasobów naturalnych 114
- 6.7. *Upstream* węglowodorowy 115
- 6.8. Produkcja paliw (*upstream* techniczny) 116
- 6.9. Ustawa Prawo energetyczne –
kontekst paliw węglowodorowych 118
- 6.10. Węglowodany jako nośniki energii w silnikach spalinowych 119
- 6.11. Dywersyfikacja nośników, trend rynkowy 122
- 6.12. Ustawy o biokomponentach i paliwach ciekłych, o systemie
monitorowania i kontrolowania jakości paliw a art. 73 k.k.s. 124
- 6.12. Ochrona interesów Skarbu Państwa – poziom *downstream* 126
- 6.13. Paliwa alternatywne a wpływy podatkowe 128
- 6.14. Zakończenie 130

Rozdział siódmy

Założenia projektowe oraz analiza *de lege lata* typów czynów zabronionych w obszarze energetycznym w Polsce 133

- 7.1. Założenia projektowe 133
- 7.2. Płaszczyzna badawcza 134

- 7.3. Wytyczne dotyczące podejmowanych prac 139
- 7.4. Metodologia 148
- 7.5. Analiza *de lege lata* przestępstw energetycznych w Polsce 149
- 7.6. Katalog najważniejszych aktów prawnych
na rynku energetycznym 164

Sprawozdanie z warsztatu naukowego

**„Przeciwdziałanie przyczynom przestępczości na rynku
energetycznym” – 29 kwietnia 2019 r. 173**

Bibliografia 183

Informacje o autorach 201

Wstęp

Niniejsze opracowanie stanowi produkt prac analitycznych podejmowanych przez Zespół Implementacyjny w ramach projektu „Prawo, gospodarka i technologia na rzecz zapobiegania przyczynom przestępczości” organizowanego przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości w obszarze rynku energetycznego. W książce, co oczywiste, przedstawione zostały jedynie wybrane zagadnienia, związane z tytułowym problemem. Na opracowanie składają się teksty autorstwa dziewięciu ekspertów.

Monografia naukowa poświęcona jest niezwykle doniosłej i aktualnej problematyce, która niewątpliwie zasługuje na szczególną uwagę. Energetyka jest jednym z najważniejszych sektorów gospodarki, wpływającym na funkcjonowanie zarówno poszczególnych gałęzi gospodarki państwa, jak i przedsiębiorstw. Stąd też kwestia ochrony sektora energetycznego przed różnorodnymi zagrożeniami jest bardzo istotna z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa. Skuteczne eliminowanie przestępczości na rynku energii wymaga sformułowania określonych metod zwalczania tego rodzaju aktywności, a w szczególności wskazania odpowiednich działań prewencyjnych. Zaproponowane w tym opracowaniu rozwiązania stanowią istotne głosy w dyskusji na temat przemian, jakim ulegać powinno polskie prawo karne gospodarcze oraz na jakie zagadnienia powinni zwrócić uwagę prawodawcy w aspekcie zwiększania bezpieczeństwa sektora energetycznego.

Pierwszy rozdział został poświęcony zbadaniu problematyki analizy zarządzania ryzykiem na rynku energetycznym w kontekście zapobiegania przyczynom przestępczości. Rozważania zawarte w przedmiotowym rozdziale wskazują, że ze względu na dynamiczne otoczenie rynkowe i regulacyjne, w celu utrzymania pozycji rynkowej, przedsiębiorstwa z branży energetycznej

muszą reagować na pojawiające się zmiany oraz zagrożenia wywołane przez uwarunkowania ekonomiczne i społeczne. Branża energetyczna stoi przed dużymi wyzwaniami, zaś przedsiębiorstwa energetyczne muszą szybko się przeorganizować i zwiększyć tempo rozwoju. Rozdział prezentuje w sposób syntetyczny najważniejsze koncepcje zarządzania ryzykiem występujące w literaturze przedmiotu oraz wyniki analizy systemów zarządzania ryzykiem funkcjonujące w największych przedsiębiorstwach branży energetycznej w Polsce.

Drugi rozdział zawiera omówienie analizy procesu podejmowania decyzji na rynku energetycznym w kontekście siły instytucjonalnej państwa. Zastanawiając się nad przyczyną powstawania zjawisk sprzyjających przestępczości na rynku energetycznym w aspekcie procesu decyzyjnego, położono w tym względzie nacisk na znaczenie deficytów w tworzeniu siły instytucjonalnej przez państwo. Innym istotnym brakiem jest niewystarczająca transmisja woli politycznej i intencji w rzeczywiste akty prawne. Zgodnie z zawartymi w tym rozdziale rozważaniami kolejnym elementem wadliwości procesu decyzyjnego na rynku energetycznym jest zachwianie równowagi pomiędzy generowaniem swobody działalności gospodarczej a zabezpieczaniem interesu wspólnotowego, w tym interesu państwa, poprzez wytwarzanie mechanizmów chroniących interesy ekonomiczne zarówno samego państwa, jak i konsumentów na tymże rynku.

Trzeci rozdział dotyczy problematyki szpiegostwa w sektorze energetyki. Przedstawiony został zarys problematyki, a także możliwości działań prewencyjnych. Temat zwalczania szpiegostwa na rynku energetycznym stanowi poważnie zagadnienie, wymagające sformułowania określonych metod służących eliminowaniu tego rodzaju działalności. W opracowaniu ukazano jednakże najskuteczniejsze formy przeciwdziałania działalności szpiegowskiej w sektorze energetycznym. W tym rozdziale akcentuje się znaczenie aktów prawa wewnętrznego przedsiębiorstw energetycznych, szkolenia jego pracowników, rygorystycznego przestrzegania procedur oraz stosowania odpowiednich zabezpieczeń technicznych.

Czwarty rozdział ogniskuje wokół zagadnienia efektywności służb śledczych i specjalnych w zwalczaniu przestępstw w sektorze paliwowym w Polsce, wymieniając główne problemy strukturalne w efektywnym funkcjonowaniu poszczególnych służb śledczych i specjalnych w zakresie zwalczania

przestępczości paliwowej. Ponadto, zbadane zostało także, w jakim stopniu dobór kadr i system szkoleń funkcjonariuszy służb śledczych i specjalnych wpływa na efektywność zwalczania przestępstw w sektorze paliwowym. Rozdział zawiera rozważania na temat tego, jak bardzo praktyka zabezpieczenia mienia związanego z przestępczością paliwową jest efektywna w zapewnieniu wykonalności przyszłych orzeczeń w zakresie kar i środków karnych o charakterze majątkowym.

Piąty rozdział dotyczy wykazania relacji istniejących pomiędzy problemem ubóstwa energetycznego a przestępstwem kradzieży energii elektrycznej oraz sposobów zapobiegania przestępczości na rynku energetycznym. Zgodnie z treścią przedmiotowego rozdziału kradzież energii elektrycznej można ograniczyć, stosując rozwiązania techniczne, takie jak mierniki zabezpieczone przed manipulacją przez osoby niepowołane, metody zarządzania, takie jak kontrola oraz monitorowanie, a w niektórych przypadkach restrukturyzacja własności i regulacji systemów elektroenergetycznych. Zasadnicze znaczenie dla walki z ubóstwem energetycznym ma poprawa efektywności energetycznej. Akcent został położony na znaczenie technicznych problemów liczników, sprawiających, że trudno stwierdzić, jaką ilość energii pobierał konsument, świadomie popełniając przestępstwo.

Szósty rozdział został poświęcony zagadnieniu nowoczesnych technologii i obcych kultur energetycznych a legislacyjne zabezpieczenia interesów ekonomicznych państwa – wybrane aspekty prawne. Celem dociekań jest ustalenie stanu zabezpieczenia interesów finansowych państwa w obszarze pozyskania oraz obrotu towarowego w sektorze energetycznym. W tym rozdziale podkreślono, że polityka fiskalna nie pozostaje bez wpływu na wybór drogi rozwoju technologii w sektorze energetycznym. Ukazano także problem ochrony prawnej Skarbu Państwa w zakresie pozyskania oraz obrotu nośnikami energii, przy czym akcent został położony na paliwa ciekłe.

Siódmy rozdział został poświęcony zaprezentowaniu założeń projektowych oraz analizie *de lege lata* typów czynów zabronionych w obszarze energetycznym w Polsce. W związku z powyższym w pierwszej kolejności przedstawiono płaszczyznę badawczą, wytyczne dotyczące podejmowanych prac oraz metodologię. Następnie przybliżono konkretne czyny zabronione związane z szeroko rozumianym rynkiem energetycznym w polskim systemie prawnym: Kodeks karny, prawo energetyczne, prawo geologiczne i górnictwo

oraz Kodeks karny skarbowy. Przedmiotowy rozdział zawiera także pozostałe typy czynów zabronionych (ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o systemie monitorowania i kontrolowania jakości paliw) oraz katalog najważniejszych aktów prawnych na rynku energetycznym.

Monografia naukowa kończy się zwięzłym sprawozdaniem z warsztatu naukowego dotyczącego zagadnienia przeciwdziałania przyczynom przestępczości na rynku energetycznym, który został zorganizowany dnia 29 kwietnia 2019 roku w siedzibie Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.

Redaktorzy

Analiza zarządzania ryzykiem na rynku energetycznym w kontekście zapobiegania przyczynom przestępczości

1.1. Wstęp

Dynamika procesów społeczno-gospodarczych oraz szybkie zmiany technologiczne powodują wzrost zmienności i nieprzewidywalności otoczenia, w jakim funkcjonują przedsiębiorstwa. Ze względu na dynamiczne otoczenie rynkowe i regulacyjne, w celu utrzymania pozycji rynkowej, przedsiębiorstwa z branży energetycznej muszą reagować na pojawiające się zmiany oraz zagrożenia wywołane przez uwarunkowania ekonomiczne i społeczne. Szczególnie że branża energetyczna stoi też przed dużymi wyzwaniami. Związane są one m.in. z: koniecznością zwiększenia podaży energii elektrycznej, odtworzenia zdekapitalizowanego majątku wytwórczego, dostosowania do systematycznie zaostrzanych przez Unię Europejską przepisów dotyczących ograniczania emisji szkodliwych gazów, rozwoju sieci przesyłowych i dystrybucyjnych oraz zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego kraju.

Wszystko to powoduje, że przedsiębiorstwa energetyczne muszą szybko się przeorganizować i zwiększyć tempo rozwoju. W innym przypadku będziemy mieć problem ze wzrostem gospodarczym w Polsce, ponieważ energia elektryczna jest istotnym elementem dla funkcjonowania gospodarki. Ponadto, pamiętać musimy, że wraz ze wzrostem innowacyjności nastąpi wzrost jej znaczenia, szczególnie parametrów jakościowych.

Krajowe energetyczne grupy kapitałowe (bo takie mają zasadniczy wpływ na rynek energii elektrycznej), by sprostać tym wyzwaniom, będą musiały znacznie zwiększyć nakłady finansowe na inwestycje. Jednak ich potencjał finansowy (liczony wskaźnikiem dług netto do EBITDA) systematycznie maleje. Obecnie relacja między długiem a EBITDA dla większości grup jest

na granicy akceptowalnej przez sektor finansowy. Dodatkowo inwestorzy są coraz bardziej ostrożni albo wręcz zaprzestają finansowania technologii związanych z węglem, czyli tych dominujących w Polsce. Jednym z istotnych warunków realizacji wariantu zmian na poziomie tylko zadowalającym dla gospodarki jest wzrost wartości polskich energetycznych grup kapitałowych. Na poziomie makroekonomicznym pozwoli to na zapewnienie akceptowalnego bezpieczeństwa energetycznego.

Konieczne jest więc stworzenie systemu, który zminimalizuje zagrożenia dla funkcjonowania przedsiębiorstw tego typu. Jednym z istotnych elementów tego systemu jest zarządzanie ryzykiem (w tym związanym z przestępczością), ponieważ jego materializacja będzie wpływać na wartość tych firm.

Artykuł prezentuje w sposób syntetyczny najważniejsze koncepcje zarządzania ryzykiem występujące w literaturze przedmiotu oraz wyniki analizy systemów zarządzania ryzykiem, które funkcjonują w największych przedsiębiorstwach branży energetycznej w Polsce. Celem opracowania jest zaprezentowanie podejścia do zarządzania ryzykiem, które ogranicza możliwość wystąpienia nadużyć gospodarczych.

1.2. Istota i geneza zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwach

Wraz z rozwojem teorii ekonomicznych zmieniało się podejście do definiowania pojęcia „ryzyko”. Główne różnice w interpretacji przejawiają się w takich aspektach, jak:

- ▶ relacje pomiędzy ryzykiem a niepewnością,
- ▶ co jest przedmiotem odniesienia,
- ▶ znaczenie dla pomiaru ryzyka rachunku prawdopodobieństwa¹.

Ryzyko związane z niepewnością wystąpienia jakiegoś negatywnego zjawiska było od samego początku rewolucji przemysłowej przedmiotem zainteresowania przedsiębiorców. Z tego też powodu zagadnieniem tym zajmowali się pierwsi nowożytni ekonomiści. A. Smith i D. Ricardo zwracali uwagę, że za występowanie ryzyka (rozumianego jako niepewność) przedsiębiorcy należy

¹ A.M. Olkiewicz, *Ryzyko i jego wpływ na decyzje przedsiębiorstw*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2012, nr 56, s. 555.

się dodatkowe wynagrodzenie. Uzasadniało to „pobieranie” zysku przez właścicieli firm. Nie zagłębiali się jednak w problemy zdefiniowania, podziału czy mierzenia ryzyka². Szczegółowo zajmować się tym zaczął dopiero w 1901 roku A.H. Willett. Według tego ekonomisty ryzyko to stan otoczenia, który należy odnosić do stopnia niepewności wystąpienia, a nie do prawdopodobieństwa jego materializacji. Zgodnie z takim podejściem ryzyko rozumiane jako stan otoczenia jest obiektywne i skorelowane z subiektywną niepewnością, a wrażenie przypadkowości jest wyłącznie wynikiem niedoskonałości wiedzy ludzi o obiektywnych prawach, które rządzą procesami w świecie zewnętrznym³.

Powszechnie stosowaną w ekonomii definicję ryzyka i niepewności opracował F.H. Knight. W książce *Risk, Uncertainty and Profit* zwraca on uwagę, że pojęcia te są ze sobą często utożsamiane, co jest błędem⁴. Ryzyko bowiem oznacza ewentualność odchylenia od stanu oczekiwanego lub planowanego, którą można obliczyć za pomocą rachunku prawdopodobieństwa. Jest więc ono mierzalne. Niepewność natomiast występuje wówczas, gdy nie możemy obliczyć prawdopodobieństwa wystąpienia przyszłych zdarzeń. Dotyczy ona sytuacji, kiedy brakuje danych do określenia przyszłych zdarzeń, co uniemożliwia podjęcie racjonalnej decyzji⁵. Nie można więc dokonać jej pomiaru⁶.

Mimo powszechności przyjęcia w literaturze pojęcia ryzyka i niepewności zaproponowanego przez Knighta oraz kryteriów ich wyodrębinienia, wielu ekonomistów z tym podejściem się nie zgadza. Przykładowo wyróżniony nagrodą Nobla w 1972 roku K.J. Arrow używał zamiennie pojęć „ryzyko” i „niepewność”⁷. Inaczej też uważali F. Modigliani i M.H. Miller⁸.

² Zob. np. A. Smith, *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, t. I–II, Warszawa 2007; D. Ricardo, *The Principles of Political Economy and Taxation*, New York 2004.

³ M. Dudziak, E. Szpakowska, *Zarządzanie ryzykiem i niepewność w działalności gospodarczej. Podejmowanie decyzji biznesowych*, „Zarządzanie i Finanse” 2013, nr 1, s. 117–118.

⁴ F.H. Knight, *Risk, Uncertainty and Profit*, Boston 1921.

⁵ K.M. Klimczak, *Dylematy ujęcia ryzyka w teorii ekonomii*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Oeconomica” 2008, nr 221, s. 361.

⁶ A.M. Olkiewicz, *op. cit.*, s. 556.

⁷ Zob. K.J. Arrow, *Essays in the Theory of Risk*, Bearing 1971; K.J. Arrow, *Eseje z teorii ryzyka*, Warszawa 1979.

⁸ Zob. np. F. Modigliani, M.H. Miller, *The Cost of Capital, Corporate Finance and the Theory of Investment*, „American Economic Review” 1958, no. 48, s. 261–297.

(oboje uzyskali nagrodę Nobla, przy czym pierwszy w 1985 roku, a drugi w 1990 roku) czy W.F. Sharpe (nagroda Nobla w 1990 roku)⁹.

Ważne jednak, że ryzyko można identyfikować i dokonać jego pomiaru, co umożliwia zarządzanie nim¹⁰. W literaturze przedmiotu występują dwa podejścia do postrzegania ryzyka. W ujęciu defensywnym ryzyko traktowane jest jako zjawisko negatywne, którego efektem występowania w działalności gospodarczej jest strata. Z kolei nurt ofensywny uważa ryzyko za immanentną cechę działalności przedsiębiorstwa. Dlatego postrzega je nie tylko w kategoriach możliwych strat, ale także jako źródło potencjalnych zysków¹¹. Z podejść tych wynika strategia w zakresie ryzyka w przedsiębiorstwach. Generalnie możemy wyróżnić następujące postawy:

- ▶ awersja do ryzyka – ryzyko jest podejmowane wtedy, gdy możemy spodziewać się uzyskania rekompensaty za nie w formie premii,
- ▶ obojętność wobec ryzyka – przy podejmowaniu decyzji, wielkość ryzyka nie ma znaczenia,
- ▶ skłonność do ryzyka – w tym przypadku istnieje zdolność do ponoszenia dodatkowych nakładów w przypadku wystąpienia wyższego ryzyka¹².

⁹ Zob. W.F. Sharpe, *A Theory of Market Equilibrium under Conditions of Risk*, „The Journal of Finance” 1964, vol. 19, no. 3, s. 425–442.

¹⁰ M. Dudziak, E. Szpakowska, *op. cit.*, s. 120.

¹¹ M. Białas, *Ryzyko w działalności przedsiębiorstwa*, „Zeszyt Naukowy Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości w Krakowie” 2013, nr 30, s. 96–112.

¹² S. Flaszewska, M. Marczak, I. Staniec, *Nowe trendy w kształceniu menedżerów – zarządzanie ryzykiem*, [w:] *Człowiek w organizacji. Teoria i praktyka*, red. P. Wachowiak, Warszawa 2012, s. 126.

Tabela 1. Proces zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie.

Identyfikacja ryzyka	Analiza ryzyka	Ocena ryzyka	Sterowanie ryzykiem	Kontrola i monitorowanie
- określenie przyczyn ryzyka - określenie rodzaju ryzyka - charakterystyka zidentyfikowanych ryzyk - stwierdzenie potencjalnych następstw - wskazanie podmiotów dotkniętych ryzykiem	- określenie prawdopodobieństwa zaistnienia stanu, w którym ryzyko jest wyższe - określenie prawdopodobieństwa zaistnienia stanu, w którym ryzyko jest wyższe niż poziom progowy - określenie konsekwencji określonego zdarzenia przez skwantyfikowanie skutków - sformułowanie potencjalnych wariantów rozwiązań - analiza nakładów, kosztów i skutków poszczególnych wariantów	- stwierdzenie gotowości oraz określenie zdolności do podejmowania ryzyka - określenie rzeczywistego poziomu ryzyka - systematyka możliwych rozwiązań do opanowania ryzyka	- dobór właściwych narzędzi i metod - określenie priorytetów - wykorzystanie najlepszych kombinacji - ocena i komunikacja strategii neutralizowania lub zapobiegania ryzyku	- ciągłe monitorowanie rozpoznanych oraz potencjalnych rodzajów ryzyka - ocena skuteczności podjętych działań - wprowadzenie zmian lub nowe zamodelowanie procesu zarządzania ryzykiem - konsekwentne stosowanie skutecznych rozwiązań

Źródło: P. Kokot-Stępień, *Identyfikacja ryzyka jako kluczowy element zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2015, nr 74, s. 533–544.

Niezależnie od sposobu postrzegania ryzyka każdy przedsiębiorca stara się zarządzać ryzykiem. Wymaga to stworzenia systemu identyfikacji, opisu, oceny i monitorowania ryzyka. Głównym celem zarządzania ryzykiem jest uzyskanie informacji umożliwiających podejmowanie decyzji i realizację działań przy akceptowalnym jego poziomie¹³.

W literaturze prezentowanych jest kilka podstawowych koncepcji zarządzania ryzykiem¹⁴:

¹³ S. Bąk, *Charakterystyka ryzyka i sposobów zarządzania nim w sektorze energetycznym – wyniki badania sprawozdań zarządów z działalności polskich przedsiębiorstw*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2016, nr 299, s. 20–21.

¹⁴ R. Wróblewski, *Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach” 2011, nr 90, s. 14–16.

1. Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwie (*Enterprise Risk Management* – ERM) – jest to najbardziej kompletne i holistyczne podejście do zarządzania ryzykiem. Obejmuje ono zespół metod i technik identyfikacji, opisu, analizy i oceny ryzyka oraz przyjętych mechanizmów działania (strategia, reagowanie i monitoring), co ma wspierać realizację przyjętych przez przedsiębiorstwo celów. Koncepcja ta zakłada, że zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwie jest procesem nadzorowanym przez kierownictwo. Zaprojektowanym i stosowanym w odniesieniu do strategii w celu identyfikowania potencjalnych zdarzeń, które mogą wpłynąć na przedsiębiorstwo w aspekcie ryzyka. Występują różne propozycje, jakie treści i formy powinien przyjmować system ERM. Niezależnie od tego zawsze jest to proces:
 - ▷ trwały i płynny,
 - ▷ realizowany przez ludzi i na każdym poziomie organizacji,
 - ▷ wykorzystywany w budowaniu strategii przedsiębiorstwa,
 - ▷ zaprojektowany, aby zidentyfikować potencjalne wydarzenia, mające wpływ na zarządzanie w aspekcie ryzyka,
 - ▷ zdolny dostarczyć wytyczne do zarządzania ryzykiem,
 - ▷ włączony do osiągnięcia celów przedsiębiorstwa.
2. Planowanie ciągłości działania (*Business Continuity Planning* – BCP) ma za zadanie zapewnić ciągłość wytwarzania i dostarczania w niezakłócony sposób produktów i usług, w sytuacji wystąpienia katastrof naturalnych, awarii technicznych lub innych krytycznych zdarzeń. Dla tego BCP zawiera:
 - ▷ analizę procesów biznesowych,
 - ▷ identyfikację kluczowych procesów,
 - ▷ ocenę związanego z tymi procesami ryzyka,
 - ▷ tworzenie planów ciągłości działania,
 - ▷ wdrażanie planów awaryjnych,
 - ▷ testowanie skuteczności planów awaryjnych,
 - ▷ program szkoleń.
3. Zarządzanie ciągłością działania (*Business Continuity Management* – BCM) jest koncepcją holistyczną zmierzającą do określenia potencjalnego wpływu zakłóceń na przedsiębiorstwo i stworzenia warunków do skutecznej ochrony jego wartości oraz interesów właścicieli, reputacji

i marki. W wielu aspektach jest ona zbieżna z koncepcją ERM, przy czym obejmuje dodatkowo elementy *Business Impact Analysis* (BIA) i *Crisis Management* (CM).

4. Analiza wpływu zdarzenia na biznes (*Business Impact Analysis* – BIA) stanowi istotny element planowania ciągłości działania przedsiębiorstwa. Przedstawia ona konieczne do podjęcia czynności, które w konsekwencji nie dopuszczają do utraty reputacji oraz poniesienia dodatkowych kosztów. Proces analizy obejmuje: przegląd planowania, tworzenia i dystrybucji, a następnie analizę wyników i prezentację wniosków. Wynikiem BIA jest raport, który opisuje potencjalne ryzyka, określa ilościowo znaczenie komponentów biznesu i sugeruje odpowiednie przypisanie zasobów, niezbędnych dla zapewnienia ochrony przed zagrożeniami.
5. Zarządzanie w sytuacji kryzysowej (*Crisis Management* – CM) – ma na celu opracowanie procedur i technik, które pozwolą w momencie pojawienia się kryzysu na zminimalizowanie jego efektów. Ponadto, mogą one spowodować, że przedsiębiorstwo zareaguje już na samym początku, przez co sytuacja kryzysowa się nie rozwinie. Procedura działania CM składa się z trzech faz: przed wystąpieniem sytuacji kryzysowej, w trakcie jej trwania i po jej wystąpieniu. W tym przypadku wykorzystuje się wiele metod (m.in.: burzę mózgów, symulacje kryzysu, *key massage*). Ważne jest, by w firmie było prezentowane jednoznaczne i spójne stanowisko w odniesieniu do sytuacji kryzysowej i podjętych działań.
6. Zarządzanie niepewnością (*Uncertainty Management* – UM) dotyczy zastosowania metod i technik w celu zmniejszenia strat przedsiębiorstwa wynikających z braku informacji niezbędnych do podejmowania decyzji, braku możliwości przewidywania wyników podejmowanych decyzji oraz oszacowania skutków zdarzeń zachodzących w otoczeniu.
7. Odtworzenie działania po katastrofie (*Disaster Recovery* – DR) polega na zarządzaniu ryzykiem przy pomocy polityk i procedur oraz związanymi z nimi procesami, by zapewnić funkcjonowanie przedsiębiorstwa po wystąpieniu katastrofy naturalnej (np. powódź, trzęsienie ziemi), awarii technicznej (np. pożar, awarie sieci energetycznej czy telefonicznej) lub ataku terrorystycznym, w następstwie których zniszczeniu ulega całość lub istotna część zasobów firmy (szczególnie o znaczeniu krytycznym dla podstawowej działalności biznesowej).

8. Zarządzanie ryzykiem łańcucha dostawy (*Supply Chain Risk Management – SCRM*) skupia się na identyfikacji w procesie miejsc zakłóceń dla nieprzerwanej produkcji, co ma pozwolić na zmniejszenie ryzyka handlowego. Proces zarządzania ryzykiem łańcucha dostawy polega na identyfikacji i sterowaniu procesami biznesowymi związanymi z przepływem towarów.

Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwie jest jednym z najważniejszych elementów w procesie zarządzania. Pozwala bowiem na kontrolowanie i minimalizowanie zagrożeń, co przekłada się na wzrost efektywności, rentowności i ogranicza niepowodzenie podjętych działań. Ponadto, wpływa też na skuteczne minimalizowanie negatywnych czynników mogących zakłócać proces decyzyjny. Szczególnie pomocne w tym przypadku są opracowane przez zespoły specjalistów standardy zarządzania ryzykiem¹⁵.

W Polsce zarządzanie ryzykiem odbiega od podejścia przedsiębiorstw zagranicznych. Punktem wyjścia jest bowiem dyskusja na szczepku zarządu, natomiast poza granicami kraju to są przede wszystkim formalne rejestry ryzyka i zagrożeń.

Tabela 2. Podejście do zarządzania ryzykiem i ubezpieczeniami w polskich przedsiębiorstwach w odniesieniu do przedsiębiorstw zagranicznych w 2013 roku.

Przedsiębiorstwa polskie	Przedsiębiorstwa zagraniczne
Dyskusja na szczepku zarządu – prawie 50% firm	Formalne rejestry ryzyka i zagrożeń – prawie 80% firm
Intuicja i doświadczenie kadry menedżerskiej – 30% firm	Dyskusja na szczepku zarządu – 60% firm
Formalne rejestry ryzyka i zagrożeń – prawie 20% firm	Intuicja i doświadczenie kadry menedżerskiej – 60% firm
Opinie zewnętrznych doradców – 5% firm	Opinie zewnętrznych doradców – 30% firm

Źródło: *Zarządzanie ryzykiem i ubezpieczeniami w firmach w Polsce*, Raport Aon Polska 2013/2014, Warszawa 2014.

Grupa najważniejszych ryzyk w polskich przedsiębiorstwach ulegała zmianie. Według badań ankietowych przeprowadzonych przez Aon Polska w 2009 roku firmy uważały, że najważniejszym ryzykiem jest spowolnienie gospodarcze, natomiast w 2017 roku była to wzrastająca konkurencja. Odbiegało to od sytuacji przedsiębiorstw zagranicznych, które wskazywały w tym

¹⁵ *Ibidem*, s. 30.

samym okresie na inne ryzyka jako kluczowe. W latach 2015–2018 najważniejszym ryzykiem wskazywanym przez firmy spoza granic Polski była utrata reputacji, w latach 2013–2014 – spowolnienie gospodarcze, natomiast wcześniej (lata 2009–2012) były to zmiany w otoczeniu prawnym lub regulacyjnym¹⁶.

Tabela 3. Kluczowe ryzyka w polskich przedsiębiorstwach w latach 2009–2017.

Ranking ryzyka				
2017/2018	2015/2016	2013/2014	2011/2012	2009/2010
Wzrastająca konkurencja	Wzrastająca konkurencja	Spowolnienie gospodarcze	Wahania kursów walut	Spowolnienie gospodarcze
Zmiany w otoczeniu prawnym lub regulacyjnym	Spowolnienie gospodarcze	Wzrastająca konkurencja	Wzrastająca konkurencja	Wahania kursów walut
Spowolnienie gospodarcze	Zmiany w otoczeniu prawnym lub regulacyjnym	Przepływy pieniężne Ryzyko płynności	Spowolnienie gospodarcze	Wahania cen surowców
Ceny towarów	Utrata reputacji	Kontrahenci – należności handlowe	Wahania cen surowców	Zmiany w otoczeniu prawnym lub regulacyjnym
Należności handlowe Płatności kontrahentów	Wahania cen surowców	Zmiany w otoczeniu prawnym lub regulacyjnym	Kontrahenci – należności handlowe	Wzrastająca konkurencja
Wahania kursów walut	Przerwa w działalności	Wahania kursów walut	Zmiany w otoczeniu prawnym lub regulacyjnym	Kontrahenci – należności handlowe
Przepływy pieniężne Ryzyko płynności	Kontrahenci – należności handlowe	Wahania cen surowców	Przerwa działalności Zakłócenia lub przerwa w łańcuchu dostaw	Przepływy pieniężne Ryzyko płynności
Brak odpowiedniej kadry na rynku	Wahania kursów walut	Awaria technologiczna	Awaria technologiczna	Zakłócenia lub przerwa w łańcuchu dostaw
Utrata reputacji	Awaria systemów informatycznych	Nieuczciwość pracownicza	Przepływy pieniężne Ryzyko płynności	Utrata danych
Niestabilność polityczna	Zniszczenie lub uszkodzenie mienia	Odpowiedzialność cywilna lub roszczenia	Utrata reputacji Odpowiedzialność cywilna lub roszczenia	Utrata reputacji

Źródło: Zarządzanie ryzykiem i ubezpieczeniami w firmach w Polsce, Raport Aon Polska 2017/2018, Warszawa 2018.

¹⁶ Zarządzanie ryzykiem...

1.3. Wartość przedsiębiorstw energetycznych i bezpieczeństwo energetyczne jako istotny czynnik dla wdrażania systemu zarządzania ryzykiem

Przedsiębiorstwa z branży energetycznej w Polsce stoją obecnie przed dużymi wyzwaniami. Jeżeli im nie sprostają, możemy mieć problem z zabezpieczeniem dostaw energii elektrycznej¹⁷. Szczególnie przy ekstremalnych warunkach pogodowych lub w przypadku dynamicznego wzrostu zapotrzebowania na energię.

Krajowe elektrownie są zdekapitalizowane. Ponad 60% mocy zainstalowanych jest w jednostkach mających ponad 30 lat, w tym 1/3 ma blisko 40 lat. W efekcie do 2030 roku powinny zostać wyłączone z eksploatacji jednostki o łącznej mocy ponad 16000 MW¹⁸. Dalsze ich funkcjonowanie wymaga znacznych nakładów finansowych. Dodatkowo konieczna jest ich modernizacja w celu dostosowania do zaostrzonych przepisów dotyczących ochrony środowiska. Pamiętać jednak musimy, że przeprowadzone remonty bloków energetycznych tylko nieznacznie wydłużą ich żywotność. Z tego też powodu konieczna jest budowa nowych jednostek wytwórczych. Ponadto, nie tylko musimy odtworzyć potencjał, ale i go zwiększyć. Rozwój gospodarki polskiej spowoduje bowiem wzrost popytu na energię elektryczną zarówno ze strony gospodarstw domowych, jak i przedsiębiorstw. Wzrost zamożności Polaków oraz zmiany m.in. w wyposażeniu mieszkań w urządzenia elektryczne i intensywności ich wykorzystania wpłyną na wzrost zużycia energii elektrycznej przez osoby fizyczne z ok. 3000 kWh per capita do ok. 7500 kWh¹⁹. Zbudowanie konkurencyjnej w układzie międzynarodowym gospodarki, czyli opartej na wiedzy, wymagać będzie również większego zapotrzebowania na energię elektryczną ze strony przedsiębiorstw. Szczególnie istotne

¹⁷ Na ten temat zob. np.: S. Jankiewicz, *Energetyka rozproszona jako czynnik rozwoju regionu*, [w:] *Rozwój regionalny i lokalny w Europie Środkowo-Wschodniej w warunkach kryzysu i reformy*, red. M. Czupich, A. Ignasiak-Szulc, M. Kola-Bezka, Toruń 2014, s. 341–351; J. Bil i in., *Analiza trendów rozwoju branży energetycznej*, Warszawa 2010, s. 23; NIK, *Funkcjonowanie i bezpieczeństwo elektroenergetycznych sieci przesyłowych. Informacja o wynikach kontroli NIK*, Warszawa 2013.

¹⁸ Zob. PWC, ING, *Finansowanie inwestycji energetycznych w Polsce*, Warszawa 2011.

¹⁹ Zob. S. Jankiewicz, *Wpływ budowy elektrowni atomowej w Polsce na rynek energii elektrycznej*, [w:] *Ekonomia i zarządzanie energią a rozwój gospodarczy*, red. K. Pająk, A. Ziomek, S. Zwierzchlewski, Toruń 2013, s. 27–38.

będzie sprostanie zapotrzebowaniu na energię elektryczną w tzw. szczycie, czyli przedziale czasu, w którym jest ono największe. Z tego powodu prognozuje się, że nastąpić musi do 2030 roku wzrost mocy zainstalowanej o około 40%²⁰. Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego, i tym samym możliwości rozwoju gospodarczego na zadawalającym nas poziomie, wymaga więc znacznych nakładów na inwestycje w moce wytwórcze.

Kolejne nakłady inwestycyjne w sektorze energetycznym wynikają ze zmian na rynku energii elektrycznej. Konieczne jest bowiem zwiększenie gęstości linii dystrybucji energii oraz wymiana tych zdekapitalizowanych²¹. Od momentu przemian systemowych skupiano się głównie na wypracowaniu strategii funkcjonowania tego typu przedsiębiorstw niż potrzebach inwestycyjnych. Zaniedbano potrzebne modernizacje, które wynikały z „cyklu życia” majątku oraz spowodowano, że średni wiek linii energetycznych jest wysoki i bliski technicznemu zużyciu (nie mówiąc już o zużyciu moralnym). Przedsiębiorstwa dystrybucji energii będą również musiały dostosować linie do wzrostu produkcji energii z wykorzystaniem odnawialnych źródeł²² i rozproszonego potencjału wytwórczego²³.

Przedsiębiorstwa zajmujące się dystrybucją energii elektrycznej będą musiały również sprostać wyzwaniom zbilansowania nierównomiernej pracy takiego systemu. Konieczne są inwestycje w tzw. inteligentne sieci elektroenergetyczne, czyli umożliwiające efektywne integrowanie wszystkich podłączonych do nich użytkowników, by zapewnić niski poziom strat oraz wysoką jakość bezpieczeństwa dostaw. Szacowane środki potrzebne na sfinansowanie

²⁰ S. Jankiewicz, *Polityka energetyczna państwa a rozwój gospodarczy w Polsce*, [w:] *Procesy gospodarczego i społecznego rozwoju wobec wyzwań współczesnego świata*, red. M. Bucka, Z. Mikołajewicz, Opole 2014, s. 297–304.

²¹ Zob. np.: S. Jankiewicz, *Wpływ...*

²² Potwierdzają to analizy Bloomberg New Energy Finance, z których wynika, że w 2013 roku na świecie oddano do użytku 143 GW mocy elektrowni opartych o odnawialne źródła energii wobec 141 GW ze źródeł wykorzystujących paliwa kopalne (BNF, <http://about.bnef.com/> [dostęp: 29.03.2019]). Dotyczy to też Polski („Biuletyn Urzędu Regulacji Energetyki” 2014 nr 2(88), s. 14–15).

²³ Na zmiany te zwracają uwagę m.in. eksperci PwC i ING Banku Śląskiego w raporcie *Koniec tradycyjnej energetyki? Jak wygrać w dobie zmian?*, Warszawa 2015.

tych inwestycji są znaczne. Przykładowo wprowadzenie tylko inteligentnych liczników może kosztować ponad 9 mld zł²⁴.

Jeżeli sektor energetyczny zrealizuje wymagane inwestycje, wpłynie to też pozytywnie na zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego, czyli pozwoli na *pokrycie bieżącego i perspektywicznego zapotrzebowania odbiorców na paliwa i energię w sposób technicznie i ekonomicznie uzasadniony, przy zachowaniu wymagań ochrony środowiska*²⁵ oraz minimalizację negatywnego oddziaływania na życie społeczne²⁶. Pozwoli również na zarządzanie bezpieczeństwem energetycznym w kraju dzięki m.in.:

- ▶ utrzymywaniu niezawodności infrastruktury technicznej, by system był gotowy do ciągłej dostawy oraz przetrzymania nagłych i nieprzewidzianych zakłóceń,
- ▶ zapewnieniu dywersyfikacji źródeł surowców energetycznych oraz produkcji,
- ▶ możliwości sterowania popytem,
- ▶ dbaniu o ochronę środowiska przyrodniczego.

Zaprezentowane powyżej wybrane uwarunkowania dotyczące branży energetycznej pokazują, że w najbliższych kilkunastu latach będzie ona musiała wydać znaczne środki na inwestycje, by dostarczyć potrzebnej gospodarce energii elektrycznej. Niestety, może to być trudne z wagi na ograniczony potencjał finansowy. Zmiana takiego stanu wymaga znacznego wzrostu wartości przedsiębiorstw z tej branży, co pozwoli zwiększyć możliwości pozyskania środków na rynku finansowym.

Zwrócić należy uwagę, że wartość przedsiębiorstwa jest w literaturze różnie rozumiana²⁷. Mamy przy tym do czynienia z wieloma metodami jej

²⁴ *Finansowanie czystej energii. Rozwiązania dla Polski*, Cambridge Programme for Sustainability Leadership, Centre for Energy Policy Research, Uniwersytet Korwina w Budapeszcie, marzec 2013.

²⁵ Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne, Dz.U. z 2006 Nr 89, poz. 625 z późn. zm, art. 3, pkt. 16.

²⁶ *Polityka energetyczna Polski do 2025 roku*, Warszawa 2005.

²⁷ E. Chomać, *Kreowanie wartości przedsiębiorstwa celem jego funkcjonowania*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Prace Instytutu Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw” 2004, nr 48; T. Copeland, T. Koller, J. Murrin, *Wycena: mierzenie i kształtowanie wartości firm*, Warszawa 1997; A. Jaki, *Mechanizmy procesu zarządzania wartością przedsiębiorstwa*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2012, nr 215; T. Dudycz, *Finansowe narzędzia zarządzania wartością przedsiębiorstwa*, Wrocław 2002; E. Mączyńska,

pomiaru oraz technikami szacowania poszczególnych elementów (np. ryzyka, kosztu kapitału)²⁸. Niezależnie od sposobu liczenia wartość uzależniona jest od czynników, które długookresowo wpływają na firmę. Jednym z istotnych jest odpowiednie zarządzanie ryzykiem, w tym zapobieganie przyczynom przestępczości.

Planując wysokie tempo rozwoju gospodarczego, musimy uwzględnić duże nakłady inwestycyjne na energetykę. Istotnym elementem, który wpływać będzie na potencjał kredytowy branży, jest odpowiedni system zarządzania ryzykiem. Pozwoli to bowiem na zwiększenie wartości firm (tym samym możliwości finansowych) oraz zwiększy bezpieczeństwo energetyczne kraju.

Największe liczące się przedsiębiorstwa energetyczne w Polsce to zintegrowane pionowo grupy kapitałowe notowane na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie. W efekcie narażone są one na występowanie dodatkowych czynników ryzyka giełdowego. Powoduje to, że zarządzanie ryzykiem staje się dla nich warunkiem utrzymywania stabilnej pozycji rynkowej²⁹.

1.4. Systemy zarządzania ryzykiem w zintegrowanych pionowo grupach energetycznych

Przedsiębiorstwa branży energetycznej są narażone na ryzyka w każdym segmencie prowadzonej działalności. Ich materializacja może w niekorzystny, a nawet krytyczny sposób wpłynąć na ciągłość działania, sytuację finansową przedsiębiorstwa oraz zdolność do realizacji wytyczonych celów strategicznych³⁰. Wyzwania, które czekają rynek energii elektrycznej w Polsce, powodują konieczność budowy i wdrożenia skutecznych procedur zarządzania ryzykiem.

Gdy sługa staje się panem, czyli dysfunkcje pomiaru wartości biznesu i wyników działalności gospodarczej, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia, 2011, nr 37.

²⁸ T. Kaczmarek, *Zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne*, Warszawa 2010.

²⁹ S. Bąk, *op. cit.*, s. 22.

³⁰ ENEA S.A., *Skonsolidowany raport roczny 2018*, <http://ir.enea.pl/pr/427942/skonso-lidowany-raport-roczny-rs-2018> [dostęp: 12.04.2019].

Celem zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwach energetycznych jest ograniczanie ewentualnych negatywnych skutków przy jednoczesnym minimalizowaniu związanych z tym kosztów. Przedsiębiorstwa wykorzystują do tego przede wszystkim następujące metody³¹:

- ▶ kontrolowanie ryzyka w celu minimalizowania skutków jego materializacji, a w ramach tego:
 - ▷ unikanie ryzyka, które może jednocześnie spowodować utratę szans związanych z udziałem w rynku energii elektrycznej,
 - ▷ ograniczanie ryzyka, które może przybierać postać zapobiegania jego wystąpieniu (zmniejszaniu prawdopodobieństwa wystąpienia i potencjalnych skutków negatywnych);
- ▶ finansowanie ryzyka w celu zagwarantowania dostępności środków niezbędnych do pokrycia ewentualnych strat, w tym przypadku możliwe jest:
 - ▷ świadome i dobrowolne przenoszenie ryzyka, na podmioty najlepiej przygotowane do zarządzania określonym rodzajem ryzyka, na przykład na podstawie zawieranych kontraktów ubezpieczeniowych,
 - ▷ rozdział ryzyka, który jest pośrednią formą pomiędzy ponoszeniem ryzyka przez poszczególne przedsiębiorstwa i przenoszeniem ryzyka na grupę przedsiębiorstw.

W celu zbadania podejścia do zarządzania ryzykiem w branży energetycznej została przeprowadzona analiza porównawcza dotycząca systemów zarządzania ryzykiem oraz modeli ryzyka funkcjonujących w czterech wiodących podmiotach polskiego sektora energetycznego, tj.: ENEA S.A., ENERGA S.A., PGE Polska Grupa Energetyczna S.A., TAURON Polska Energia S.A. Badanie zostało przeprowadzone w oparciu o dokumenty przedsiębiorstw, takie jak:

- ▶ skonsolidowane raporty roczne,
- ▶ sprawozdania zarządów z działalności,
- ▶ inne materiały informacyjne prezentowane przez te firmy.

Systemy zarządzania ryzykiem w branży energetycznej dostosowane są do obowiązującego w danym przedsiębiorstwie ładu korporacyjnego.

³¹ M. Zerka, *Zarządzanie ryzykiem na konkurencyjnym rynku energii elektrycznej*, <https://www.cire.pl/item,595,2,0,0,0,0,0,zarządzanie-ryzykiem-na-konkurencyjnym-rynku-energii-elektrycznej.html> [dostęp: 12.04.2019].

W grupie kapitałowej ENEA (GK ENEA) funkcjonuje sformalizowany i zintegrowany system zarządzania ryzykiem (ERM). Jest on systematycznie monitorowany i udoskonalany. System ten bazuje na kompleksowym ujęciu zarządzania ryzykiem, które pozwala na określenie szczegółowych zasad identyfikacji i oceny ryzyka. Jego ramy określa obowiązująca spółki z grupy jednolita Polityka Zarządzania Ryzykiem Korporacyjnym. W oparciu o obowiązujący system następuje wybór kluczowych ryzyk korporacyjnych, a także monitorowanie ekspozycji na te ryzyka. W przypadku części ryzyk korporacyjnych (np. finansowych czy towarowych) sformalizowane podejście do zarządzania przybiera formę dedykowanych Polityk i Procedur.

Uzupełnieniem systemu ERM w GK ENEA jest system zarządzania ciągłością działania (BCM), który ma na celu identyfikację procesów krytycznych dla działalności oraz wdrożenie takiego zachowania i procedur, które ograniczą ryzyko przerwania procesu. W efekcie ma to zapewnić ciągłość działania w sytuacji awaryjnej.

Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwach z grupy oparto na modelu skoordynowanym, którego kluczowym elementem jest zarządzanie ryzykiem przez spółkę matkę – Enea S.A.

Wszystkie spółki z grupy zarządzają ryzykiem w oparciu o jednolite standardy określone w Politykach i Procedurach, raportując działania realizowane w obszarze zarządzania ryzykiem do Enea S.A.³² Kluczowym organem w procesie zarządzania ryzykiem jest Komitet Ryzyka, w skład którego wchodzi przedstawiciele z najważniejszych spółek, przez co analizą objęte zostają wszystkie istotne obszary biznesowe GK ENEA. Do kompetencji Komitetu Ryzyka należy zarządzanie Obszarem Zarządzania Ryzykiem i *Compliance* w Grupie ENEA, w tym w szczególności:

- ▶ zarządzanie ryzykiem korporacyjnym – polegające na działaniu zgodnie z zatwierdzonymi planami postępowania, prowadzenie bieżącego monitoringu oraz dostarczanie interesariuszom bieżącej informacji na temat statusu ryzyka Grupy ENEA,
- ▶ zarządzanie ciągłością działania – mające na celu utrzymanie zdolności organizacji do dostarczania produktów lub usług na akceptowalnym poziomie, po wystąpieniu przerwy w realizacji procesu krytycznego,

³² Skonsolidowany raport roczny 2018...

- ▶ zarządzanie obszarem *Compliance* – co ma za zadanie zapewnienie zgodności działań spółek z obowiązującymi normami, wynikającymi z przepisów prawa i regulacji wewnętrznych,
- ▶ zarządzanie polityką ubezpieczeniową – nadzorowanie procesu kontraktowania, współpracy z brokerami oraz wdrażania zawartych ubezpieczeń,
- ▶ zarządzanie Obszarem Regulacji Rynkowych – dotyczące działań mających na celu bieżący monitoring regulacji prawnych w zakresie rynku energii elektrycznej.

W kluczowych podmiotach Grupy Kapitałowej ENERGIA (GK ENERGIA) funkcjonuje od 2011 roku sformalizowany i zintegrowany system zarządzania ryzykiem (ERM). Jest on centralnie nadzorowany przez spółkę matkę – Energa S.A. Proces zarządzania ryzykiem w tej grupie bazuje na międzynarodowych standardach (w tym: ISO, COSO, FERMA) oraz obejmuje wszystkie poziomy organizacji i linie biznesowe. Składa się on z etapów, które determinują się nawzajem i realizowane są w sposób ciągły. Etapy te to:

- ▶ identyfikacja ryzyka,
- ▶ identyfikacja zdarzeń,
- ▶ ocena,
- ▶ wdrażanie planów działań,
- ▶ monitorowanie.

Proces zarządzania ryzykiem w GK ENERGA jest realizowany w oparciu o Politykę Zarządzania Ryzykiem, która wraz z metodyką zarządzania ryzykiem, określa m.in. jednolite podejście, zasady zarządzania ryzykiem oraz role w tym procesie³³.

W Grupie Kapitałowej PGE (GK PGE) zarządzanie ryzykiem realizowane jest w oparciu o model GRC (*Governance – Risk – Compliance*), co umożliwia dopasowanie procesu do wszystkich poziomów zarządzania w poszczególnych obszarach działalności. Kładzie on nacisk na powiązanie ze sobą zasobów, struktur i procedur przedsiębiorstwa oraz silnej integracji pomiędzy obszarami. Na system zarządzania ryzykiem w grupie składa się³⁴:

³³ ENERGIA, *Raport roczny 2017*, <http://raportroczny.energa.pl/pl/zarzadzanie-ryzykiem-w-grupie-energa/> [dostęp: 12.04.2019].

³⁴ A. Partyka, *GRC – terra incognita?*, „Magazyn Informatyki Śledczej i Bezpieczeństwa IT” 2017, nr 35, s. 6–7.

- ▶ zarządzanie i nadzór (*Governance*) – określa sposób, w jaki przedsiębiorstwo jest zarządzane, jak reaguje na ryzyka, jaki poziom ryzyka przyjmuje za akceptowalny oraz w jaki sposób planowane jest przeciwdziałanie lub wykorzystanie ryzyka,
- ▶ ryzyko (*Risk*) – zarządzanie procesami i zasobami, poprzez które ryzyka są identyfikowane i analizowane oraz opracowywanie planów przeciwdziałania lub wykorzystania ryzyka,
- ▶ program zgodności (*Compliance*) – zapewnienie zgodności z wymaganiami wewnętrznymi i zewnętrznymi, w tym aktami prawnymi i wytycznymi branżowymi, określanie również ryzyka wynikającego z braku zgodności oraz priorytetów dla działań naprawczych.

Na najwyższym poziomie zarządzczym ulokowany jest Komitet Ryzyka, raportujący bezpośrednio do zarządu spółki matki – PGE S.A. Zapewnia on nadzór nad efektywnością tego systemu w grupie. Kolejnym organem ulokowanym w PGE S.A., który związanym z systemem zarządzania ryzykiem, jest Centrum Korporacyjne. Opracowuje ono i wdraża rozwiązania w zakresie architektury zintegrowanego zarządzania ryzykiem w całej grupie, a w szczególności:

- ▶ kształtuje polityki,
- ▶ wyznacza standardy i praktyki zarządzania ryzykiem,
- ▶ dopasowuje wewnętrzne narzędzia IT wspomagające proces,
- ▶ określa globalny apetyt na ryzyko,
- ▶ określa adekwatne granice ryzyka, a także monitoruje ich poziom.

Zdefiniowanie takiej funkcji w ramach korporacyjnego zarządzania ryzykiem pozwala na niezależną ocenę poszczególnego ryzyka, jego wpływu na GK PGE oraz limitowanie i kontrolę. Odrębnie realizowana funkcja *Compliance* gwarantuje, że prowadzona działalność jest zgodna z uwarunkowaniami prawnymi oraz realizowana z przestrzeganiem przyjętych norm wewnętrznych³⁵.

GK PGE systematycznie doskonalili system zarządzania ryzykiem. Weryfikacji podlegają mechanizmy identyfikacji obszarów narażonych na ryzyko

³⁵ Sprawozdanie Zarządu z działalności Polskiej Grupy Energetycznej S.A. oraz Grupy Kapitałowej PGE za 2018 rok, <https://www.gkpge.pl/Biuro-Prasowe/Dane-finansowe?page=19> [dostęp: 12.04.2019].

oraz sposoby pomiaru jego poziomu. Oceny i analizy dotyczą ryzyka w kluczowych spółkach Grupy. Pozwala to na utrzymanie istotnego ryzyka dotyczącego poszczególnych segmentów działalności w ustalonych granicach.

Ryzyko w Grupie Kapitałowej TAURON (GK TAURON) definiowane jest następująco: niepewne zdarzenie lub grupa zdarzeń, które, jeśli wystąpią, będą miały wpływ na osiągnięcie celów strategicznych GK TAURON. Dotyczy to zdarzeń zarówno negatywnych (zagrożeń), jak i pozytywnych (szans, okazji).

W tej grupie system zarządzania ryzykiem korporacyjnym (ERM) stanowi zbiór zasad, standardów oraz narzędzi pozwalających na realizację podstawowego celu zarządzania ryzykiem, jakim jest zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania. Pozwala on na zapewnienie spójności zarządzania poszczególnymi kategoriami ryzyka, które zostały uszczegółowione w odrębnych regulacjach, dopasowanych do specyfiki poszczególnych grup zagrożeń³⁶. Określa też założenia oraz zasady zarządzania ryzykiem korporacyjnym. System ten jest zdefiniowany w dokumencie: Strategia i Zarządzania Ryzykiem Korporacyjnym w Grupie TAURON (Strategia ERM).

Proces zarządzania ryzykiem w GK TAURON obejmuje następujące elementy:

- ▶ identyfikację ryzyka,
- ▶ ocenę ryzyka,
- ▶ planowanie reakcji na ryzyko,
- ▶ implementowanie przyjętej reakcji na ryzyko,
- ▶ komunikację pomiędzy uczestnikami procesu zarządzania ryzykiem.

Podstawowym założeniem systemu zarządzania ryzykiem w tej grupie jest jednoznaczny i precyzyjny podział odpowiedzialności oraz przypisanie zadań, zapewniający brak powstawania konfliktu interesów oraz niezależność funkcji podejmowania ryzyka od jego kontroli i monitoringu. Funkcja kontrolna została zcentralizowana na poziomie spółki dominującej – TAURON S.A., w organizacyjnym i funkcjonalnym rozdzieleniu od funkcji podejmowania ryzyka, za którą odpowiada właściciel ryzyka, tj. osoba odpowiedzialna za zarządzanie danym ryzykiem oraz opracowanie i wdrożenie skutecznej reakcji na zagrożenie.

³⁶ Skonsolidowany raport roczny Grupy Kapitałowej TAURON Polska Energia S.A. za 2018 rok, <https://www.tauron.pl/tauron/relacje-inwestorskie/raporty-okresowe> [dostęp: 12.04.2019].

Za ciągle doskonalenie, analizowanie, monitorowanie oraz nadzór nad skutecznością systemu ERM odpowiada Komitet Ryzyka. W skład Komitetu wchodzi osoby posiadające wiedzę o spółce i jej otoczeniu oraz wymagane kwalifikacje i upoważnienia.

Spójną klasyfikację ryzyka, umożliwiającą jego jednolite i kompleksowe ujęcie na poziomie całej GK TAURON, zapewnia przyjęty model ryzyka. Każde zidentyfikowane ryzyko zostało przypisane do określonych kategorii i podkategorii.

Zarząd TAURON S.A. w ramach realizacji zasad kontroli i monitorowania zatwierdza tolerancję na ryzyko. Uwzględnia ona specyfikę i zakres działalności grupy kapitałowej. Poziom tolerancji określa wartościowo maksymalną dopuszczalną wielkość ekspozycji na ryzyko, a zasady pomiaru poszczególnego ryzyka zapewniają spójność pomiaru ze stosowaną definicją tolerancji.

Narzędziem uzupełniającym służącym do kontroli i monitorowania ryzyka jest System Wczesnego Ostrzegania oparty o katalog Kluczowych Wskaźników Ryzyka oraz Wskaźników Wczesnego Ostrzegania. System ten dzięki odpowiednio wczesnej identyfikacji zagrożeń wynikających z pomiaru ich przyczyn pozwala na podejmowanie działań zapobiegawczych przed ich faktyczną materializacją.

Zaprezentowana powyżej syntetyczna analiza pokazała, że w każdej z wiodących grup energetycznych został wprowadzony system zarządzania ryzykiem. Celem takiego systemu jest pozyskiwanie wiedzy na temat szans i zagrożeń wynikających z poszczególnych obszarów działalności danego przedsiębiorstwa, świadome reagowanie na zidentyfikowane ryzyka, usprawnianie procesu planowania oraz podejmowania decyzji, jak również wspieranie realizacji celów strategicznych i operacyjnych. Przyjęte zasady zarządzania ryzykiem wyznaczone są w oparciu o zdefiniowane standardy zarządcze i zgodne z funkcjonującymi praktykami rynkowymi w tym obszarze.

1.5. Modele ryzyka w największych przedsiębiorstwach energetycznych

W celu implementacji procesu zarządzania ryzykiem zintegrowane pionowo przedsiębiorstwa energetyczne dokonały identyfikacji ryzyka wpływającego na organizację, z uwzględnieniem cech każdego z nich. Przeprowadzona

identyfikacja ryzyka pozwoliła na określenie grup rodzajowych ryzyka, na które są one narażone. Podczas określania czynników stanowiących zagrożenie dla działalności przedsiębiorstwa zostały wskazane rodzaje ryzyka oraz zakres ich wpływu w określonym czasie, a także potencjalne oddziaływanie w przyszłości.

Tabela 4. Grupy rodzajowe ryzyka w największych zintegrowanych pionowo przedsiębiorstwach energetycznych w Polsce.

Grupy rodzajowe ryzyka	ENEA	ENERGA	PGE	TAURON
Strategiczne	×	×	×	×
Finansowe	×	×	×	×
Operacyjne	×	×	×	×
Rynkowe	×			
Handlowe			×	×
Kredytowe				×
Projektów				×
Majątkowe			×	
Regulacyjno-prawne		×	×	

Źródło: na podstawie: *Skonsolidowany raport roczny 2018...*; *Raport roczny 2017*, ENERGIA...; *Sprawozdanie Zarządu z działalności Polskiej Grupy Energetycznej S.A...*; *Skonsolidowany raport roczny Grupy Kapitałowej TAURON...*

Wszystkie analizowane grupy kapitałowe identyfikują ryzyko: strategiczne, finansowe i operacyjne, co pozwala wnioskować, że dla rozwoju sektora energetycznego najważniejsze są te grupy rodzajowe ryzyka. Kadra zarządzająca w celu zabezpieczenia się przed negatywnymi skutkami ich wystąpienia monitoruje zmiany w otoczeniu i wewnątrz organizacji³⁷. W wyniku prowadzonej analizy w ramach grup rodzajowych definiowane są konkretne ryzyka wpływające na działalność przedsiębiorstwa, które następnie są wprowadzane do rejestru. W dalszym etapie opracowane zostają procedury umożliwiające zarządzanie zidentyfikowanym ryzykiem.

³⁷ P. Gała, *Zarządzanie ryzykiem jako sposób na bardziej odpowiedzialne i świadome prowadzenie działalności gospodarczej*, [w:] *Spółeczna odpowiedzialność biznesu – perspektywy i kierunki rozwoju*, red. R. Karaszewski, M. Karwacka, A. Paluszek, Toruń 2011, s. 121–133.

Tabela 5. Rejestr istotnego ryzyka zdefiniowany przez największe zintegrowane pionowo przedsiębiorstwa energetyczne w Polsce.

Ryzyka istotne	ENEA	ENERGA	PGE	TAURON
Ryzyko naruszenia przepisów prawa i regulacji wewnętrznych dotyczących ochrony danych osobowych	×			×
Ryzyko wynikające z otoczenia regulacyjnego wpływające na poziom kosztów i przychodów	×	×	×	×
Ryzyko przyjęcia błędnych założeń dla długoterminowych projekcji finansowych	×			
Ryzyko luki pokoleniowej	×			
Ryzyko kadrowe – utrata wyspecjalizowanej kadry pracowników			×	×
Ryzyko naruszenia umów o finansowanie	×			
Ryzyko pogorszenia ratingu	×			
Ryzyko utraty płynności finansowej	×	×	×	×
Ryzyko poniesienia strat z tytułu niewywiązania się kontrahentów ze zobowiązań umownych (w tym ryzyko kredytowe)	×	×	×	×
Ryzyko związane z niekorzystnym wpływem stóp procentowych i kursów walutowych na wynik finansowy		×	×	×
Ryzyko niezrealizowania lub wystąpienia opóźnień w realizacji inwestycji / Ryzyko niewłaściwej realizacji umów przez podwykonawców	×			×
Ryzyko opóźnienia procesów przetargowych	×			
Ryzyko naruszenia przepisów prawa i regulacji wewnętrznych dotyczących przetwarzania informacji i bezpieczeństwa teleinformatycznego	×	×		×
Ryzyko powodzi	×			
Ryzyko zmienności cen towarów na rynku terminowym / Ryzyko związane z niekorzystną zmianą cen na rynku energii	×	×	×	×
Ryzyko niedotrzymania ciągłości dostaw paliw	×			
Ryzyko sporów społecznych / strajków			×	×
Ryzyko BHP		×		×
Ryzyko komunikacji – przekazywanie nierzetelnych informacji lub ich brak, niewłaściwe zarządzanie informacją w sytuacji kryzysowej	×			×
Ryzyko niewywiązania się ze standardów obsługi klienta		×		×
Spadek przychodów w wyniku utraty klientów, brak pozyskania nowych klientów	×		×	×
Ryzyko procesu zakupowego – zmienna sytuacja na rynku towarów i usług, zmienność popytu, spadek dostępności towarów / usług				×
Ryzyko nadużyć wewnętrznych – przywłaszczenie majątku, dewastacja mienia, działania korupcyjne		×		×

Ryzyka istotne	ENEA	ENERGA	PGE	TAURON
Ryzyko nadużyć zewnętrznych – działania osób trzecich m.in. kradzież, rabunek, włamanie fizyczne i komputerowe, kradzież informacji				×
Ryzyko zachowań nieetycznych – niezgodnych z normami społecznymi		×		×
Ryzyko dotyczące nieprzestrzegania przepisów prawa, błędna interpretacja regulacji, spory sądowe, kary urzędowe		×	×	×
Ryzyko reputacji – wpływ negatywnej opinii publicznej na dochody		×		×
Ryzyko koncesji – brak możliwości działania w wyniku przedłużającego się procesu uzyskania koncesji lub otrzymanie zmian koncesji			×	×
Ryzyko środowiskowe – potencjalny negatywny wpływ na środowisko, dostosowanie się do norm środowiskowych	×	×	×	×
Ryzyko pogodowe – wpływ czynników atmosferycznych na przedsiębiorstwo				×
Ryzyko majątku firmy – wpływ awarii, remontów, modernizacji i zarządzania majątkiem na cele firmy	×	×	×	×
Ryzyko geologiczne – wpływ czynników geologicznych na działalność wydobywczą				×
Rozwój i inwestycje – powiększanie potencjału wytwórczego, dystrybucyjnego i sprzedażowego	×	×	×	
Ryzyko podatkowe – niepewność co do kształtu i interpretacji przepisów podatkowych		×	×	
Ryzyko niespełniania Programu Zgodności		×		

Źródło: na podstawie: *Skonsolidowany raport roczny 2018...*; *Raport roczny 2017*, ENERGIA...; *Sprawozdanie Zarządu z działalności Polskiej Grupy Energetycznej S.A...*; *Skonsolidowany raport roczny Grupy Kapitałowej TAURON...*

Zaprezentowana powyżej tabela pokazuje, że badane przedsiębiorstwa identyfikowały następujące rodzaje ryzyka: regulacyjne, utraty płynności finansowej, kredytowe, zmienności cen, majątku firmy oraz środowiskowe. Istotnym czynnikiem ryzyka jest również obszar *compliance*, czyli ryzyka związane z przestrzeganiem regulacji prawnych. W szczególności dotyczy to grupy ochrony danych osobowych i bezpieczeństwa teleinformatycznego. Relatywnie niewielką wagę przypisuje się w branży energetycznej do ryzyka reparacyjnego. W zdefiniowanych grupach rodzajowych ryzyka taka kategoria bowiem nie pojawia się w ogóle. Ryzyko nadużyć, którego konsekwencją jest również reputacja przedsiębiorstwa, także pojawia się w dwóch przedsiębiorstwach – w odniesieniu do nadużyć wewnętrznych, a tylko w jednym w odniesieniu do nadużyć zewnętrznych.

1.6. Zarządzanie ryzykiem w kontekście zapobiegania przestępstwom gospodarczym

Postęp technologiczny oraz tworzenie nowych aktów prawnych normujących działalność przedsiębiorstw, ewoluowanie przestępczości gospodarczej i stopień jej skomplikowania uniemożliwiają przyjęcie powszechnie akceptowanej, uniwersalnej definicji przestępstwa gospodarczego. Pomimo podejmowanych prób precyzyjnego zdefiniowania zjawiska oraz jego międzynarodowego charakteru brak jest w literaturze przedmiotu jednolitego rozumienia tego zagadnienia. Wynikiem prowadzonych badań dotyczących przejawów i zakresu przestępczości gospodarczej jest wypracowanie dwóch konkurencyjnych, całkowicie odmiennych koncepcji, tj. podmiotowej i przedmiotowej.

Według koncepcji podmiotowej, której twórcą jest E.H. Sutherland, autor *White Collar Crime* (Przestępczość białych kołnierzyków)³⁸, to cechy charakteru i osobowości sprawcy oraz jego pozycja społeczna są głównymi czynnikami kryminogennymi sprzyjającymi popełnianiu tej kategorii przestępstw. Sprawcami przestępstw gospodarczych są osoby cieszące się poważaniem społecznym, o wysokim statusie społecznym i zawodowym, posiadające specjalistyczne wykształcenie w dziedzinie prawa, ekonomii lub zarządzania.

Innym rodzajem jest przestępczość niebieskich kołnierzyków (*Blue Collar Crime*). Dotyczy ona przestępstw gospodarczych popełnianych przez kierowników niższego szczebla. Przestępstwa popełnione przez tę grupę pracowników to głównie kradzieże mienia oraz wykorzystanie informacji pozyskanych w toku wykonywania czynności zawodowych do celów przestępnych.

Koncepcja przedmiotowa jest skoncentrowana na charakterze czynów oraz dóbr naruszonych przestępstwem. Jej prekursorem był K. Lindemann. Uważał on, że przestępstwem gospodarczym jest *każde karalne zachowanie się, które skierowane jest przeciwko całości gospodarki albo przeciwko jej funkcjonalnie ważnym gałęziom i urządzeniom*³⁹. Dokonał on też typizacji przestępstw gospodarczych, które podzielił na⁴⁰:

- ▶ przestępstwa przeciwko przedsiębiorcom i papierom wartościowym,

³⁸ E.H. Sutherland, *White Collar Crime*, New York 1949.

³⁹ *Przestępczość gospodarcza. Istota zjawiska. Zasady odpowiedzialności, mechanizmy przestępcze i metody działania sprawców*, red. P. Łabuz i in., Warszawa 2017, s. 44–46.

⁴⁰ K. Lindemann, *Gibt es ein eigenes Wirtschaftsstrafrecht*, Jena 1932.

- ▶ przestępstwa przeciwko spółkom handlowym i regułom prawa handlowego,
- ▶ przestępstwa dotyczące kredytów publicznych,
- ▶ przestępstwa dotyczące zaopatrzenia w surowce i inne środki obrotu,
- ▶ przestępstwa przeciwko sile roboczej.

Zwolennicy poszczególnych koncepcji zgadzają się co do tego, że współczesne przedsiębiorstwa muszą skutecznie i efektywnie zarządzać ryzykiem związanym z przestępczością gospodarczą oraz posiadać mechanizmy, które pozwolą na zapobieganie, wykrywanie i reagowanie na ewentualne naruszenia ze strony pracowników i partnerów biznesowych.

Katalog przestępstw gospodarczych można opracować na podstawie norm prawnych zawartych w Kodeksie karnym, który w rozdziale XXXVI ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. wymienia następujące przestępstwa w obrocie gospodarczym⁴¹:

- ▶ wyrządzenie szkody w obrocie gospodarczym,
- ▶ łapownictwo na stanowisku kierowniczym,
- ▶ wyłudzenie kredytu,
- ▶ wyłudzenie odszkodowania,
- ▶ pranie brudnych pieniędzy,
- ▶ utrudnienie zaspokajania roszczeń wierzyciela,
- ▶ pokrzywdzenie wierzyciela,
- ▶ dowolne zaspokajanie wybranych wierzycieli,
- ▶ nieprowadzenie lub niezgodne z prawdą prowadzenie dokumentacji działalności gospodarczej,
- ▶ wyzysk kontrahenta,
- ▶ zakłócanie przetargu publicznego,
- ▶ usuwanie, podrabianie lub przerabianie znaków identyfikacyjnych.

Z ogólnopolskiego badania przestępczości gospodarczej w Polsce opublikowanego przez PwC w 2018 r. wynika, że połowa polskich przedsiębiorców przyznaje, iż w ciągu ostatnich dwóch lat doszło do nadużyć w ich organizacjach. Jest to istotny wzrost w stosunku do danych z poprzedniego raportu z 2016 r. – wówczas taką deklarację złożyło 36% respondentów, co wskazuje

⁴¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553 z późn. zm.

na rosnącą skalę nadużyć gospodarczych. Co druga polska firma straciła w wyniku oszustw ponad 400 tys. zł⁴².

Tabela 6. Główne kategorie przestępstw gospodarczych.

Główne kategorie przestępstw gospodarczych w Polsce	Skala występowania
Kradzież majątku przedsiębiorstwa	47%
Nieetyczne prowadzenie biznesu i konflikt interesów	43%
Nadużycia podatkowe i transakcyjne	40%
Cyberprzestępczość	33%
Łapownictwo i korupcja	17%

Opracowanie na podstawie: PwC, *Badanie...*

W wynikach przeprowadzonego badania widoczna jest również zmiana trendu. Coraz więcej przestępstw (55%) popełnianych jest przez osoby z wewnątrz firmy, w tym aż 54% przez kadrę menadżerską. W przypadku identyfikacji to najczęściej nadużyć wykrywanych jest dzięki zgłoszeniom sygnalistów (45%) oraz prowadzonym kontrolom w organizacji (45%), w tym zarządzaniu ryzykiem nadużyć. Jedynie 10% jest poza kontrolą – wykrywane przypadkowo, w ramach dziennikarskiego śledztwa i w śledztwach organów ścigania.

Na występowanie przestępczości gospodarczej narażone są w szczególności branże, opierające swoją działalność na posiadającym wiedzę specjalistyczną, wysoko wykwalifikowanym czynniku ludzkim. Do czynników istotnie zwiększających ryzyko zaliczane są również⁴³:

- ▶ reglamentacja określonych rodzajów działalności gospodarczej, w tym konieczność uzyskiwania koncesji,
- ▶ restrykcyjność przepisów dotyczących prowadzonej działalności,
- ▶ obciążenia podatkowe i poziom ich skomplikowania,

⁴² PwC, *Badanie przestępczości gospodarczej w Polsce 2018*, <https://www.pwc.pl/pl/publikacje/2018/badanie-przestepczosci-gospodarczej-2018-raport-pwc.html> [dostęp: 13.04.2019].

⁴³ H. Gajewska-Kraczkowska, A. Partyka-Opiela, *Rola compliance w zapobieganiu przestępczości gospodarczej*, Warszawa 2016, https://www.dzp.pl/mailpic/compliance/raport_compliance_online.pdf [dostęp: 29.05.2019].

- ▶ nowe technologie ograniczające kontakty personalne (umożliwiające m.in. cyberprzestępczość),
- ▶ dostęp do informacji poufnych,
- ▶ prowadzenie działalności powiązanej z zasobami publicznymi (np. udział w przetargach na zamówienia publiczne),
- ▶ rynek oligopolistyczny z dominującą rolą kilku podmiotów.

Uwzględniając powyższe czynniki, wśród sektorów gospodarki, dla których ryzyko wystąpienia przestępczości gospodarczej jest szczególnie istotne, należy wskazać branżę energetyczną. Przeprowadzona analiza zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwach energetycznych nie wykazała jednak, aby ryzyka nadużyć i reputacyjne były postrzegane jako strategiczne.

W sferze pracowniczej jako czynniki ryzyka zostały zidentyfikowane spory społeczne oraz utrata wykwalifikowanej kadry, a stosunkowo niewielkie znaczenie przypisano zachowaniom etycznym i praworządnym pracowników. Zasadnym zatem dla zniwelowania występowania zjawisk przestępczych jest uwzględnienie w modelu ryzyka przedsiębiorstw energetycznych nadużyć związanych z przestępczością gospodarczą. Mając na względzie wzrastającą skalę tego zjawiska, oraz fakt, że dotyczy to przede wszystkim przestępczości białych kołnierzyków, rekomendowanym rozwiązaniem jest monitorowanie postawy pracowników, w tym w szczególności kadry zarządzającej, oraz zidentyfikowanie i zarządzanie ryzykiem związanym z potencjalnymi nadużyciami z ich strony.

Konieczne należy wdrażać procesy i standardy, wsparte odpowiednią komunikacją wewnętrzną i zewnętrzną, które pozwolą zapobiegać, wykrywać i odpowiednio reagować na ewentualne naruszenia ze strony pracowników lub partnerów biznesowych. Pierwszą linię obrony przed sprawcami przestępstw gospodarczych może stanowić efektywny system *compliance*, oparty na analizie czynników ryzyka dla danego przedsiębiorstwa w odniesieniu do jego celów strategicznych. Jego elementem powinien być system procedur, w tym podnoszących świadomość pracowników dotyczącą etyki w biznesie, unikania zagrożeń, informujących o ścieżce zgłoszeń podejrzanych zachowań i działań. Kluczowym aspektem takiego systemu musi być egzekwowanie stosowanych reguł, wdrożenie kanałów kontroli oraz budowanie kultury organizacyjnej opartej na zasadach etyki.

1.7. Podsumowanie

Największe przedsiębiorstwa z branży energetycznej to zintegrowane pionowo grupy kapitałowe, które tworzą w Polsce oligopol na rynku. Mimo ich wielkości mają one relatywnie niewielki potencjał finansowania w odniesieniu do potrzeb inwestycyjnych. Konieczne jest m.in.:

- ▶ zastąpienie bloków energetycznych, które muszą zostać wyłączone z eksploatacji z uwagi na wiek,
- ▶ zwiększenie potencjału wytwórczego, by zapewnić podaż energii elektrycznej odpowiednią do wzrostu popytu,
- ▶ dostosowanie majątku wytwórczego do systematycznie zaostrzanych przepisów związanych z ochroną środowiska,
- ▶ zwiększenie mocy sieci dystrybucji i przesyłu energii elektrycznej,
- ▶ zwiększenie efektywności energetycznych grup kapitałowych⁴⁴.

Jeżeli nie zrealizują one potrzebnych inwestycji, zagrożone będzie bezpieczeństwo energetyczne kraju oraz znacznie ograniczone zostanie tempo rozwoju gospodarczego. Konieczne jest więc zwiększenie wartości tych grup kapitałowych. Jednym z istotnych elementów pozwalających na to jest mitygacja ryzyka, szczególnie związanego z przestępczością gospodarczą. Jest ona bowiem coraz ważniejszym problemem polskich przedsiębiorstw, a jej skutkiem są wysokie straty finansowe, wizerunkowe oraz reputacyjne. Przedsiębiorstwa sektora energetycznego działające w zmiennym otoczeniu rynkowym i regulacyjnym, ze względu na strategiczne znaczenie dla gospodarki, są szczególnie narażone na działalność przestępczą.

Analiza systemów zarządzania ryzykiem największych podmiotów z branży energetycznej wykazała, że świadomość tych zagrożeń jest niewystarczająca. Każde z badanych przedsiębiorstw posiada wystandaryzowany system zarządzania ryzykiem, z dobrze zdefiniowanym procesem zarządzania ryzykiem i określeniem ról w tym procesie, w tym również odpowiedzialność za kontrolę i monitorowanie ryzyka. Zostały zdefiniowane ryzyka strategiczne, finansowe i operacyjne oraz w niektórych przedsiębiorstwach dodatkowo inne grupy ryzyka.

⁴⁴ PwC, ING Bank Śląski, *Koniec tradycyjnej energetyki? Jak wygrać w dobie zmian?*, Warszawa 2015.

Niewystarczająco zidentyfikowane natomiast zostały, w kontekście wzrastających nadużyć i potencjalnych ich skutków, ryzyka związane z przestępczością gospodarczą. Ryzyka reputacyjne w czasach szybkiego i globalnego przekazywania informacji powinny być traktowane priorytetowo. W sytuacji popełnienia w firmie przestępstwa gospodarczego, poza odpowiedzialnością karną, przedsiębiorstwo jest narażone również na straty, często niematerialne, związane z nastawieniem pracowników, reputacją, relacjami z interesariuszami. Skutki naruszenia dotyczą nie tylko samego sprawcy, ale również dla całego przedsiębiorstwa.

Strategiczne podejście do ryzyka reputacyjnego wsparte zabezpieczeniem w postaci efektywnego systemu *compliance* stanowi najlepsze narzędzie do zapobiegania przyczynom przestępczości gospodarczej i powinno zostać uwzględnione w systemach zarządzania ryzykiem przedsiębiorstw z branży energetycznej.

Analiza procesu podejmowania decyzji na rynku energetycznym w kontekście siły instytucjonalnej państwa

2.1. Wstęp

Analiza procesu decyzyjnego w kontekście przestępczości na rynku energetycznym i zapobiegania jej to zagadnienie niezwykle szerokie, które trudno jest całościowo objąć w tego typu opracowaniu. Dlatego na wstępie zaznaczyć trzeba, że specyfika tego tekstu pozwoli zaznaczyć kluczowe elementy zagadnienia, z których każdy *de facto* mógłby być docelowo rozwinięty w formie szerokiego, niemal monograficznego opracowania. Analizując proces decyzyjny pod kątem zapobiegania przestępstwom na rynku energetycznym, trzeba poczynić na początku kilka założeń, które pozwolą zawęzić ten proces do zagadnień dostępnych empirycznie i koncentrujących się na specyfice przestępczości na tymże rynku. Generalnie istotnym założeniem jest, iż proces decyzyjny ograniczony jest dla potrzeb niniejszego rozważania do czynnika politycznego i administracyjnego, jako ten który *de facto* tworzy ramy prawne i organizacyjne dla procesów zachodzących na rynku energetycznym, zaś ich naruszanie lub przekraczanie owocuje działaniami, które można określić jako przestępcze.

Drugim założeniem jest, iż przedmiotem analizy procesu decyzyjnego na tle innych krajów musi być nie tylko sam formalny proces decyzyjny, uregulowany i wspierany prawem, ale także szeroki kontekst inicjowania, podejmowania i egzekucji decyzji. Trzeba bowiem postawić tezę, że wobec faktu, iż w Polsce formalny i opisany przepisami proces decyzyjny nie różni się szczególnie od takiego samego procesu podejmowanego w innych krajach podobnych ustrojowo i regulacyjnie (stąd jako grupę porównawczą przyjąć można kraje należące do UE). Dlatego niezbędne jest analizowanie

wspomnianego procesu w szerokim kontekście instytucjonalnym, strategicznym oraz czynników, które można w miarę szeroko określić jako siła instytucjonalna państwa.

2.2. Decydowanie jako element władztwa i polityczności państwa

Proces decydowania politycznego i administracyjnego jest – niezależnie od podejścia badawczego – kwintesencją i rdzeniem procesu sprawowania władzy państwowej. Niezależnie bowiem od ustroju, reżimu politycznego itp., ostatecznym celem każdego procesu politycznego traktowanego całościowo, a więc zarówno procesu walki o władzę i zdobywania jej, jak i procesu jej sprawowania poprzez stanowienie prawa i administrowanie, są możliwość podejmowania wiążących i obowiązujących obywateli i podmioty decyzji.

Decydowanie polityczne jest jednym z ważniejszych problemów polityki. Polityka bowiem wiąże się z procesem podejmowania i realizacji decyzji politycznych, których zadaniem jest przekształcanie rzeczywistości, stanu niepożądanego w pożądany. Skutki decyzji politycznych są odczuwane przez wszystkich obywateli danego państwa, a niejednokrotnie wpływają na stosunki międzynarodowe. Wiedza z tego zakresu jest zatem niezbędną do pełniejszego rozumienia zjawisk i procesów politycznych zachodzących w każdym państwie⁴⁵. Można dokonać szczegółowej prezentacji kategorii analizy decyzyjnej, do których zalicza się sytuację decyzyjną, ośrodek decyzyjny, proces decyzyjny, decyzję polityczną i implementację. W odróżnieniu jednak od innych autorów, podejmujących podobną problematykę i przypisujących tym kategoriom różne znaczenie, a za najważniejszy obszar swych zainteresowań często przyjmujących jedną z nich, Z.J. Pietraś uważa, że prawidłowe zastosowanie analizy decyzyjnej powinno obejmować je wszystkie⁴⁶. „Polityczność”, „polityka”, „działanie polityczne” to pojęcia fundamentalne dla przeprowadzenia rozumowania dotyczącego polityki zarówno *sensu largo*, jak i poszczególnych polityk – a w dalszej kolejności decyzji – realizowanych

⁴⁵ Z.J. Pietraś, *Decydowanie polityczne*, Warszawa–Kraków 1998, s. 477.

⁴⁶ *Ibidem*.

przez instytucje polityczne i państwowe⁴⁷. Dotyczy to również działań podejmowanych w poszczególnych segmentach działalności państwa, np. bezpieczeństwa energetycznego czy zapobiegania przestępczości. Polityczność, polityka i ich rozumienie może być ujmowane z różnych punktów widzenia, zmieniających się w zależności od epoki historycznej, w której powstają. Istnieje kilka koncepcji określających istotę polityki. Większość współczesnych badań nad politycznością i polityką rozpoczyna analizę od języka, zwłaszcza semantyki historycznej, gdzie pojęcie „polityki i polityczności” jest wywodzone od greckiego *polis* – wspólnoty, rzeczy wspólnych, publicznych – i jest tożsame z pojęciem opisującym zarządzanie, planowanie praw publicznych, a także władzę, panowanie, konflikt lub uczestnictwo⁴⁸. F. Ryszka podkreśla, że to nie orientacja celowościowa, intencjonalna, lecz samo pojęcie „działania” jest najbliższe rozumieniu polityki i polityczności⁴⁹. Dlatego w potocznym rozumieniu, znajdującym odzwierciedlenie w językach europejskich, pojęcie „polityka” kojarzy się z działaniem i władzą lub wręcz z działaniem władzy.

Zarówno P. Maj, jak i F. Ryszka konkludują, że w nauce o polityce dominuje raczej podejście konfliktowe – nie ma rządzenia, a co za tym idzie procesu decyzyjnego, bez sytuacji konfliktowych⁵⁰. *Władza [...] jest rezultatem sytuacji konfliktowych, stąd powstała i dlatego istnieje* – podsumowuje F. Ryszka⁵¹.

Jednym z podstawowych działań w domenie polityki jest proces decyzyjny polegający na świadomym kształtowaniu lub próbie kształtowania rzeczywistości politycznej przez podmioty polityczne. Można go zdefiniować jako przekształcenie istniejącej sytuacji decyzyjnej – niepożądaną z punktu widzenia danego podmiotu – w sytuację nową i zgodną z przyjętym przez niego systemem wartości⁵². Oznacza to całokształt działań podmiotów politycznych,

⁴⁷ Zob. F. Ryszka, *Wstęp do nauki o polityce*, Warszawa 1981.

⁴⁸ F. Ryszka podkreśla różnicę znaczeniową występującą w językach anglosaskich pomiędzy *policy* oraz *politics*, niemniej w języku polskim (i w większości języków europejskich) pojęcie „polityki i polityczności” nie stawia konieczności tego typu rozróżnienia.

⁴⁹ F. Ryszka, *O pojęciu polityki*, Warszawa 1992, s. 43.

⁵⁰ *Ibidem*; F. Ryszka, *Wstęp...*

⁵¹ F. Ryszka, *Wstęp...*, s. 16.

⁵² Z.J. Pietraś, *op. cit.*, s. 24.

począwszy od pojawienia się sytuacji decyzyjnej, do podjęcia decyzji politycznej i jej zrealizowania⁵³.

Koresponduje z tym podejście M. Webera, zakładające aktywistyczne podejście do polityki jako specyficznego obszaru ludzkiego działania i aktywności człowieka w politycznej wspólnocie⁵⁴. Władza – a więc także proces decyzyjny w postaci czystej – jest atrybutem państwa⁵⁵. Jednocześnie warunkiem zapewnienia równowagi systemowej jest aktywne działanie państwa. Co prawda, systemy posiadają możliwości samoregulacji, zarówno w jedną, jak i w drugą stronę, czyli doprowadzania się do równowagi, jak też rozregulowywania, czyli wytwarzania chaosu w systemie, niemniej żadnemu systemowi nie można przypisać cech samoregulacji w dłuższym okresie. Zdolność samoregulacji systemu pozostaje w ścisłym związku z jego cechą jakościową rynkowości lub braku mechanizmu rynkowego. Jednak stan równowagi, rozumiany jako stan pożądaný i idealny, jest możliwy jako stan przejściowy i krótkotrwały. Niemniej stan zbliżony do równowagi jest stanem niezwykle pożądanym z punktu widzenia zarówno decydentów, jak i instytucji władzy. Gwarantuje bowiem duży stopień bezpieczeństwa w sprawowaniu i utrzymaniu władzy⁵⁶.

Z tych względów ogólna stabilność systemu jest zapewniana poprzez świadomą i celową ingerencję w mechanizm samoregulacji obliczonej na jego zrównoważenie, biorąc oczywiście pod uwagę fakt, że w systemach rynkowych (czy szerzej rozumiejąc – otwartych) skala takiej ingerencji może być mniejsza niż w systemach nierynkowych (zamkniętych). Różnica w skali rynkowości implikuje także niezbędne instrumentarium – w systemach rynkowych można stosować tylko takie instrumenty, które nie zmieniają jego rynkowości, zaś w systemach pozarynkowych dopuszcza się znacznie większą skalę instrumentów i metod działania⁵⁷.

⁵³ T. Koziello, *Procesy i zachowania polityczne jako kategorie w nauce o polityce*, [w:] *Podstawowe kategorie badawcze...*, s. 27.

⁵⁴ M. Weber, *Polityka jako zawód i powołanie*, Kraków–Warszawa 1998, s. 554.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 554–560.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 95.

⁵⁷ *Ibidem*.

2.3. Typologia przestępstw na rynku energetycznym w kontekście procesu decyzyjnego

Dla potrzeb niniejszego wywodu trzeba zawęzić kategorie przestępstw występujących na rynku energetycznym według kryterium decyzyjności, tzn. będziemy zajmować się tymi przestępstwami, które wynikają z niedoskonałości procesu decyzyjnego na poziomie politycznym lub administracyjnym i są możliwe do wyeliminowania lub ograniczenia w ramach tego procesu, np. poprzez zoptymalizowanie sposobu podejmowania decyzji w ramach zmiany systemowej albo możliwe są do wyeliminowania poprzez uchylenie błędnej decyzji i podjęcie właściwej. Na tej zasadzie nie będą tu rozpatrywane przestępstwa o charakterze *stricte* kryminalnym, takie jak np. kradzież energii elektrycznej czy infrastruktury przesyłowej – nie pozostają one bowiem w związku z decyzjami podejmowanymi na tym rynku, są zjawiskiem społecznym i socjologicznym, powinny być ścigane i karane w ramach powszechnie obowiązujących procedur karnych i mieszczą się w kompetencji organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Dlatego koncentrować będziemy się na przestępstwach implikowanych przez wadliwy proces decyzyjny oraz podjęte błędne decyzje polityczno-administracyjne.

Do takich przestępstw zaliczyć możemy: przestępstwa karnoskarbowe, przestępstwa kradzieży dokonywanej na dużą skalę i w sposób systemowy oraz przestępstwa polegające na wprowadzaniu w błąd odbiorców energii, noszące znamiona oszustwa lub doprowadzenia do niekorzystnego rozporządzenia mieniem. Dla przykładu w pierwszym przypadku mamy do czynienia z przemytem paliw oraz dokonywanymi przy tym przestępstwami celno-podatkowymi polegającymi na uszczupleniu należnych danin, w drugim – np. z przestępczym obrotem węglem na niekorzyść kopalń i przedsiębiorstw energetycznych, zwanym mafią węglową. W trzecim zaś przypadku wspomnieć trzeba o sytuacjach, w których przestępstwa dokonywane są przez pośredników oferujących osobom indywidualnym nowe umowy na dostarczanie energii elektrycznej zawierające czy to klauzule niedozwolone, czy też skrajnie niekorzystne dla odbiorców przepisy. Trzeba dodać, że ofiarą tego typu przestępstw padają przede wszystkim osoby starsze, często podatne

na manipulację lub niezadające sobie sprawy z ryzyka i konsekwencji swoich działań⁵⁸.

Jeśli spojrzymy na poszczególne typy przestępstw jako efekty błędnego procesu decyzyjnego lub podjętych błędnych decyzji, to szczegółowej analizy wymagają przyczyny i te elementy procesu decyzyjnego, które określić można jako wadliwe i pozwalające na dokonywanie przestępstw. Oczywiście rozważanie takie wymaga bardzo precyzyjnego wyjaśnienia – same przepisy z zakresu prawa karnego lub karnoskarbowego oczywiście penalizują zachowania takie jak opisane, stąd problem nie polega na braku prawnego zakazu czy penalizacji tego typu czynów. Problem natomiast umiejscowić należy w fakcie, iż decyzje polityczne czy zarządcze w istotnym stopniu generują możliwość popełniania przestępstw w skali systemowej poprzez tworzenie – zamierzone lub niesystemowe niewydolności systemu, co oznacza, iż czynniki *par excellence* sprzyjające popełnianiu przestępstw osiągają masę krytyczną, przy której działania aparatu ścigania i wymiaru sprawiedliwości muszą okazać się dalece niewystarczające. Jako tego typu czynniki sprzyjające można określić m.in.: niejasność przepisów, niewielkie możliwości wykrycia przestępstwa, brak efektywnych narzędzi zapobiegania i ścigania, zaś czynnikiem decydującym okazuje się przeświadczenie potencjalnych sprawców, że państwo nie ma dostatecznych środków lub woli politycznej, aby ryzyko konsekwencji prawnych uczynić realnym czynnikiem hamującym przed popełnieniem przestępstwa.

2.4. Analiza i porównanie procesu podejmowania decyzji w kontekście zapobiegania przestępczości na rynku energetycznym pod kątem siły instytucjonalnej państwa

Istotnym elementem niniejszego opracowania winno być komparatystyczne porównanie procesów podejmowania decyzji na rynku energetycznym pomiędzy Polską a porównywalnymi krajami UE. Oczywiście trzeba tu uczynić

⁵⁸ <http://www.ure.gov.pl/pl/konsumenci/nieetyczne-praktyki-spr/5935,Material-informacyjny-Urzedu-Regulacji-Energetyki-dotyczacy-nieuczciwych-dzialan.html> [dostęp: 11.04.2019].

istotne zastrzeżenie metodologiczne – porównania bowiem wymaga nie tylko sam formalny proces decydowania (acz i takie musi zostać dokonane), co szerszy kontekst instytucjonalny sprawiający, że teoretycznie tożsame procesy decyzyjne mogą dawać skrajnie inne skutki efektywnościowe podjętych decyzji. W tym celu bliższego zdefiniowania wymaga zagadnienie siły, zwłaszcza instytucjonalnej. O słabości instytucjonalnej jako immanentnej cesze polskiego państwa po transformacji ustrojowej w 1989 roku (a częściowo także odziedziczonej po PRL) wspominają liczni badacze, jak R. Matyja⁵⁹, T. Zarycki⁶⁰ czy J. Staniszkis⁶¹.

Definiując siłę instytucjonalna państwa, bez wątplenia trzeba ją uznać za integralny element siły państwa jako takiej. Siła państwa (siła kraju, siła narodowa, potęga państwa, potęga narodowa) – jest określana jako suma wszystkich zasobów, jakimi dysponuje naród lub państwo w osiągnięciu narodowych celów⁶². Z kolei według stanowiska wyrażanego przez przedstawicieli polskiej Akademii Obrony Narodowej, *siła narodowa to dynamiczny zbiór czynników materialno-energetycznych, społecznych i kulturowych w wymiarze jednostkowym, narodowym (państwowym) i międzynarodowym, które – wzajemnie się przenikając – tworzą podstawę sukcesu narodu (państwa) w zakresie realizacji jego interesów i celów narodowych*⁶³.

R. Matyja stawia tezę, że problem nie polega tylko na błędach w rządzeniu kolejnych partii sprawujących władzę w III RP, ale głównie na tym, że po 1989 roku zaniedbano na poziomie państwa szukania odpowiedzi na dwa fundamentalne pytania: o państwo (czym jest, czemu ma służyć) i naród polityczny (kim jesteśmy jako polityczna wspólnota)⁶⁴.

Perspektywa instytucjonalna włącza do analizy procesów gospodarczych czynniki instytucjonalne, takie jak prawa własności i struktury rządzenia (*governance structures*). Według D. Northa, czołowego reprezentanta nowej

⁵⁹ Zob. R. Matyja, *Wyjście awaryjne. O zmianie wyobraźni politycznej*, Kraków 2018.

⁶⁰ Zob. T. Zarycki, T. Warczok, *Gra peryferyjna. Polska politologia w globalnym polu nauk społecznych*, Warszawa 2018.

⁶¹ J. Staniszkis, *Antropologia władzy. Między traktatem lizbońskim a kryzysem*, Warszawa 2009.

⁶² W. Orłowski, *Stulecie chaosu. Alternatywne dzieje XX wieku*, Warszawa 2006.

⁶³ W. Kitler, *Bezpieczeństwo Narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011, s. 115–120.

⁶⁴ Zob. R. Matyja, *op. cit.*

ekonomii instytucjonalnej, laureata nagrody Nobla z 1993 r., instytucjonalne uwarunkowania rozwoju rynku, czyli reguły polityczne i prawne zawarte w konstytucji, prawa własności, normy zachowania, postawy społeczne, stwarzają bodźce do produktywnej współpracy i tym samym decydują o różnicach w poziomie rozwoju między krajami⁶⁵. W odniesieniu do roli państwa nowa ekonomia instytucjonalna (NEI) używa określenia *governance* oznaczającego „jakość rządzenia”. Pojęcie to zostało zapożyczone z ekonomii kosztów transakcyjnych (nurtu NEI), która m.in. analizuje zdolność różnych alternatywnych struktur rządzenia do redukcji kosztów transakcyjnych⁶⁶.

Bank Światowy opublikował w 2005 roku wyniki badań D. Kaufmanna, A. Kraaya i M. Mastruzziego, którzy prezentują aktualne dane uwzględniające sześć wymiarów jakości rządzenia⁶⁷. Dane dotyczą 209 krajów w latach 1996–2004. Skonstruowane przez autorów wskaźniki bazują na kilkuset indywidualnych zmiennych mierzących subiektywną percepcję jakości rządzenia, uzyskaną z 37 odrębnych źródeł danych (stworzonych przez 31 różnych organizacji). Autorzy zagregowali indywidualne miary jakości rządzenia w sześć kategorii obejmujących kluczowe wymiary jakości rządzenia. Raport z badań podaje uzyskane wartości wraz z marginesem błędu. Sposób ujęcia wskaźników w klastery (zespoły) nie pretenduje do miana precyzyjnej definicji jakości rządzenia. Raczej odzwierciedla poglądy autorów na spójną i użyteczną organizację danych zgodną z powszechnymi wyobrażeniami na temat jakości rządzenia. Wskaźniki dotyczą następujących wymiarów jakości rządzenia: demokratycznej kontroli, politycznej stabilności, efektywności państwa, jakości regulacji, rządów prawa oraz kontroli korupcji.

Dla celów niniejszego rozważania za kluczowe uznać należy wskaźniki efektywności państwa i jakości regulacji, a w pewnym zakresie także kontrolę korupcji.

- **Efektywność państwa** (*Government Effectiveness*) – obejmuje ocenę jakości świadczenia usług publicznych, jakość biurokracji, kompetencje

⁶⁵ G. Przesławska, *Instytucjonalne wymiary efektywnego państwa w procesie integracji*, Warszawa 2014.

⁶⁶ A. Wojtyna, *Nowe kierunki badań nad ekonomiczną rolą państwa*, „*Ekonomista*” 2001, nr 1, s. 11–12.

⁶⁷ D. Kaufmann, A. Kraay, M. Mastruzzi, *Governance IV, New Data, New Challenges*, „The World Bank”, May 2005, www.worldbank.org [dostęp: 29.05.2019].

urzędników państwowych, niezależność administracji państwowej (służby cywilnej) od politycznych nacisków, społeczną wiarygodność władzy w zakresie prowadzonej polityki. Najważniejszym kryterium efektywności państwa jest zdolność rządu do projektowania i wdrażania właściwej polityki oraz dostarczania dóbr publicznych.

- **Jakość regulacji** (*Regulatory Quality*) – wskaźnik ten koncentruje się na percepcji występowania polityki nieprzyjaznej rynkowi, takiej jak: kontrola cen, niewłaściwy nadzór bankowy, nadmierna regulacja ograniczająca wymianę handlową czy rozwój biznesu;
- **Kontrola korupcji** (*Control of Corruption*) – wskaźnik mierzy percepcję korupcji rozumianą jako wykorzystywanie władzy publicznej do prywatnych celów⁶⁸.

Poszukując odpowiedzi na pytanie o przyczyny niskich wskaźników *governance* w Polsce, należy wykorzystać wnioski wynikające z analizy instytucjonalnej. Podejście to oparte m.in. na teorii gier wskazuje, że instytucje kreujące korzyści społeczne mogą nie powstać, natomiast będą utrzymywać się nieefektywne stany równowagi. Raport Banku Światowego poświęcony tworzeniu instytucji wspomagających rynek akcentuje kulturowy wymiar rozwiązań instytucjonalnych⁶⁹. Poprawa jakości instytucjonalnych struktur rynku i państwa powinna uwzględniać „dziedzictwo przeszłości”, „lokalny kontekst”. Oznacza to, że tworzeniu nowych instytucji powinno towarzyszyć wykorzystywanie instytucji już istniejących w celu stabilizacji społecznej i ekonomicznej⁷⁰. Z koncepcji hierarchii instytucji opracowanej przez O. Williamsona wynika, że skuteczność instytucji formalnych jest zdeterminowana ich zgodnością z instytucjami nieformalnymi⁷¹. Natomiast badania D.C. Northa dowodzą, że instytucje formalne można zmienić stosunkowo szybko, a nieformalne ograniczenia związane z tradycyjnymi sposobami działania i rozwiązywaniem problemów są głęboko zakorzenione społecznie, stąd

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *World Development Report. Building Institutions for Markets*, Oxford 2002.

⁷⁰ M. Maroda, J. Wilkin, *Meandry instytucjonalizacji. Dostosowanie Polski do Unii Europejskiej. EU – monitoring VI*, Kraków 2002, s. 127.

⁷¹ O.E. Williamson, *The Institutions of Governance*, „American Economic Review” 1998, vol. 88, no. 2, s. 75–79. [Przedruk pol.] *Instytucje kierujące*, „Gospodarka Narodowa” 1999, nr 3, s. 104–105.

ich zmiany są powolne. North, wykorzystując teorię ekonomii w interpretacji rozwoju społeczno-gospodarczego, głosi koncepcję „zależności od ścieżki” (*path dependence*), która tłumaczy proces zmian instytucjonalnych historyczną zależnością instytucji. Według tej koncepcji instytucje obecne wynikają z przeszłych. Koncepcja historycznej zależności instytucji wyjaśnia zróżnicowanie instytucji w różnych krajach, a tym samym różnice w ich rozwoju⁷².

W Polsce, w wymiarze politycznym zasadniczym problemem jest upartyjnienie państwa i jego agend, co skutkuje zawłaszczaniem go przez wąskie grupy interesów. W wymiarze administracyjnym natomiast słabość państwa wyraża się w niskiej sprawności aparatu administracyjnego i powszechności korupcyjnych praktyk. Z powodu wad prawnych Naczelny Sąd Administracyjny w 2006 roku uchylił prawie trzecią część ostatecznych decyzji administracyjnych⁷³. Jednym ze źródeł korupcji w administracji jest bezpośrednia zależność karier urzędniczych od czynników politycznych⁷⁴.

Nawiązując do samego procesu decyzyjnego w aspekcie polityczno-administracyjnym, trzeba zwrócić uwagę na kwestię z jednej strony samego formalnego sposobu podejmowania decyzji zarówno politycznych, jak i administracyjnych (na poziomie ministerstwa czy agend państwowych), rozumianej jako formalnie opisany proces, z drugiej – jako proces o charakterze społeczno-polityczno-zarządczym, a więc angażującym się poza literę prawa, a także kompetencje innego rodzaju, takie jak: kultura organizacyjna, modele mentalne decydentów i urzędników, a przede wszystkim tzw. węzły decyzyjne, czyli momenty lub miejsca w strukturze decyzyjnej, w których zachodzi rzeczywisty proces podejmowania decyzji i w których ten proces może być kierowany w kierunku kształtowanym poprzez decydenta lub strukturę, w której działa, inaczej rzecz ujmując, jest to moment, w którym litera prawa pozostawia decydentom możliwość realnej decyzji o takim bądź innym sposobie wykonania danego zadania decyzyjnego. Dodatkowym aspektem jest fakt włączania się w tych właśnie momentach swego rodzaju przecięcia elementów prawnych z politycznymi, psychologicznymi, organizacyjnymi itp.

⁷² D.C. North, *Economic Performance Through Time*, „American Economic Review” 1994, vol. 84, no. 3, s. 366.

⁷³ *Co trzecia decyzja urzędników uchylona*, „Rzeczpospolita” z 25 kwietnia 2006.

⁷⁴ G. Przesławska, *op. cit.*

Kolejnym czynnikiem poruszonym przez licznych badaczy jest rola w takim systemie *niepaństwowych węzłów decyzyjnych*. Jako główne z nich wskazuje A. Laska:

Rzeczywistość politycznej sieci ma niewiele wspólnego ze statyczną zhierarchizowaną strukturą funkcjonalną, w której kluczową rolę odgrywałyby organizmy państwowe. Ośrodki władzy znajdują się także w niepaństwowych węzłach decyzyjnych, pośród których wymienić należy przede wszystkim: organizacje międzynarodowe, korporacje, trans i ponadnarodowe organizacje pozarządowe oraz wielkie media. Specyfika tych podmiotów oddziałuje z jednej strony na kształt porządku międzynarodowego, a z drugiej strony, bezpośrednio na pozycję współczesnego państwa⁷⁵.

Szczególnie istotnym momentem tego przecięcia jest fakt wchodzenia w tych węzłach decyzyjnych w interakcje pomiędzy podmiotami pozapolitycznymi, takimi jak firmy prywatne, szeroko rozumiane organizacje lobbystyczne (związki zawodowe, związki pracodawców), ale także kancelarie prawne, doradców czy ekspertów.

Zasadniczo, porównując proces podejmowania decyzji na rynku energetycznym, trzeba wyodrębnić – przy generalnej tożsamości proceduralnej i prawnej samego formalnego procesu decyzyjnego – trzy kluczowe elementy mające wpływ na różnice w podejmowaniu decyzji na tym rynku.

Pierwszym z nich jest czynnik węzłów decyzyjnych i przecinania się aspektu prawno-politycznego z publicznym. Drugim, i bezpośrednio się łączącym, jest czynnik siły bądź słabości instytucjonalnej państwa, przejawiającej się w integracji bądź silosowości procesu decyzyjnego, a co za tym idzie zdolności instytucji do wytyczania i realizacji swoich celów, ale także przewyżniania przeszkód i trudności.

W świetle powyższego stwierdzenia szczegółowej analizie poddać trzeba moment podejmowania decyzji węzłowych na punktach styku sektora administracyjnego i politycznego z grupami nacisku i innymi interesariuszami. Oczywiście nie jest niczym złym ani niespotykanym w demokratycznych krajach udział firm konsultingowych czy zewnętrznych kancelarii

⁷⁵ A. Laska, J. Nocoń, *Teoria polityki. Wprowadzenie*, Warszawa 2010, s. 44–54.

prawnych w procesie podejmowania decyzji – niosą one bowiem bezcenną często wiedzę rynkową, doświadczenie, zasób analityczny itp., unikalną wiedzę (choć ubolewać należy, że po 30 latach od transformacji tego typu zasobami merytorycznymi nie dysponuje sektor publiczny). Tym niemniej czynnikiem zmieniającym strukturę i skuteczność systemu podejmowania decyzji staje się brak mechanizmu przekładania woli politycznej i strategicznej w decyzje. W efekcie decyzja co do trybu działania może stać się wypadkową nacisków i sugestii podmiotów w taki czy inny sposób wpływających na decyzję polityczną lub administracyjną, ze względu na brak mechanizmu przekuwania woli politycznej decydentów w decyzję.

Kolejnym elementem bardzo ściśle wiążącym się z poprzednim jest tzw. silosowość zarządzania⁷⁶, polegająca na tym, iż każde z ministerstw, resortów i służb podejmuje decyzje dotyczące swojego obszaru przy braku zwracania uwagi na całokształt decyzji w szerokim kontekście administracyjno-państwowym. Nadmienić trzeba, że także w tym przypadku następuje istotny brak czynnika strategii i woli jako integrującego działania poszczególnych resortowych silosów.

Jak podkreśla J.S. Nye, zasoby ekonomiczne mogą wytwarzać potencjał nie tylko twardej, ale i miękkiej siły, jako przyciąganie dzięki atrakcyjności⁷⁷. Z drugiej strony siła twarda, czy też rozumiana jako *stricte* militarna, lub jako posiadanie dóbr materialnych, które mogą być użyte jako zapowiedź zyskania korzyści lub groźba jej utraty, musi zostać wytworzona przez odpowiednio funkcjonującą gospodarkę.

Należy zauważyć, iż tego typu twierdzenia są poniekąd sprzeczne z klasyczną liberalną doktryną ekonomii zakładającą, iż wolny rynek nie powinien mieć nic wspólnego z polityką⁷⁸. Inni jednak zwracają uwagę na fakt, iż najbardziej nawet liberalne, a realnie istniejące państwo dysponuje kilkudziesięcioma instrumentami wpływającymi na przedsiębiorców, od stanowionego prawa, przez system podatkowy, taryfy celne czy hamowanie, wspomaganie

⁷⁶ Zjawisko to w piśmiennictwie i publicystyce występuje też pod nazwą „Polska resortowa”.

⁷⁷ J.S. Nye, *Przyszłość siły*, Warszawa 2012, s. 102.

⁷⁸ Zob. K. Knorr, *The Power of Nations. The International Political Economy of International Relations*, New York 1975.

rozwoju innych państw, które dowodzą, iż państwo jest co najmniej współuczestnikiem procesu budowy siły ekonomicznej⁷⁹.

Innym czynnikiem szczególnie podkreślanym przez badaczy jest kwestia konwersji zasobów na siłę. J.S. Nye szczególnie mocno podkreśla fakt, iż zasoby posiadane przez państwo są warunkiem koniecznym, ale niewystarczającym do wytworzenia, wygenerowania siły. Szczególne znaczenie mają one w obszarze siły ekonomicznej, w budowie i tworzeniu, której niezbędne są realne zasoby surowców, siły roboczej, technologii.

Niemniej, do zajścia procesu „konwersji zasobów na siłę” niezbędny jest element strategii stworzonej i realizowanej przez państwo, w szczególności jego czynnik polityczny.

Badania dotyczące roli strategii i woli politycznej w obszarze kierowania państwem i budowania jego siły nie znajdowały istotnego odzwierciedlenia w piśmiennictwie polskim opisywanego okresu, niemniej tematyką tą zajmowali się m.in. R. Kasprów i W. Walendziak⁸⁰, podkreślający, iż istotnym mankamentem polskiej polityki po 2004 roku był brak strategicznego działania ze strony podmiotów państwowych lub je reprezentujących, takich jak spółki skarbu państwa. Kiedy wspomniane strategiczne myślenie udało się zrealizować i wykonceptualizować w postaci strategicznych dokumentów państwa, zauważyć się dawał brak woli w egzekwowaniu realizacji założonych projektów strategicznych⁸¹. Autorzy ci podkreślają, iż brak generowania siły państwa polskiego wynika nie z niewystarczających w określonych obszarach zasobów, lecz z braku konceptualizacji bądź realizacji strategii państwa w przedmiotowych obszarach.

Trzecim zaś jest element ideowo-ustrojowy. Analizując ten czynnik, trzeba podkreślić, iż w polskich realiach znalazł on niezwykle istotne miejsce w procesie decyzyjnym i wynikających z niego zarówno pozytywnych, jak i negatywnych implikacji. W polskiej rzeczywistości istotną rolę ideowo-ustrojową odegrał element ideologii państwowej, jaką po przemianach 1989 roku stał się czynnik ideologii neoliberalnej, często błędnie pojmowany. Doktryna neoliberalna dominowała w świecie zachodnim na przełomie lat 80. i 90.

⁷⁹ Zob. D. Baldwin, *Economic Statecraft*, Princeton 1985.

⁸⁰ R. Kasprów, W. Walendziak, *Polski domek z kart*, „Rzeczpospolita” z 27.01.2014; *Gdzie leży Polska?*, „Rzeczpospolita” z 15.01.2013.

⁸¹ *Ibidem*.

XX wieku, a więc, kiedy Polska wkraczała po zmianie systemowej w okres budowy gospodarki rynkowej. Jest to – w świetle niniejszych rozważań – jeden z elementów krytycznych, gdyż tego typu idea państwowa siłą rzeczy stwarza ramy mentalne i ustrojowe działania instytucji państwowych. Idea neoliberalna rozumiana od początków III RP jako przede wszystkim zasada prymatu wolności gospodarczej i indywidualizmu nad elementami wspólnotowymi i interesami państwa. W specyficznej wersji pojmowania doktryny neoliberalnej argument podnoszony przez poszczególnych aktorów na scenie politycznej o „ochronie wolności gospodarczej” jak też braku uprawnień państwa do dalej idących regulacji tego rynku zaowocował działaniami sprzyjającymi stworzeniu systemowej sfery ułatwiającej popełnianie przestępstw. Generalnie największą implikację wywierało to na trzeci typ wspomnianej wyżej przestępczości, tj. skłaniania ludzi np. do zawierania niekorzystnych umów na dostawę energii elektrycznej poprzez zatajenie istotnych warunków takiej umowy, wprowadzenie w błąd przez sprzedawcę, a często takich czy innych form wyłudzenia podpisu pod taką umową. Generalnie szeroka skala tych przestępstw była możliwa głównie dzięki dwóm elementom: pozbawianiu instytucji nadzorczych w postaci UOKiK czy URE realnych narzędzi wpływania na nieuczciwych sprzedawców oraz uznaniu zasady swobody zawierania umów za wyższą niż ochrona konsumenta i ustalanie jedynej ścieżki unieważnienia takiej umowy na drodze sądowej.

W pierwszym aspekcie nadzór *de facto* pozbawiany był i jest możliwości skutecznego działania, gdyż realnie jedynym możliwym jego postępowaniem jest skłanianie sprzedawców do wycofywania kontrowersyjnych punktów w umowie (co łatwo jest obejść po prostu, pisząc inną umowę, zawierającą te same klauzule abuzywne i korzystanie z niej, dopóki i ta nie zostanie zakwestionowana) oraz skala kar finansowych, które stawały się skuteczne dopiero po wygraniu przez nadzór procesu odwoławczego w sądzie. Zabrakło natomiast realnie skutecznych narzędzi w rękach instytucji nadzoru, takich jak prawo unieważniania abuzywnych umów mocą decyzji organu czy egzekwowania kar finansowych natychmiast z prawem odwołania się do sądu, tak jak miało miejsce np. w przypadku przestępstw czy choćby nieprawidłowości podatkowych. Pozbawianie regulatora prawa unieważniania abuzywnych umów skutkowało nie tylko koniecznością wywiązywania się z nich przez poszkodowanych, ale także niepotrzebnie obciążało

system sądowy – konieczność wszczynania przez poszkodowanego procesu sądowego, który – po pierwsze – najczęściej trwałby w polskich realiach dłużej niż czas obowiązywania umowy, wynajmowania pełnomocnika wraz z przewlekłością postępowania sądowego oraz faktem, że ofiarami tego typu procederu najczęściej padały osoby o ograniczonej wiedzy czy świadomości konsumenckiej i prawnej, często w taki czy inny sposób wykluczone, a także niemające środków czy kompetencji dla poszukiwania pomocy prawnej, sprawiały, że tego typu działania mogły być prowadzone na szeroką skalę przy minimalnym ryzyku.

Tymczasem przykłady innych krajów UE wskazują, iż rolę regulatora, która bynajmniej nie zagraża procedurom demokratycznym i praworządności, jest uprawnienie go do unieważnienia tego typu umów jako takich, co automatycznie generuje konieczność zwrotu środków i element odszkodowawczy. Drugim aspektem stosowanym w tego typu sytuacjach jest parasądowa kompetencja arbitrażu przy regulatorze, posiadającego *de facto* uprawnienie do decydowania o abuzywności danego zapisu wraz z uprawnieniami egzekucyjnymi.

Podobnego rodzaju element ideologiczny przyświecał wielu rozwiązaniom z zakresu wspomnianych wyżej przestępstw celno-skarbowych czy też kradzieży dokonywanych w obrocie węglem na szkodę kopalń czy energetyki. Wstawienie państwowych przedsiębiorstw w reżim czysto rynkowy, gdzie głównym – by nie rzec jedynym – elementem w często deficytowych branżach było niwelowanie strat, sprawiało, że nie było woli i mocy wprowadzania rozwiązań regulujących w bardziej restrykcyjny – acz wymagany dla zapobiegania przestępczości i bezpieczeństwa ekonomicznego państwa – sposób. Można na tej podstawie udowodnić tezę, że na osi wolność gospodarcza – bezpieczeństwo państwa i obrotu ekonomicznego, równowaga pomiędzy tymi wartościami była w istotny sposób zachwiana na korzyść swobody obrotu traktowanej jako wartość nawet nie tyle nadrzędna, co absolutyzowana.

2.5. Konkluzje

Konkludując powyższe stwierdzenia, można uznać za udowodnioną postawioną na wstępie tezę, iż przyczyną powstawania zjawisk sprzyjających

przestępczości na rynku energetycznym (aczkolwiek powyższe rozważania wskazują też na możliwość, a w zasadzie wysokie prawdopodobieństwo występowania podobnych zjawisk o pokrewnej genezie w innych obszarach) w kontekście procesu decyzyjnego są deficyty w tworzeniu przez państwo siły instytucjonalnej oraz transmisji woli politycznej i intencji w rzeczywiste akty prawne. Drugim stwierdzonym elementem wadliwości procesu decyzyjnego na rynku energetycznym jest zachwianie równowagi pomiędzy generowaniem swobody działalności gospodarczej a zabezpieczaniem interesu wspólnotowego, w tym interesu państwa, poprzez wytwarzanie mechanizmów chroniących interesy ekonomiczne, zarówno państwa, jak i końcowych konsumentów dóbr czy usług na tym rynku.

Problematyka szpiegostwa w sektorze energetyki – zarys problematyki i możliwości działań prewencyjnych

3.1. Wstęp

Sektor energetyczny, ze względu na swoje strategiczne znaczenie, jest narażony na szereg działań, które mogą zagrozić zarówno jego pozycji, jak i bezpieczeństwu samego państwa. Jednym z zagrożeń, godzących w branżę energetyczną oraz bezpośrednio w poszczególne przedsiębiorstwa, jest działalność szpiegowska. Konsekwencje zdobycia przez inne podmioty cennych dla tego przedsiębiorstwa informacji mogą okazać się bardzo negatywne nie tylko dla jego samego, ale dla całej branży oraz dla strategicznych interesów państwa i jego bezpieczeństwa.

Pozyskiwanie informacji z dziedziny gospodarki może być działaniem całkowicie zgodnym z obowiązującym prawem, jednak w pewnych okolicznościach stanowi czyn zabroniony. Działalność szpiegowska powinna być zatem odróżniona od działań legalnych i akceptowalnych. Celem niniejszego rozdziału jest ukazanie specyfiki przestępstw wyczerpujących znamiona szpiegostwa, także tych popełnianych przy użyciu internetu, jak i ukazanie nowych wyzwań, związanych z działaniami o charakterze prewencyjnym.

W kontekście prezentowanych w niniejszym opracowaniu problemów należy odpowiedzieć na pytanie o kierunki możliwych zmian w prawie lub obowiązujących w przedsiębiorstwach procedurach. Istotne jest także postawienie pytania, jakie formy przeciwdziałania działalności szpiegowskiej mogą okazać się najskuteczniejsze w zwalczaniu tego rodzaju aktywności w sektorze energetycznym. W opracowaniu dokonano analizy wybranych regulacji prawnych, a także posłużono się metodą językowo-logiczną, porównawczą oraz – w pewnym stopniu – metodą socjologiczną.

3.2. Charakterystyka i znaczenie szpiegostwa w sektorze energetycznym

Problematyka szpiegostwa w energetyce ma doniosłe znaczenie z uwagi na zagrożenia mogące powstać zarówno dla strategicznych przedsiębiorstw, jak i dla bezpieczeństwa państwa, zwłaszcza zaś dla infrastruktury krytycznej. Można nawet stwierdzić, że energetyka jest wręcz naturalnym celem wywiadowczej penetracji dla pewnych grup osób oraz służb specjalnych. Implikuje to aktywność odpowiednich organów państwowych, mającą na celu wykrywanie takich zdarzeń oraz stworzenie odpowiednich mechanizmów, aby im przeciwdziałać⁸². Zasadnicze znaczenie ma w tej kwestii ochrona tajemnicy przedsiębiorstwa, a zatem niedopuszczenie do wiadomości publicznej informacji z nim związanych lub innych informacji, mających wartość gospodarczą, co do których przedsiębiorca podjął niezbędne działania w celu zachowania ich poufności⁸³. Nie mniej istotne jest przy tym rozróżnienie kluczowych pojęć, wiążących się z analizowaną problematyką oraz podkreślenie znaczenia przemian zachodzących zarówno w sferze aktywności osób podejmujących działania wyczerpujące znamiona szpiegostwa, jak i w zakresie zapobiegania tego rodzaju aktywności.

Działalność szpiegowską należy odróżnić od wywiadu gospodarczego, czyli pozyskiwania (jak również gromadzenia i przetwarzania) informacji gospodarczych lub mających znaczenie dla gospodarki za pomocą dostępnych informacji, a nie nielegalnych⁸⁴. Według D.E. Denning wywiad gospodarczy to na ogół legalne działania prowadzone przez rząd dla zdobycia tajemnic

⁸² D. Karbowski, *Karbowski: Energetyka – naturalny cel dla służb i przestępców*, <http://biznesalert.pl/karbowski-energetyka-naturalny-cel-dla-sluzb-i-przestepcow> [dostęp: 8.04.2019].

⁸³ M. Kołtuniak, *Kiedy jawny wywiad gospodarczy, a kiedy już szpiegostwo*, „Rzeczpospolita”, 21.08.2014, <https://www.rp.pl/artukul/1134401-Kiedy-jawny-wywiad-gospodarczy-a-kiedy-juz-szpiegostwo.html> [dostęp: 26.03.2019].

⁸⁴ M. Ciecierski, *Wywiad gospodarczy w walce konkurencyjnej przedsiębiorstw*, Warszawa 2007, s. 26–27. Termin „wywiad gospodarczy” pojawił się na początku lat 80. XX wieku w USA, gdzie stał się nazwą przedmiotu akademickiego. Wywiad działa w sposób jawny, zgodnie z obowiązującym prawem i zasadami etyki, a pozyskane przy jego pomocy informacje nie są objęte klauzulą poufności, co jednoznacznie odróżnia go od szpiegostwa. Zob. K. Głowania, H. Spustek, *Wywiad i szpiegostwo gospodarcze*, „Zeszyty Naukowe Ruchu Studenckiego” 2013, nr 2, s. 99. Warto zauważyć, że istnieją propozycje międzynarodowego uregulowania tego rodzaju działalności. Toczą się także dyskusje na temat możliwości zalegalizowania szpiegostwa. Zob. V. Henri, *Is Espionage Beyond the Rule of Law? Thoughts for an Educated Debate on the Regulation of Cyber-espionage in International Law*, 2016, March 31, s. 54.

innego państwa, choć nie wyklucza w jego obszarze działań tajnych i nielegalnych, a więc szpiegostwa przemysłowego. Wywiad biznesowy jest zaś ograniczony do działań legalnych i oddzielony od szpiegostwa korporacyjnego i szpiegostwa przemysłowego⁸⁵. Warto też zauważyć, że wywiad gospodarczy może być także łączony z działaniami wpływającymi na otoczenie przedsiębiorstwa, zarówno konkurencyjne, jak i prawne (co nasuwa skojarzenia z lobbieniem)⁸⁶.

Nierzadko osoby realizujące zlecenie przeprowadzenia wywiadu gospodarczego sięgają po nielegalne metody, jak np. podsłuch, podgląd, wnikanie w cyberprzestrzeń bądź pozyskiwanie osobowych źródeł informacji. Co ważne, osobowe źródła informacji są rekrutowane spośród byłych pracowników przedsiębiorstwa konkurencyjnego lub nowo przyjmowanych, zatrudniając w szczególności swojego pracownika w rozpracowywanym przedsiębiorstwie. Osoby nadające się do pozyskania wywodzą się ze sfrustrowanych pracowników konkurencyjnej firmy, niezadowolonych z wysokości zarobków, braku perspektyw awansu czy panujących stosunków międzyludzkich w miejscu ich pracy, a w typowaniu kandydatów na informatorów uwzględnia się ich aktualny status majątkowy, cechy charakterologiczne, a także posiadane nałogi⁸⁷.

W przypadku szpiegostwa gospodarczego i ochrony tajemnicy przedsiębiorstwa prawo chroni prywatne przedsiębiorstwa przed nieuczciwą konkurencją oraz własnymi pracownikami działającymi na szkodę pracodawcy. Dobro przedsiębiorcy chroni w szczególności ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji⁸⁸, w rozumieniu tej której chroniona jest tajemnica przedsiębiorstwa. Zgodnie z art. 11 ust. 2 wspomnianej ustawy *Przez tajemnicę przedsiębiorstwa rozumie się informacje techniczne, technologiczne, organizacyjne przedsiębiorstwa lub inne informacje posiadające wartość gospodarczą, które jako całość lub w szczególnym*

⁸⁵ M. Ciecierski, *Wywiad biznesowy w korporacjach transnarodowych. Teoria i praktyka*, Toruń 2009, s. 30–31.

⁸⁶ M. Kwieciński, *Wywiad gospodarczy w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, Warszawa–Kraków 1999, s. 30.

⁸⁷ J. Sobczak, *Przeciwdziałanie nielegalnemu wywiadowi gospodarczemu w przedsiębiorstwie*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, nr 13, s. 221.

⁸⁸ T.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1010.

zestawieniu i zbiorze ich elementów nie są powszechnie znane osobom zwykle zajmującym się tym rodzajem informacji albo nie są łatwo dostępne dla takich osób, o ile uprawniony do korzystania z informacji lub rozporządzania nimi podjął, przy zachowaniu należytej staranności, działania w celu utrzymania ich w poufności. Przepisy ogólne ustawy określają natomiast czyny karalne przeciwko tajemnicy przedsiębiorstwa oraz działalność nieuczciwej konkurencji⁸⁹. Co ważne, nie wszystko, co według przedsiębiorcy stanowi tajemnicę, jest nią rzeczywiście. Przedsiębiorca musi jeszcze podjąć stosowne kroki, aby taką wiedzę lub informację chronić⁹⁰.

Przestępstwo szpiegostwa zostało uregulowane w art. 130 i 132 Kodeksu karnego z 1997 roku. Jak stanowi art. 130 § 1 k.k., kto bierze udział w działalności obcego wywiadu przeciwko RP, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. Według § 2 tegoż artykułu udział w obcym wywiadzie lub działanie na jego rzecz, jak również udzielanie temu wywiadowi wiadomości, których przekazanie może wyrządzić szkodę Rzeczypospolitej Polskiej, zagrożone jest karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. Co ważne, gromadzenie lub przechowywanie informacji, których przekazanie może wyrządzić szkodę Rzeczypospolitej Polskiej, a także wchodzenie do systemu informatycznego w celu ich uzyskania albo zgłaszanie gotowości działania na rzecz obcego wywiadu przeciwko RP podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8⁹¹. Według art. 23 ustawy z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, kto, wbrew ciążącemu na nim obowiązкови w stosunku do przedsiębiorcy, ujawnia innej osobie lub wykorzystuje we własnej działalności gospodarczej informację stanowiącą tajemnicę przedsiębiorstwa, jeżeli wyrządza to poważną szkodę przedsiębiorcy,

⁸⁹ M. Sokołowski, *Czyny nieuczciwej konkurencji i szpiegostwo przemysłowe*, <http://biznessecurity.pl/bezpieczenstwo-biznesu-przestepstwa-gospodarcze-korupcja-przestepstwa-menadzarskie/27-czyny-nieuczciwej-konkurencji-i-szpiegostwo-przemyslowne> [dostęp: 29.03.2019].

⁹⁰ M. Kołtuniak, *op. cit.*

⁹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz. U. 1997 Nr 88, poz. 553. Według § 4 tegoż artykułu, najsurowsza kara, a więc 25 lat pozbawienia wolności, grozi za organizację lub kierowanie działalnością obcego wywiadu w Polsce. Działalność taka może się odnosić np. do siatki szpiegowskiej w Polsce (lub na pewnym tylko jej obszarze), jak również jedynie do pewnych wyodrębnionych przedsięwzięć tego wywiadu, M. Adamski, *Co grozi za szpiegostwo w Polsce*, „Rzeczpospolita”, 17.10.2014, <https://www.rp.pl/arttykul/1149951-Co-grozi-za-szpiegostwo-w-Polsce.html> [dostęp: 29.03.2019].

podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Co istotne, tej samej karze podlega ten, kto, uzyskawszy bezprawnie informację stanowiącą tajemnicę przedsiębiorstwa, ujawnia ją innej osobie lub wykorzystuje we własnej działalności gospodarczej.

Celem prowadzenia przemysłowych operacji szpiegowskich w sektorze energetyki może być pozyskanie różnego rodzaju tajemnic, a samo szpiegostwo obejmuje również korupcję, dezinformację, szantaż i szeroko pojmowaną inwigilację technologiczną. Celem szpiegostwa jest uzyskanie jakichkolwiek danych o danym przedsiębiorstwie, które mogą być wykorzystane dla uzyskania przewagi na rynku⁹². Należy przy tym pamiętać, że ok. 80% informacji zdobywanych przez konkurencję może być zakwalifikowanych jako jawne, z kolei 15% to także informacje jawne, choć jednocześnie wrażliwe i z uwagi na to chronione przez jakiś czas, a także posiadające utrudniony dostęp. Jedynie 5% to informacje tajne, które zdobywane są z naruszeniem prawa⁹³. Największe współczesne wyzwania, silnie związane z bezpieczeństwem informacji, można rozważać w wielu grupach problemowych, a przykładowe to:

- a) problemy ekonomiczne – nowe kraje przejawiają zainteresowanie nasilaniem produkcji i eksportu przejmowanej z wielu dotychczas tradycyjnych krajów;
- b) zagrożenie energetyczne, które może być dużym źródłem konfliktów;
- c) brak nowych źródeł energii oraz silna konkurencja o zasoby mineralne⁹⁴.

Zdobywanie tajnych informacji przez osoby prowadzące działalność szpiegowską w obszarze energetyki ma m.in. na celu wzmocnienie pozycji negocjacyjnej danego państwa w stosunkach międzynarodowych. Pozyskiwanie niejawnych informacji na temat zastosowanych technologii może zagrozić bezpieczeństwu energetycznemu państwa, osłabiając jego potencjał. Zagrożenia związane ze szpiegostwem w dziedzinie energetyki są od lat

⁹² K. Surdyk, R. Nogacki, *Szpiegostwo przemysłowe w Polsce i na świecie*, <https://www.wywiad-gospodarczy.pl/szpiegostwo-przemyslowe-polska-swiat.html> [dostęp: 11.04.2019].

⁹³ G. Michniewicz, *Szpiegostwo gospodarcze – Jak zapobiegać*, <https://www.computerworld.pl/porada/Szpiegostwo-gospodarcze-Jak-zapobiegac,318761,2.html> [dostęp: 29.03.2019].

⁹⁴ J.W. Wójcik, *Wywiad i kontrwywiad gospodarczy*, Warszawa 2018, s. 89.

przedmiotem zainteresowania polskich służb specjalnych. Tytułem przykładu warto wskazać, że podczas prezentacji raportu z działań Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w roku 2011 jej ówczesny szef, Krzysztof Bondaryk, ujawnił, że agencja doprowadziła do wydalenia z Polski dwóch Białorusinów, którzy byli agentami tamtejszego wywiadu. Polskie służby zainteresowane są przede wszystkim niektórymi białoruskimi biznesmenami z sektora energetycznego, a także ich kontrahentami. Białoruś koncentruje swoją uwagę na polskim sektorze energetycznym, w szczególności zaś na problematyce energii jądrowej oraz, zwłaszcza w I połowie drugiej dekady XXI w., gazu łupkowego⁹⁵.

Bardzo istotne jest prowadzenie działań na rzecz rozpoznania przedsięwzięć podejmowanych na terytorium RP przez obce służby wywiadowcze. **Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego potwierdza stałe zainteresowanie obcych służb wywiadowczych polskim sektorem energetycznym.** Jako priorytety wymieniono *sprawy godzące w bezpieczeństwo energetyczne kraju*. Kontrwywiad ABW identyfikuje stałe zainteresowanie obcych służb wywiadowczych polskim sektorem energetycznym, w tym m.in. perspektywami jego dalszego rozwoju. Działania ABW w zakresie energetyki dotyczą m.in. realizacji programu energetyki jądrowej, rozpoznawania potencjalnych zagrożeń sektora gazowego, identyfikowania i rozpoznawania potencjalnych nieprawidłowości związanych z procesami inwestycyjnymi KGHM Polska Miedź S.A., jak również rozpoznawania ewentualnych nieprawidłowości związanych z rynkiem odnawialnych źródeł energii oraz wpływu wdrożenia zastrzeżonej polityki klimatyczno-energetycznej na sektor energetyczny RP⁹⁶.

W celu zdobycia informacji tajnych niezwykle konieczne jest posłużenie się najnowszymi technologiami. Szczególnie duże straty są udziałem hakerów. Tytułem przykładu można podać, iż w 2017 roku rosyjski hakerzy rządowi złamali zabezpieczenia dziesiątek amerykańskich firm energetycznych,

⁹⁵ ABW na tropie białoruskiego KGB. Szpiegów Łukaszenki interesuje nasz sektor energetyczny, <https://polskatimes.pl/abw-na-tropie-bialoruskiego-kgb-szpiegow-lukaszenki-interesuje-nasz-sektor-energetyczny/ar/557953> [dostęp: 21.03.2019].

⁹⁶ K. Perkowska, ABW na tropie szpiegów w polskim sektorze energetycznym, <https://www.agropolska.pl/zielona-energia/prawo/abw-na-tropie-szpiegow-w-polskim-sektorze-energetycznym,18.html> [dostęp: 21.03.2019].

w tym ich sieci operacyjne⁹⁷. Już w maju 2013 roku amerykańska Komisja do Spraw Kradzieży Amerykańskiej Własności Intelektualnej opublikowała raport, w którym stwierdzono, że skala kradzieży własności intelektualnej USA w skali międzynarodowej szacowana jest na ok. 300 mld USD rocznie. Warto zauważyć, że państwem szczególnie zainteresowanym amerykańską technologią IP są Chiny. Tak więc, w zależności od sposobu obliczenia wpływu szpiegostwa gospodarczego na amerykańskie przedsiębiorstwa, może to oznaczać stratę około miliarda dolarów dziennie lub więcej⁹⁸.

3.3. Specyfika działalności szpiegowskiej w cyberprzestrzeni

Działalność w cyberprzestrzeni daje sprawcom względną anonimowość, ułatwia prowadzenie działalności przestępczej, w tym popełnianie ich na terenie jednego państwa z obszaru drugiego. Cyberprzestrzeń dostarcza dodatkowych środków bądź metod prowadzenia nielegalnej działalności, stanowiąc nową przestrzeń, w której takowa działalność jest realizowana⁹⁹. Warto zaznaczyć, że w przedmiocie cyberprzestępczości Rada Europy przyjęła konwencję z dnia 23 listopada 2001 r. o cyberprzestępczości¹⁰⁰. Według jej zapisów definicja cyberprzestępczości obejmuje w szczególności umyślny i bezprawny dostęp

⁹⁷ *Foreign Economic Espionage in Cyberspace*, <https://www.dni.gov/files/NCSC/documents/news/20180724-economic-espionage-pub.pdf> [dostęp: 29.05.2019], s. 8.

⁹⁸ R.A. Kahn, *Economic Espionage in 2017 and Beyond. 10 Shocking Ways They Are Stealing Your Intellectual Property and Corporate Mojo*, https://www.americanbar.org/groups/business_law/publications/blt/2017/05/05_kahn [dostęp: 22.03.2019]. Chiński wysiłek szpiegowski jest agresywny i jawny. W Chinach jest ogólnie akceptowane i dobrze wiadomo, że szpiegostwo jest wspierane przez rząd i wymagane do sukcesu narodu w XXI wieku. Szacuje się, że ponad 2 mln osób pracuje bezpośrednio lub dla chińskich służb wywiadowczych. Wielu studentów i imigrantów funkcjonuje w niepełnym wymiarze godzin. Chiński rząd zatrudnia zróżnicowaną sieć pełnoetatowych szpiegów, naukowcy, studenci i hakerzy komputerowi w systematycznej kampanii skierowanej do rządu. FBI uważa Chiny za największe zagrożenie szpiegowskie. Zob. *Chinese Sponsored...*

⁹⁹ K. Kozdra, *Rozwój przestępczości zorganizowanej w Polsce*, „Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne” 2017, nr 2(26), s. 48.

¹⁰⁰ *Konwencja Rady Europy o cyberprzestępczości, sporządzona w Budapeszcie dnia 23 listopada 2001 r.*, Dz.U. 2015, poz. 728.

do systemu informatycznego¹⁰¹. Jednym z zagrożeń jest w szczególności broń cybernetyczna, za pomocą której można przeprowadzać ataki na przedsiębiorstwa energetyczne, co dotyczy również polskich podmiotów. Warto zaznaczyć, że już w 2013 roku globalne straty wynikające z cyberprzestępczości i szpiegostwa wyniosły od 300 mld do nawet 1 bln USD¹⁰². Według M. Stefanowicza, w najbardziej uproszczony sposób, cyberprzestępczość można podzielić na dwie podstawowe kategorie:

- ▶ przestępstwa charakterystyczne dla cyberprzestępczości,
- ▶ przestępstwa popełniane z wykorzystaniem internetu.

Pierwsza z tych kategorii, gdzie przedmiotem ataku jest sam komputer oraz szeroko pojęte przetwarzanie danych w systemach informatycznych, zasługuje na szczególną uwagę w odniesieniu do sektora energetycznego jako strategicznego dla państwa. Niektóre z wymienionych działań wiążą się z nieuprawnionym uzyskaniem informacji (*hacking*), a w szczególności podsłuchem komputerowym (*sniffing*), stosowaniem tzw. narzędzi hakerskich (a więc programów, które mogą pomóc hakerom do uzyskiwania dostępu do innych komputerów). Przedsiębiorstwa energetyczne o dużym znaczeniu strategicznym mogą także paść ofiarą sabotażu komputerowego¹⁰³. Jeszcze innym rodzajem działalności jest podawanie się za inną osobę. Warto też zauważyć, że jeden z zatrzymanych na terenie Polski pod zarzutem szpiegostwa urzędników przygotowywał dla rosyjskich służb wywiadowczych profile osób zajmujących się m.in. bezpieczeństwem energetycznym¹⁰⁴.

Globalny dostęp do zasobów informacji przetwarzanych chociażby przez systemy informatyczne umożliwia nowoczesna technologia¹⁰⁵. Co więcej, zjawisko cyberprzestępczości jest stymulowane rosnącą liczbą użytkowników internetu i związaną z tym coraz większą ilością ulokowanych tam środków finansowych, co pociąga za sobą wzrost liczby przestępstw popełnianych za pomocą komputera. W związku z tym przewidywany jest szybki wzrost

¹⁰¹ M. Stefanowicz, *Cyberprzestępczość – próba diagnozy zjawiska*, „Kwartalnik Policyjny” 2017, nr 4, s. 20.

¹⁰² *Is the UK's Energy Industry Waking Up to the Threats to Cybersecurity?*, „New Power”, issue 70, December 2014, no. 1, https://www.cgi-group.co.uk/sites/default/files/files_uk/articles/newpower_cybersecurity1.pdf [dostęp: 9.04.2019].

¹⁰³ M. Stefanowicz, *op. cit.*, s. 21.

¹⁰⁴ W. Wybranowski, *Energetyczny szpieg*, „Do Rzeczy” 2018, nr 15.

¹⁰⁵ J. Sobczak, *op. cit.*, s. 221.

przestępczości charakteryzującej się wykorzystywaniem zaawansowanych technologii informatycznych, mogących objąć nowe dziedziny życia społecznego i gospodarczego. Takie urządzenia jak komputery, telefony komórkowe czy smartfony oraz przede wszystkim internet odgrywają coraz większą rolę w nielegalnej działalności, w znaczny sposób ułatwiając jej prowadzenie. Sereg przestępstw można popełnić, nie narażając się na bezpośredni kontakt ze swoją ofiarą, przypadkowym świadkiem czy służbami porządkowymi. Istnieje stała groźba wykorzystania luk w zabezpieczeniach systemów komputerowych lub „eksploatację” skradzionych informacji. Nieograniczony dostęp do szerokich zasobów internetu na całym świecie spowoduje, iż należy się spodziewać dynamicznego rozwoju nowych form cyberprzestępczości i nasilenia już istniejących, w tym szpiegostwa elektronicznego czy nieuprawnionego dostępu do informacji¹⁰⁶.

Obecnie w infrastrukturze energetycznej znajduje się coraz więcej urządzeń mogących się komunikować, wśród których można wymienić w szczególności liczniki, turbiny, agregaty, magazyny energii, automatyka, a zatem praktycznie wszystkie elementy sieci elektroenergetycznej. Energetyka stała się realnym celem ataków mogących zaszkodzić stabilizacji państwa. Co ważne, za atakami często nie stoją pojedyncze osoby, ale całe grupy osób, zorganizowane przedsiębiorstwa, a nawet instytucje państwa; bez dostaw elektryczności niemożliwa jest również obrona państwa w przypadku ataków wojennych. Odnośnie do urządzeń związanych z energetyką należy wymienić w szczególności licznik inteligentny (*smart meter*) oraz urządzenia typu HAN. Wykorzystując błędy w jego zabezpieczeniu, można „podśluchiwać” całą sieć domowników oraz zdobywać hasła do poczty czy konta w banku. Do tych samych ataków wykorzystywane są również drukarki i inne urządzenia, które działają w danej sieci¹⁰⁷.

Warto zauważyć, że w 2011 roku straty poniesione w wyniku cyberprzestępczości szacowano w USA na 1,52 mld USD, a w skali globu wyniosły one 221 mld USD. W 2013 roku straty związane z cyberprzestępczością na świecie szacowano już na 445 mld USD. Według szacunków zawartych w raporcie Center for Strategic and International Studies (CSIS) globalne straty związane

¹⁰⁶ M. Stefanowicz, *op. cit.*, s. 23.

¹⁰⁷ D. Karbowski, *op. cit.*

z cyberszpiegostwem okazują się niższe od podanych powyżej, ale i tak zawierają się w przedziale 70–140 mld USD¹⁰⁸. Stąd też działania zmierzające do przeciwdziałania zagrożeniom dla, mającego szczególne, strategiczne znaczenie, sektora energetycznego są traktowane jako poważne wyzwanie, przed którym stają służby wielu państw współczesnego świata.

Na uwagę zasługuje wzrost aktywności grup przestępczych penetrujących sektor energetyczny. Na Ukrainie w 2015 roku blisko 225 tys. obywateli zostało pozbawionych zasilania. W 2014 roku przeprowadzono zaś atak także na sieć energetyczną USA, jednakże nie był on dotkliwy dla odbiorców energii. Warto zaznaczyć, że jako sprawców zidentyfikowano grupę hakerów o nazwie „Dragonfly”¹⁰⁹, która specjalizuje się w dokonywaniu ataków szpiegowskich na przedsiębiorstwa z sektora energetycznego w różnych państwach. Warto zaznaczyć, że w Polsce grupa „Dragonfly” działa od 2011 roku¹¹⁰.

Należy zauważyć, że realna jest możliwość zarażenia wirusami polskiej infrastruktury energetycznej. Ryzyko zainfekowania jak największej liczby komputerów systemowych w Europie Środkowej i Zachodniej. Wirus może przez wiele miesięcy, a nawet lat, będąc niewykrytym, monitorować oraz zbierać cenne informacje. Rezultatem może być wyłączenie całego systemu, a nawet zmianie mogą ulec parametry pracy urządzeń, doprowadzając do fizycznych awarii. Zdarzenie takie może prowadzić do unieruchomienia całej infrastruktury na wiele dni lub nawet tygodni. Celem ataków mogą stać się przede wszystkim infrastruktura energetyczna za sprawą wirusa Havex/Energetic Bear, zwłaszcza zaś oprogramowania Remote Access Trojan, administrator może otrzymać zdalną kontrolę nad urządzeniem. Na ataki narażony jest każdy rodzaj oprogramowania. Ponadto, jeżeli sprzęt posiada także funkcję komunikacji np. wysyłania / odbierania danych, istnieje możliwość przejęcia nad nim zdalnej kontroli lub chociażby „podśluchania” informacji, jakie przesyła¹¹¹.

¹⁰⁸ J. Sobczak, *op. cit.*, s. 222.

¹⁰⁹ A. Szachno, *Sektor energetyczny coraz bardziej zagrożony cyberatakami*, <https://strefabiznesu.pl/sektor-energetyczny-coraz-bardziej-zagrozony-cyberatakami/ar/12572776> [dostęp: 18.03.2019].

¹¹⁰ J. Sobczak, *op. cit.*, s. 222.

¹¹¹ D. Karbowski, *op. cit.*

3.4. Możliwości i perspektywy działań prewencyjnych

Chociaż całkowite zabezpieczenie przed szpiegostwem w dziedzinie energetyki nie jest możliwe, gdyż stale zmieniają się stosowane w tej działalności techniki, to należy przy użyciu dostępnych środków zminimalizować występowanie tego groźnego zjawiska. Ważne jest w szczególności szkolenie załogi przedsiębiorstwa oraz tworzenie rygorystycznych aktów prawa wewnętrznego. Problemem jest wszakże wzrost ciemnej liczby przestępstw, będący jedną z charakterystycznych cech cyberprzestępczości. Wynika to z różnych czynników, w szczególności zaś z niskiej świadomości użytkowników, którzy często nie wiedzą, że stali się ofiarą przestępstwa¹¹². Dotyczy to zwłaszcza dużych przedsiębiorstw przetwarzających strategiczne informacje, chronione na podstawie przepisów prawa, których ujawnienie mogłoby spowodować szkody dla ważnych interesów państwa. Przedsiębiorstwa powinny współpracować w tym zakresie z odpowiednimi organami, których zadaniem jest przeciwdziałanie szpiegostwu przemysłowemu, zwłaszcza jeśli jest ono dokonywane przez służby specjalne innych państw¹¹³.

Ważnym krokiem na drodze do skutecznego przeciwdziałania szpiegostwu w sektorze energetyki było uchwalenie ustawy o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa, jako rezultat implementacji Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1148 z dnia 6 lipca 2016 r. w sprawie środków na rzecz wysokiego wspólnego poziomu bezpieczeństwa sieci i systemów informatycznych na terytorium UE – tzw. dyrektywy NIS. Ustawa ta stworzyła szanse na systematyczne i kompleksowe uregulowanie problemu stanowiącego jedno z głównych wyzwań cyfryzacji życia prywatnego i publicznego. Zagrożenie działalnością szpiegowską zostało dostrzeżone, co stanowi odpowiedź na wyzwania współczesnego świata. W szczególności wykorzystywanie złośliwego oprogramowania służyć może także m.in. jako narzędzie wspomagające lub wręcz zastępujące działania militarne czy, co istotne, narzędzie do szpiegostwa przemysłowego. Implementacja Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1148 stanowiła zatem wzmocnienie systemu ochrony polskich obywateli, jednostek administracji

¹¹² M. Stefanowicz, *op. cit.*, s. 21.

¹¹³ J. Sobczak, *op. cit.*, s. 221.

państwowych i samorządowych, a także przedsiębiorstw, w tym funkcjonujących w sektorze energetycznym¹¹⁴.

Należy stwierdzić, że żadne przedsiębiorstwo nie może być pewne tego, że jego tajemnice są wolne od zagrożenia, jakim jest szpiegostwo gospodarcze. Istotne jest jednak dążenie do zapewnienia maksymalnego bezpieczeństwa i minimalizowania ryzyka wycieku tajnych danych. Katalog środków zapobiegających jest otwarty, zaś przywoływana już ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji nie określa działań, jakie możemy przedsięwziąć w celu ochrony informacji niejawnych. Stąd też każde przedsiębiorstwo energetyczne ma inne i nierzadko ograniczone środki, warunki i indywidualne potrzeby, a lista sposobów chronienia danych jest bardzo zróżnicowana i długa¹¹⁵. Jednym z zasadniczych problemów jest kwestia przechowywania istotnych danych¹¹⁶. Spośród działań pomocnych w podwyższeniu bezpieczeństwa przedsiębiorstwa należy wskazać organizację bezpieczeństwa, w której analiza dotychczasowego stanu zabezpieczeń powinna stanowić punkt wyjścia dla dalszych działań zapobiegawczych. Zasadnicze znaczenie ma w tym względzie:

- ▶ należyte zabezpieczenie ważnych dokumentów,
- ▶ wymóg wylogowania się z systemów po skończeniu pracy,
- ▶ wyłącznie autoryzowane dorabianie firmowych kluczy,
- ▶ zapisywanie ważnych haseł w nieoczywistych miejscach,

¹¹⁴ P. Ciołkowski, I. Piecuch, *Ustawa o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa – co oznacza dla energetyki?*, <https://www.cire.pl/item,168104,14,0,0,0,0,0,ustawa-o-krajowym-systemie-cyberbezpieczenstwa---co-oznacza-dla-energetyki.html> [dostęp: 1.04.2019].

¹¹⁵ K. Głowania, H. Spustek, *op. cit.*, s. 100–101.

¹¹⁶ Warto zauważyć, że niektóre zmiany wprowadzane w obowiązujących przepisach, chroniąc wolności obywatelskie, znacząco zakłócają podjęcie przez organy ścigania niezbędnych czynności. Przykładem takich przepisów może być nowelizacja ustawy Prawo telekomunikacyjne (Dz.U. z 2017 r., poz. 1907, z późn. zm.), wprowadzona w styczniu 2013 roku, na mocy której skrócono okres przechowywania istotnych dla organów ścigania danych retencyjnych z 24 do 12 miesięcy. Co więcej, wszystkie dane starsze niż 12 miesięcy, licząc od daty wejścia w życie nowelizacji ustawy, zostały usunięte przez operatorów i dostęp do nich stał się niemożliwy. Innym przykładem jest ustawa z dnia 18 lipca 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną (Dz.U. z 2017 r. poz. 1219, z późn. zm.), w której zabrakło precyzyjnych zapisów w zakresie okresu retencji danych, czego rezultatem są bezpowrotnie tracone dane, mające nierzadko olbrzymie znaczenie dla prowadzonych postępowań i niejednokrotnie stanowiące jedyną podstawę prowadzenia dalszych przewidzianych prawem czynności. Zob. M. Stefanowicz, *op. cit.*, s. 22.

- ▶ stosowanie trudnych do złamania haseł,
- ▶ korzystanie z niszczarek,
- ▶ składowanie ważnych dokumentów w przystosowanych do tego miejscach¹¹⁷.

Ryzyko wycieku danych może być zredukowane poprzez regularne szkolenia pracowników, uświadamianie im czyhających zagrożeń, a także wskazywanie prawnych i technicznych możliwości ochrony informacji¹¹⁸. Należy również wskazać znaczenie zatrudniania specjalistów do spraw informacji niejawnych oraz tworzenia w przedsiębiorstwach specjalnych kancelarii, w których magazynowane oraz przetwarzane mogłyby być dokumenty. Dużą rolę odgrywa też weryfikacja potencjalnych pracowników oraz okresowa ocena wiarygodności obecnego personelu. Co ważne, dobra atmosfera panująca w przedsiębiorstwie oraz godziwe warunki zatrudnienia minimalizują ryzyko zdrady wśród personelu. Niebagatelne znaczenie posiada również właściwe zabezpieczenia techniczne, a więc technologie wspomagające ochronę i bezpieczeństwo (np. *firewalle*, wykrywanie włamań, szyfrowanie i mechanizmy służące identyfikacji, urządzenia zakłócające podsłuchy i kamery). Pewną rolę odgrywa też ochrona fizyczna, zabezpieczająca przedsiębiorstwo nie tylko w godzinach pracy¹¹⁹. W przypadku podejrzeń o działalność szpiegowską lub sabotażową można przeprowadzić test (*Test for Espionage and Sabotage*), jednakże bardzo skomplikowany¹²⁰.

Jak zaznacza M.J. Stańczyk, można wskazać cztery główne drogi, którymi szpiedzy przemysłowi starają się zrealizować swój cel. Pierwszą jest przełamanie zabezpieczeń informatycznych i uzyskanie dostępu do bazy danych określonego przedsiębiorstwa. Drugą jest przekupienie obecnego lub odchodzącego z przedsiębiorstwa pracownika do „wyniesienia” informacji. Trzecia

¹¹⁷ K. Głowania, H. Spustek, *op. cit.*, s. 101.

¹¹⁸ M. Rozwadowski, *Ochrona strategicznych informacji w przedsiębiorstwie z wykorzystaniem kontrwywiadu gospodarczego*, [w:] *Wywiad i kontrwywiad gospodarczy wobec wyzwań bezpieczeństwa biznesu*, red. J. Kaczmarek, M. Kwieciński, Toruń 2010, s. 284.

¹¹⁹ *Ibidem*. Powodem frustracji załogi przedsiębiorstw, skutkującym współpracą z obcymi wywiadowcami, mogą stać się niskie zarobki, długi, potrzeba zdobycia większych pieniędzy, a często także chęć zaszkodzenia przedsiębiorstwu, które – w ich mniemaniu – krzywdzi pracowników. Ważnym sposobem pozyskiwania informacji jest pozorowane poszukiwanie pracowników. Zob. G. Michniewicz, *op. cit.*

¹²⁰ M. Skorecki, *Wykorzystanie poligrafu w badaniach kadrowych przedsiębiorstw sektora prywatnego*, [w:] *Wywiad i kontrwywiad...*, s. 226.

to wprowadzenie do danej jednostki zaufanej osoby, natomiast ostatnia – manipulacja pracownikami konkurenta, posiadającymi strategiczne informacje za pomocą metod socjotechnicznych. Na marginesie można wspomnieć o takich środkach, jak laserowe mikrofony służące do podsłuchów na odległość. W przypadku naruszenia tajemnicy przedsiębiorstwa dysponuje ono środkami cywilnymi i karnymi, zarówno przeciwko osobom dopuszczającym się szpiegostwa, jak i przeciwko ich zleceniodawcom. W przypadku prywatnych przedsiębiorców, poza żądaniem usunięcia szkody i wypłaty odszkodowania, możliwa jest droga karna na podstawie przepisów o ochronie informacji. Poszczególne przypadki mogą się kwalifikować pod przepisy o ochronie własności przemysłowej i prawa konkurencji. Co ważne, w wypadku przestępstwa przeciwko „istotnym polskim interesom gospodarczym” polskie prawo karne ma zastosowanie nawet w stosunku do cudzoziemców działających zagranicą¹²¹.

Warto postawić także pytanie, czy kara więzienia do lat dwóch (a nawet do lat pięciu w przypadku hackerskiego włamania do systemu) dla wykradającego lub ujawniającego informację i jego zleceniodawcy oraz obowiązek zapłaty odszkodowania wskutek wielomiesięcznego procesu, skutecznie odstrasza od działań bezprawnych. Wydaje się jednak, że zasadnicze znaczenie ma nie tyle groźba kary, ile skuteczna prewencja. Trzeba też podkreślić, że największym problemem związanym z dochodzeniem swoich interesów jest zebranie dowodów naruszenia prawa, a także doprowadzenie do skazania (co w świetle art. 130 k.k. nie jest łatwe). Istotne są w tym względzie standardy ustalone dla ochrony tajemnic państwowych. Przy tworzeniu systemu ochrony konieczna jest jego weryfikacja z przepisami prawa pracy i ochrony danych osobowych, które mogą stanowić ograniczenie przy stosowaniu takich środków jak czytnik linii papilarnych przy drzwiach pomieszczenia, w którym przechowuje się kluczowe dane. Obok szkoleń z procedur wewnętrznych i bezpieczeństwa istotne będą również szkolenia podnoszące świadomość prawną pracowników¹²².

¹²¹ M.J. Stańczyk, *Jak walczyć ze szpiegostwem przemysłowym*, [dostęp: 9.12.2014]; https://polskiprzemysl.com.pl/wp-content/uploads/prawo_w_firmie_pp_w25.pdf [dostęp: 30.03.2019].

¹²² *Ibidem*.

Problemem jest częste przekonanie producentów, że wprowadzone przez nich rozwiązania są wystarczające. Tymczasem bardzo istotne jest, aby wdrażana technologia była odpowiednio sprawdzona. Ważne jest w szczególności regularne wykonywanie testów i audytów bezpieczeństwa, ponieważ nawet jeżeli zainstalowane zostało aktualnie optymalne zabezpieczenie, to trudno stwierdzić, czy wkrótce także ono nie zostanie złamane. Na uwagę zasługuje postulat, iż polska branża energetyczna powinna iść przykładem banków, które regularnie zlecają i wykonują audyty swojego oprogramowania oraz zabezpieczeń przez specjalistyczne firmy¹²³. Istotne jest przy tym dokonanie analizy istniejącego ryzyka, która pozwala wskazać potencjalne zagrożenia, co z kolei umożliwi lepsze przeciwdziałanie takim niebezpieczeństwom.

Jak słusznie podkreśla J. Sobczak, zarządy spółek powinny zatwierdzić i wdrożyć własną strategię działań ochronnych oraz opublikować ją pod nazwą „Polityka bezpieczeństwa informacji”. Byłby to zbiór zasad i procedur dotyczących ochrony oraz zabezpieczenia informacji, w którym powinny zostać uwzględnione cele, sposoby i środki ich ochrony. W systemie bezpieczeństwa w danym przedsiębiorstwie powinna zostać uwzględniona ochrona systemu teleinformatycznego. Wspomnieć tu należy o nowym wydaniu normy ISO/IEC 27001:2013, która dotyczy całości funkcjonowania przedsiębiorstwa i zawiera model systemu zarządzania bezpieczeństwem informacji, który może być zastosowany przez każdą organizację, niezależnie od specyfiki jej działalności, wielkości, realizowanych procesów, statusu prawnego i struktury organizacyjnej. Norma ta pozwala na ustanowienie, wprowadzenie, eksploataowanie, monitorowanie, przegląd oraz doskonalenie systemu. Przedsiębiorstwa energetyczne, oprócz zastosowania się do przepisów dotyczących bezpieczeństwa informacji, takich jak np. ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych czy ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, są zobligowane do przestrzegania przepisów dotyczących bezpieczeństwa informacji określonych w ustawie z dnia 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne¹²⁴.

Należy zgodzić się z J. Sobczak, według której kierownictwo spółek powinno kompleksowo zarządzać zasobami informacyjnymi, natomiast

¹²³ D. Karbowski, *op. cit.*

¹²⁴ J. Sobczak, *op. cit.*, s. 225.

wdrożony w przedsiębiorstwie system bezpieczeństwa musi zapewnić ich efektywną ochronę oraz obronę przed szpiegostwem, cyberatakami i przestępczością komputerową. System bezpieczeństwa musi uwzględniać przede wszystkim kontrolę pozyskiwania, wytwarzania i przetwarzania informacji, ich bezpieczną dystrybucję, a także monitorowanie „ścieżki” obiegu informacji w strukturze danego przedsiębiorstwa. Ponadto zarządy spółek powinny sporządzać plany postępowania z istniejącym ryzykiem, w szczególności zmierzając do rozpoznania i natychmiastowego reagowania na pojawiające się zagrożenia. Bardzo ważne jest przy tym określenie, jakiego rodzaju informacje mają podlegać szczególnej ochronie, z czym wiąże się ograniczenie dostępu do nich. Stąd też istnieje konieczność opracowania listy dokumentów, które wymagają ochrony w przedsiębiorstwie, a jednocześnie każdy pracownik powinien wiedzieć, które zasoby informacyjne i jak powinny być chronione. Przedsiębiorca powinien wprowadzić zasady dotyczące oznaczania, udostępniania, publikowania, kopiowania i niszczenia informacji, które są jego własnością przy zastosowaniu określonych procedur¹²⁵.

W walce z działalnością szpiegowską szczególnie ważny jest nadzór nad osobami sprawującymi istotne funkcje w sektorze energetycznym. Okazuje się, że zdobywanie wiedzy o przedsiębiorstwie energetycznym wiąże się z udziałem jego pracowników w podróżach służbowych, delegacjach czy salonach wystawienniczych. Stwarzane są w ten sposób możliwości do nawiązywania bliższych kontaktów, mogących zaowocować w przyszłości, do zdobywania kompromitujących informacji, które w przypadku wykorzystania uczyniłyby z pracowników wewnętrznych szpiegów, a także do wykradania tajemnic przedsiębiorstwa, które pozostawiono w pamięci laptopów lub na różnych nośnikach danych, m.in. w niezabezpieczonych pokojach hotelowych. Istotnymi miejscami poszerzania wiedzy na temat przedsiębiorstwa mogą być także różnego rodzaju sympozja, kongresy i konferencje, gdyż odbywające się tam spotkania stanowią punkty wymiany informacji, a znaczne zainteresowanie nimi wynika często nie z omawianej tematyki, lecz z możliwości nawiązania kontaktów kularowych oraz prowadzenia rozmów nieformalnych¹²⁶.

¹²⁵ *Ibidem*, s. 224.

¹²⁶ G. Michniewicz, *op. cit.*

Na wzrost poziomu bezpieczeństwa w sektorze energetycznym negatywny wpływ mają takie czynniki jak: rozpiętość geograficzna, oddziaływanie systemów zarządzania na społeczeństwo i gospodarkę, wiek wykorzystywanych rozwiązań SCADA (Supervisory Control And Data Acquisition) oraz ich złożoność wymuszająca specyficzny sposób podejścia czy też regulacje narodowe w zakresie zabezpieczenia IK. Groźne są tzw. robaki, jak np. Stuxnet, który w 2010 roku opóźnił uruchomienie irańskiej elektrowni atomowej Buszehr, Flame, Gauss, DuQu oraz mniej spektakularne wirusy i szkodliwe programy komputerowe. Skuteczną ochroną danych objętych klauzulą tajności może być edukacja personelu w aspekcie szyfrowania. Na polskim rynku istnieją rozwiązania umożliwiające eliminację problemów związanych z bezpieczeństwem danych przesyłanych w systemach teleinformatycznych oraz kopii archiwalnych¹²⁷.

Na uwagę zasługuje fakt, iż coraz więcej przedsiębiorstw zaczyna doświadczać inwigilacji elektronicznej za pomocą takich urządzeń jak mikrofony bezprzewodowe, mikronadajniki radiowe czy nadajniki podsłuchowe z transmisją przez sieć zasilającą. Problemy generuje także niekorzystanie z niszczarek, niekorzystanie z szaf pancernych, zostawianie po godzinach pracy na biurkach dokumentów czy terminarzy spotkań, zezwalanie, aby goście z zewnątrz poruszali się po przedsiębiorstwie bez nadzoru, niezgłaszanie zagubionych kluczy od chronionych pomieszczeń lub nieautoryzowane ich dorabianie. Przyczyną wycieku informacji może też być niewylogowywanie się na czas opuszczania pomieszczeń, stosowanie haseł typu „imię i nazwisko” lub kopiowanie danych z dysku, a także wysłanie ich e-mailem¹²⁸.

Co istotne, obecnie stosunkowo łatwe jest podsłuchiwanie telefonów – zarówno komórkowych, jak i stacjonarnych. Ponadto wykorzystywane są mikrofony kierunkowe, urządzenia podsłuchowe ukrywane w szybach wentylacyjnych czy mikrofony akustyczne, instalowane w rurach wodociągowych. Istotnym

¹²⁷ A. Szachno, *op. cit.* Rozwiązanie oparte o algorytm HVKM uniemożliwia usługodawcy wgląd do danych klientów, wpływając bezpośrednio na zapewnienie pełnej poufności tych informacji. Wykorzystywany UST (*UseCrypt Secure Tunnel*), własny szyfrowany kanał transmisji danych, pozwala na bezpieczne przechowywanie, przekazywanie i archiwizowanie wrażliwych danych, natomiast dzięki możliwości szyfrowania plików na dysku urządzenia, aplikacja zabezpiecza także dane na stacjach roboczych, *ibidem*.

¹²⁸ G. Michniewicz, *op. cit.*

elementem prewencji może też być stałe uświadamianie pracownikom spoczywającej na nich odpowiedzialności. Odnośnie do możliwych regulacji prawnych istotne wydaje się wprowadzenie lub weryfikacja procedur związanych z poruszaniem się po terenie przedsiębiorstwa pracowników, a także utworzenie stref, w których cenne informacje mogą być przechowywane i przetwarzane, a do których dostęp mają tylko osoby upoważnione. Zasadne byłyby także przeprowadzenie wyrywkowego sprawdzania urządzeń antypodszuchowych czy kontrola wiarygodności nowo przyjmowanych osób, a także okresowe weryfikowanie już pracujących, gdzie zwracano by uwagę nie tylko na dostarczone dokumenty, ale także przeprowadzono rozmowy z osobami z poprzednich miejsc zatrudnienia takich osób¹²⁹.

W walce z działalnością szpiegowską istotne byłoby także instalowanie w kopiarkach specjalnych zabezpieczeń i kodów cyfrowych uniemożliwiających uruchomienie liczników kserowanych stron, stałe przebywanie w pokojach kilku osób, wyższe uposażenie pracowników, którzy odpowiedzialni są za ochronę tajnych dokumentów, czy też ograniczanie dostępu personelu technicznego do pomieszczeń, gdzie umieszczone są urządzenia lub informacje stanowiące tajemnicę¹³⁰. Osobny problem stanowi podszywanie się pod inną osobę lub instytucję w celu wyłudzenia określonych informacji (*phishing*). Zachowanie ostrożności, zwłaszcza w kontakcie z danymi objętymi klauzulą tajności, pozwoli ograniczyć to zagrożenie.

3.5. Zakończenie

Szpiegostwo gospodarcze, zwłaszcza w sektorze energetycznym, jest zjawiskiem groźnym z punktu widzenia nie tylko samych przedsiębiorstw, ale także bezpieczeństwa państwa. Szczególnie groźne są zagrożenia dla infrastruktury krytycznej, gdyż rezultatem działalności szpiegowskiej jest powstanie poważnych szkód. Należy przy tym zauważyć, że nie jest możliwe całkowite zabezpieczenie się przed szpiegostwem w sektorze energetyki, zaś zwalczanie

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ M. Kaliski, A. Kierzkowska, G. Tomaszewski, *Ochrona informacji i zasobów relacyjnych przedsiębiorstwa oraz lojalność personelu*, [w:] *Wywiad i kontrwywiad gospodarczy wobec wyzwań bezpieczeństwa biznesu*, red. J. Kaczmarek, M. Kwieciński, Toruń 2010, s. 41.

cyberprzestępczości napotyka na liczne trudności. W niniejszym opracowaniu ukazano jednakże najskuteczniejsze formy przeciwdziałania działalności szpiegowskiej w sektorze energetycznym.

Odnosząc się do postawionych we wstępie pytań, należy stwierdzić, że koniecznych jest wiele kompleksowych działań, aby znacząco ograniczyć ryzyko ataków przeprowadzanych wewnątrz przedsiębiorstwa. Wprowadzone zmiany powinny objąć nie tyle regulacje kodeksowe, ile akty prawa wewnętrznego poszczególnych zakładów sektora energetycznego. Przywołane zabezpieczenia skierowane do przedsiębiorstw tego sektora obejmują lepszą ochronę danych objętych tajemnicą, skuteczniejsze oddziaływanie na personel (większa świadomość zagrożeń i kontrola lojalności) czy optymalne zabezpieczenia techniczne.

W odniesieniu do pytania o najbardziej skuteczne formy przeciwdziałania działalności szpiegowskiej w sektorze energetycznym należy stwierdzić, że w działaniach o charakterze prewencyjnym nacisk powinien być położony na szkolenie personelu oraz inwestowanie w zabezpieczenia techniczne, co wiąże się w szczególności ze wzrostem zagrożenia cyberprzestępczością. Wzrost świadomości zagrożeń wśród pracowników przedsiębiorstw energetycznych, dostrzeganie istniejących niebezpieczeństw (zwłaszcza w sferze umyślnego i bezprawnego dostępu do systemu informatycznego), wprowadzenie systemu zarządzania bezpieczeństwem informacji oraz rygorystyczne przestrzeganie procedur zwiększają bezpieczeństwo, ograniczają możliwość prowadzenia działalności szpiegowskiej.

Efektywność służb śledczych i specjalnych w zwalczaniu przestępstw w sektorze paliwowym w Polsce

4.1. Wprowadzenie

Zakres przedmiotowy analizy dotyczy oceny efektywności wybranych organów ścigania w zakresie zwalczania przestępstw w sektorze paliwowym. Analiza ograniczona została do dwóch rodzajów formacji, do których kompetencji należy wykrywanie tego typów przestępstw i ściganie ich sprawców, czyli Centralnego Biura Śledczego Policji i Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Ze względu na różną specyfikę wykrywania i zwalczania przestępstw przez obie formacje, także ze względu na ograniczenia w dostępie do informacji, w analizie wykorzystano dwa rodzaje metod badawczych. W przypadku analizy efektywności działań Centralnego Biura Śledczego Policji posłużono się wybranymi technikami w ramach badań jakościowych, czyli technikami wywiadu otwartego¹³¹. Na grupę docelową wywiadu w badaniu wybrano byłych funkcjonariuszy Centralnego Biura Śledczego Policji, którzy w okresie badania nie byli już czynnymi pracownikami tej formacji¹³². Z kolei w drugim

¹³¹ U. Flick, *Projektowanie badania jakościowego*, Warszawa 2012, s. 135–152; S. Kvale, *Prowadzenie wywiadów*, Warszawa 2012; D. Silverman, *Interpretacja danych jakościowych*, Warszawa 2012, s. 111–144.

¹³² W pierwszym kwartale 2019 roku przeprowadzono wywiady z 16 byłymi pracownikami Centralnego Biura Śledczego Policji, którzy pracowali w różnych okresach działania tej formacji. Prawie 90% osób z tej grupy badawczej bezpośrednio zajmowało się zwalczaniem przestępczości zorganizowanej ukierunkowanej na sektor paliwowy. Należy wskazać, że zmienna okresu zatrudnienia wpływała na zakres odpowiedzi i ocenę zagadnień zawartych w pytaniach. Należy wskazać, że im dłuższy okres pracy w strukturach organów ścigania, i im większe doświadczenie (określone liczbą prowadzonych spraw oraz liczbą prowadzonych figurantów), tym większy krytycyzm w stosunku do ogólnych rozwiązań strukturalnych w zakresie zwalczania przestępczości w Polsce. W niniejszej analizie dokonano generalizacji

przypadku posłużono się metodą analizy instytucjonalno-prawnej¹³³, która zakłada m.in. interpretację celowościową i funkcjonalną, a także interpretację w perspektywie racjonalności instrumentalnej regulacji prawnych i rozwiązań instytucjonalnych. W analizie tej w luźny sposób nawiązano również do koncepcji anomii społecznej w naukach społecznych (czyli naruszeń spójności i stabilności zespołu powiązanych funkcjonalnie norm i praktyk)¹³⁴.

Głównym celem analizy jest dokonanie oceny efektywności działań wybranych organów ścigania w zakresie zwalczania przestępstw w sektorze paliwowym. W analizie zaprezentowano również wnioski w zakresie potencjalnych zagrożeń i kierunków działań, które nie są bezpośrednio związane z przestępstwami paliwowymi. W celu uszczegółowienia zakresu przedmiotowego analizy w badaniu uwzględniono następujące pytania badawcze: (1) *W jakim zakresie anomia strukturalna w ramach służb śledczych i specjalnych wpływa na efektywność zwalczania przestępstw w sektorze paliwowym?*, (2) *W jakim stopniu dobór kadr i system szkoleń funkcjonariuszy służb śledczych i specjalnych wpływa na efektywność zwalczania przestępstw w sektorze paliwowym?*, (3) *W jakim stopniu praktyka zabezpieczenia mienia związanego z przestępczością paliwową jest efektywna w zapewnieniu wykonalności przyszłych orzeczeń w zakresie kar i środków karnych o charakterze majątkowym?* Zaprezentowane uszczegółowiające pytania badawcze stały się również pytaniami wykorzystanymi w wywiadach otwartych skierowanych do byłych pracowników Centralnego Biura Śledczego Policji.

wypowiedzi poszczególnych osób z grupy badawczej, co znajduje swoje odzwierciedlenie szczególnie w części drugiej tekstu.

¹³³ K. von Beyme, *Współczesne teorie polityczne*, Warszawa 2005, s. 87–98; V. Lowndes, *The Institutional Approach*, [w:] *Theory and Methods in Political Science*, red. D. Marsh, G. Stoker, Basingstoke 2010, s. 60–78; A. Laska, J. Nocoń, *Teoria polityki. Wprowadzenie*, Warszawa 2010, s. 44–54.

¹³⁴ P. Baert, *Social Theory in the Twentieth Century*, New York 1998, s. 54–59; P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002, s. 275; R.K. Merton, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa 2002, s. 93–152, 197–265.

4.2. Ogólna charakterystyka zwalczania przestępczości paliwowej

4.2.1. Charakterystyka zjawiska

Przestępstwa paliwowe należy zaliczyć do przestępczości zorganizowanej, z którymi powiązany jest szereg innych przestępstw – od przestępstw przeciwko wiarygodności dokumentów, po przestępstwa korupcyjne i przestępstwa prania brudnych pieniędzy. Niewątpliwie do popełniania przestępstw paliwowych konieczna jest również wiedza techniczna, bez której nie byłoby możliwe wprowadzanie paliw do obrotu handlowego. Do głównych form popełniania przestępstw paliwowych należy zaliczyć:

- ▶ wprowadzanie do obrotu handlowego paliw niepełnowartościowych,
- ▶ wykorzystywanie luk w systemie płatności podatku VAT i podatku akcyzowego,
- ▶ tworzenie firm stanowiących tzw. słupy dla obrotu fakturami,
- ▶ wykorzystywanie innych produktów w celu produkcji paliw (różne formy przetwarzania produktów ropopochodnych),
- ▶ nielegalny przywóz i tranzyt paliw przez terytorium Polski¹³⁵,
- ▶ wykorzystywanie produktów z termoplastycznych polimerów (np. plastikowych butelek) do produkcji oleju opałowego.

Zmiany prawne w okresie 2016–2017 w wyraźny sposób ograniczyły przestępczość w zakresie w obrotu paliwami, czego skutkiem jest wzrost rejestrowanej konsumpcji paliw. Nie oznacza to jednak, że przestępczość ta zostanie wyeliminowana, co wiąże się ze znacznymi dochodami z tego procederu¹³⁶. Należy przyjąć, że przestępczość paliwowa zmieni swoją strukturę

¹³⁵ Zob. szerzej: J. Duży, *Ściganie przestępczości zorganizowanej w zakresie obrotu złomem i paliwami*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 7–8, s. 71–86; J. Binda, R. Bełdzikowski, *Przestępczość podatkowa i oszustwa finansowe zagrożeniem dla finansów publicznych w Polsce*, „Zeszyty Naukowe WSiFiP” 2014, nr 3, s. 104–135; J. Misiak, J. Golać, *Karne i administracyjne aspekty wprowadzenia do obrotu paliwa niespełniającego norm jakościowych. Wpływ wadliwego jakościowo paliwa na środowisko naturalne*, Legionowo 2015; P.M. Kozłowska, *Prawnopodatkowe skutki głównych nieprawidłowości w obrocie paliwami*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2016, vol. 50, nr 1, s. 631–642; *Przestępstwa karuzelowe i inne oszustwa w VAT*, red. W. Kotowski i in., Warszawa 2017; B. Sebastianka, *Karuzela podatkowa – mechanizm i uczestnicy przestępstwa wyludzenia podatku VAT*, „Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku” 2017, t. XXVI, s. 285–297; B. Piątkowska, *Przestępczość w sektorze paliwowym i jej zwalczanie. Polityka bezpieczeństwa ekonomicznego Polski po 1989 roku*, Poznań 2018.

¹³⁶ *Przemysł i handel naftowy. Raport roczny 2017*, Warszawa 2018, s. 7.

na rzecz tradycyjnych form, do których należy zaliczyć praktyki przetwarzania produktów ropopochodnych i przemyt. Wydaje się, że w większym stopniu należy rozpoznać zjawisko nielegalnej produkcji oleju napędowego z termoplastycznych polimerów lub innych tworzyw. Wskazuje się, że mimo zmian legislacyjnych w dalszym ciągu istnieją sfery, w których może rozwijać się nielegalny obrót paliwami, np. w przypadku obrotu paliwem kolejowym, lotniczym, rolniczym i żeglugowym, także w przypadku obrotu lekkim olejem opałowym i w związku z wykorzystaniem baz olejowych¹³⁷. Nie ma jednak wątpliwości, że konsekwencją prowadzenia nielegalnego obrotu paliwami jest konieczność legalizowania dochodów z tego typu działalności przestępczej. Dlatego też należy położyć nacisk na działania organów ścigania w zakresie wykrywania i zwalczania procederu prania brudnych pieniędzy pochodzących z przestępczości paliwowej.

4.2.2. Charakterystyka instytucjonalnych rozwiązań służb śledczych i specjalnych

Szeroki zakres działań przestępczych wymaga stosunkowo dużej wiedzy w różnych dziedzinach – prawa, ekonomii i technologii chemicznych. Problem szerokiego zakresu działalności przestępczej w związku z przestępczością paliwową wpływa na zakres podejmowanych działań przez poszczególne służby śledcze i specjalne.

Należy wskazać, że rola CBŚP i ABW w zakresie zwalczania przestępczości paliwowej zasadniczo sprowadza się do wykrywania nieprawidłowości związanych z dokumentacją sprzedaży potwierdzających zaistniałą transakcję w sektorze paliwowym. Jest to jednak najprostszy sposób zwalczania przestępczości paliwowej, który polega na krzyżowej kontroli w zakresie wystąpienia luki w płatności podatku VAT. Tym samym wymaga to stałej współpracy CBŚP¹³⁸ i ABW¹³⁹ z innymi podmiotami, np. organem administracji skarbowej. Co z jednej strony można uznać za racjonalne działanie, z drugiej jednak – wskazuje na nieefektywne rozwiązania instytucjonalne

¹³⁷ *Ibidem*.

¹³⁸ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 161 z późn. zm.).

¹³⁹ Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 2378 z późn. zm.).

w zakresie specjalizacji służb śledczych i specjalnych w Polsce. Sama przestępczość paliwowa nie jest wyodrębniona instytucjonalnie w określonych strukturach organizacyjnych CBŚP i ABW, bowiem zaliczana jest do szeroko rozumianej przestępczości gospodarczej. Fakt ten może budzić wątpliwości, w szczególności gdy weźmiemy pod uwagę straty Skarbu Państwa, jakie mają miejsce w związku z przestępczością paliwową w Polsce.

Z punktu widzenia racjonalności działania instytucji zwalczających przestępczość należy zwrócić uwagę na rozproszenie potencjału różnych organów ścigania. Problem ten w szczególny sposób obrazuje powielanie się zadań wielu służb, które w żaden sposób nie posiadają wystarczającego potencjału do samodzielnego i kompleksowego wykrywania oraz zwalczania przestępczości paliwowej. Ten sam problem dotyczy zarówno przestępstw związanych z nowymi technologiami, jak i przestępstw przeciwko środowisku. Szczególnie widoczne jest to w ostatnim przypadku, co wskazuje, że przestępczość chociażby nielegalnego składowania odpadów może swobodnie rozwijać się w Polsce i dawać znaczne dochody zorganizowanym grupom przestępczym.

W przypadku samych przestępstw paliwowych brak potencjału do samodzielnego i kompleksowego ich wykrywania oraz zwalczania przez CBŚP i ABW wskazuje, że należy dokonać głębokich i systemowych zmian w działalności służb śledczych i specjalnych w Polsce. Multiplikowanie zadań z zakresu wywiadu kryminalnego służbie kontrwywiadowczej, jaką jest ABW, jest mało efektywne w prowadzeniu polityki kryminalnej. Co więcej, stwarza zagrożenie dla skutecznego zwalczania innych przestępstw, np. przestępstw o charakterze terrorystycznym i przestępstw przeciwko państwu¹⁴⁰. W nowych rozwiązaniach systemowych w działalności służb śledczych i specjalnych należy wyodrębnić pionów do zwalczania szczególnego rodzaju przestępstw gospodarczych, przestępstw związanych z nowymi technologiami i przestępstw przeciwko środowisku.

¹⁴⁰ R. Rosicki, *The Protection of Internal Security and Constitutional Order as Exemplified by the Tasks and Activity of the Internal Security Agency – a Critical Analysis of de lege lata and de lege ferenda Regulations*, „Przegląd Politologiczny” 2014, nr 3, s. 107–118; *Idem*, *Poland's Internal Security as Exemplified by the Tasks and Activities of the Internal Security Agency in the Period 2007–2015*, „Przegląd Politologiczny” 2016, nr 1, s. 165–176.

4.3. Ograniczenia organizacyjne służb śledczych i specjalnych

4.3.1. Dysfunkcjonalność strukturalna

W przypadku Centralnego Biura Śledczego Policji brak jest szczególnego rodzaju pionów do walki z przestępczością paliwową. Główne działania CBŚP ukierunkowane są na zwalczanie przestępstw VAT-owych związanych z nielegalnym obrotem paliwami. Oznacza to, że przy zmianie struktury przestępczości paliwowej, w związku ze zmianami legislacyjnymi, mogą wystąpić problemy z efektywnością wykrywania i zwalczania innych form przestępczości paliwowej.

Do problemów z efektywnością zwalczania przestępstw paliwowych przez CBŚP należy zaliczyć też niedofinansowanie. Aby służby śledcze były skuteczne, potrzebne jest większe wsparcie finansowe dla szerszych działań operacyjnych, które obejmują m.in. odpłacanie osobowych źródeł informacji. Brak środków na tego typu działania spowodował stagnację pracy operacyjnej służb śledczych w Polsce. Wydaje się, że niewielkie środki na prowadzenie chociażby osobowych źródeł informacji skutkują brakiem pozyskiwania cennych informacji. Przestępczość paliwowa, która przynosi znaczne zyski, jest bardziej konkurencyjna dla przestępców niż doraźna współpraca z CBŚP za niewielkie wynagrodzenie. Wydaje się, że w sytuacji niskich funduszy jedynymi rozwiązaniami w zakresie pozyskiwania osobowych źródeł informacji są instytucje „małego świadka koronnego” i „świadka koronnego”.

W przypadku Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego istotnym problemem w jej funkcjonowaniu jest jej wielozadaniowość, co wyraża się nienależytym wykorzystaniem sił i środków w zwalczaniu poszczególnych rodzajów przestępstw. Mimo zapowiadanych zmian ustawowych zakres zadań faktycznie niewiele się zmienił, jednak warto zwrócić uwagę na ciągłe utrzymywanie dualnej postaci zadań tej służby specjalnej w systemie ścigania i przeciwdziałania przestępczości. Ta dualność wynika z realizacji zadań, które w teorii badań nad służbami specjalnymi przypisuje się zarówno wywiadowi wewnętrznemu, jak i wywiadowi kryminalnemu¹⁴¹. Ponadto zmiany organizacyjne (centralizacja delegatur) w ABW zmniejszyły potencjał wykrywczy zarówno przestępstw gospodarczych, jak i typowych przestępstw przeciwko

¹⁴¹ R. Rosicki, *Poland's Internal...*, s. 168–170.

państwu. Zmiany tego typu należy traktować jako zagrażające bezpieczeństwu państwa (w tym bezpieczeństwu ekonomicznemu)¹⁴².

4.3.2. Kadry i system szkoleń

Ogólnym problemem w Polsce jest system szkoleń w służbach śledczych i specjalnych, co skutkuje nieodpowiednią jakością kadr w poszczególnych instytucjach. Wydaje się, że problem zaczyna się już na poziomie systemowym, który pozwala np. uzyskiwać wyszkolenie oficerskie w krótkich okresach. Ze zdumieniem należy przyjąć brak obowiązkowych długoterminowych szkoleń podoficerskich i oficerskich, co szczególnie widać w przypadku Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Osobnym zagadnieniem jest brak transparentności w doborze kadr i awansach w poszczególnych służbach śledczych i specjalnych.

Niezbyt dobry system szkoleń zarówno dla służb śledczych, jak i specjalnych skutkuje brakiem kompetencji w pozyskiwaniu osobowych źródeł informacji, czyli w podstawowym warsztacie pracy operacyjnej. Proces rozpracowywania zorganizowanych grup przestępczych, w tym grup zajmujących się przestępczością paliwową, jest czasochłonny – przebiega od pracy operacyjnej, przez pracę dochodzeniowo-śledczą, aż po postępowanie karne. Najczęściej grupy tego typu są złożone zarówno w wymiarze wertykalnym, jak i horyzontalnym. Tym samym zbieranie materiałów, które świadczyć mogą o winie poszczególnych członków grupy przestępczej, wymaga dużych nakładów pracy i czasu. W sytuacji, gdy poszczególne osoby w służbach śledczych i specjalnych rozliczane są za efekty (tzw. statystyki), to zagrożeniem dla dokładności w zwalczaniu przestępczości paliwowej są naciski na szybkie realizowanie spraw. Tworzy to strukturalny mechanizm nacisku na każdym poziomie poszczególnych służb (w relacji przełożeni i podwładni).

Niezbyt satysfakcjonujące warunki finansowe, brak transparentności w awansach itd. skutkują brakiem zainteresowania pracą w służbach odpowiedzialnych osób, które posiadają wysokie kompetencje. Efektem tych zjawisk

¹⁴² G. Małecki, *Szkodliwa cisza, czyli o milczącej ABW*, <https://www.infosecurity24.pl/szkodliwa-cisza-czyli-o-milczacej-abw-opinia> [dostęp: 29.03.2019].

może być też podatność na pozyskiwanie pracowników służb śledczych i specjalnych do współpracy na rzecz grup przestępczych. W przypadku zorganizowanych grup przestępczych działających w sektorze paliwowym może to być o tyle łatwe, że dysponują one znacznymi środkami, które mogą wykorzystać w procedurze korumpowania pracowników poszczególnych organów ścigania.

4.4. Zabezpieczenia mienia związanego z przestępczością paliwową

Mimo zmian prawnych w zakresie konfiskaty mienia związanego z działalnością przestępczą trudno jednak mówić o znaczącym przełomie w tym zakresie. Brak szczegółowego rozpoznania majątku pochodzącego z przestępstw paliwowych w poszczególnych przypadkach wiąże się z ukierunkowaniem służb śledczych i specjalnych na szybkie realizowanie spraw, o czym mowa była wcześniej. Skutkiem tego jest zabezpieczanie rzeczy, które najłatwiej rozpoznać, tj. samochodów i pieniędzy znajdujących się w mieszkaniach lub innych lokalach związanych z przestępcami. Niewątpliwie narzędziem, które jest pomocne w zwalczaniu procederu prania brudnych pieniędzy, jest konfiskata rozszerzona, jednak ona nie będzie skuteczna w sytuacji gromadzenia środków pieniężnych poza Polską. Warto więc dokonać specjalizacji w ramach poszczególnych służb śledczych i specjalnych, które skupiałyby się na rozpoznaniu majątku powstałego dzięki przestępczości, w tym wypadku przestępczości paliwowej.

4.5. Podsumowanie

W tekście zaprezentowano trzy pytania badawcze, które stanowiły zarazem pytania skierowane, w ramach wywiadu otwartego, do byłych pracowników jednej ze służb śledczych, tj. CBŚP. Poszczególne pytania badawcze związane z następującymi wnioskami:

1. W jakim zakresie anomia strukturalna w ramach służb śledczych i specjalnych wpływa na efektywność zwalczania przestępstw w sektorze paliwowym?

Na podstawie analiz materiału źródłowego oraz przeprowadzonego wywiadu otwartego skierowanego do członków określonej grupy docelowej należy przyjąć, że głównymi problemami strukturalnymi w efektywnym funkcjonowaniu poszczególnych służb śledczych i specjalnych w zakresie zwalczania przestępczości paliwowej są: (1) rozproszenie potencjału różnych organów ścigania zajmujących się zwalczaniem przestępczości paliwowej, (2) brak potencjału do samodzielnego i kompleksowego wykrywania i zwalczania przestępstw paliwowych przez CBŚP i ABW, (3) dualny charakter polskiego kontrwywiadu cywilnego (który łączy w sobie funkcję wywiadu kryminalnego i wewnętrznego), (4) brak wyodrębnionych pionów do zwalczania przestępczości paliwowej w ramach poszczególnych służb śledczych i specjalnych, (5) zmniejszenie efektywności działania w zakresie zagrożeń ekonomicznych państwa w związku ze zmianą struktur lokalnych Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w 2017 roku, (6) niedofinansowanie służb śledczych i specjalnych w zakresie działań operacyjnych i pozyskania osobowych źródeł informacji.

2. W jakim stopniu dobór kadr i system szkoleń funkcjonariuszy służb śledczych i specjalnych wpływa na efektywność zwalczania przestępstw w sektorze paliwowym?

Na podstawie analiz materiału źródłowego oraz przeprowadzonego wywiadu otwartego skierowanego do członków określonej grupy docelowej należy przyjąć, że główne problemy związane z kadrami poszczególnych służb śledczych i specjalnych, zajmujących się zwalczaniem przestępczości paliwowej, dotyczą: (1) nieodpowiednich rozwiązań systemowych w szkoleniu pracowników, (2) nieodpowiednich rozwiązań systemowych w zakresie naboru pracowników, (3) braku transparentności w systemie awansów pracowników, (4) braku stabilności pracy w związku z ciągłymi zmianami organizacyjnymi lub osobowymi, (5) nacisków na szybkie efekty w pracy dochodzeniowo-śledczej, tj. nacisków na osiągnięcie efektów statystycznych, a nie na dogłębne rozpoznanie przestępczości paliwowej, (6) dużego ryzyka pozyskiwania i korumpowania pracowników służb przez zorganizowane grupy przestępcze działające w sektorze paliwowym.

3. W jakim stopniu praktyka zabezpieczenia mienia związanego z przestępczością paliwową jest efektywna w zapewnieniu wykonalności przyszłych orzeczeń w zakresie kar i środków karnych o charakterze majątkowym?

Literatura prezentująca formy prania brudnych pieniędzy, więc i formy zabezpieczenia mienia, które pozyskano w związku z przestępstwami, jest bogata. Jednak brakuje analiz, które prezentują szczególny rodzaj metod prania brudnych pieniędzy w ramach samej przestępczości paliwowej. Stwierdzenie to nie dotyczy oczywiście samych form przestępczości paliwowej związanych chociażby ze schematami transakcyjnymi, które oparte są o tzw. karuzele podatkowe. Z kolei odpowiedzi udzielane w związku z wywiadem otwartym w zakresie treści pytania trzeciego są lakoniczne, co związane jest z ukierunkowaniem pracy byłych funkcjonariuszy CBŚP bardziej na zwalczanie typowych form przestępczości paliwowych niż na wykrywanie skomplikowanych mechanizmów prania brudnych pieniędzy i odzyskiwanie mienia pochodzącego z przestępczości paliwowej. Mimo wszystko w związku z wywiadem otwartym respondenci przywoływali raczej powszechnie znane mechanizmy ukrywania mienia pochodzącego z przestępstw paliwowych, np. darowizny i transakcje rodzinne. Obok tych mechanizmów wskazywano na nierozpoznane mechanizmy lokowania środków pieniężnych poza granicą Polski. Wymienione zostały mechanizmy fizycznego ukrywania środków pieniężnych, które nie zostały odnalezione w miejscu zatrzymania lub posiadania nieruchomości sprawców przestępstw paliwowych. Obok fizycznych form ukrywania pieniędzy wskazano na potencjalne wykorzystywanie bankowych depozytów nieprawidłowych, które służyć mogą zarówno do prania brudnych pieniędzy, jak i do ukrywania ich.

Relacja między ubóstwem energetycznym a przestępstwem kradzieży energii elektrycznej – sposoby prewencji

5.1. Wstęp

XXI wiek charakteryzuje się dynamicznym wzrostem gospodarczym, co skutkuje podniesieniem poziomu życia, a równocześnie wzrostem zapotrzebowania na energię¹⁴³. Polityka rządu w ostatnich latach dotycząca bezpieczeństwa energetycznego i zagrożeń, jakie powstały w wyniku zmian klimatycznych, przybrała kierunek pragmatyczny w wielu krajach. Podejmowane są próby integracji kwestii rozwoju gospodarczego, bezpieczeństwa energetycznego, ochrony środowiska, zrównoważonego rozwoju¹⁴⁴. Niedawno został dostrzeżony problem ubóstwa energetycznego, którego istotą jest *doświadczenie trudności w zaspokojeniu podstawowych potrzeb energetycznych w miejscu zamieszkania za rozsądną cenę*¹⁴⁵. Problem ten może być jednym z najistotniejszych przyczyn kradzieży energii elektrycznej przez osoby ubogie.

Celem niniejszej ekspertyzy jest wykazanie relacji pomiędzy problemem ubóstwa energetycznego a przestępstwem kradzieży energii elektrycznej oraz sposobów zapobiegania przestępczości na rynku energetycznym.

¹⁴³ C. Bisht Tulsı, *Energy Security and Climate Change Challenges. India's Dilemma and Policy Responses*, [w:] *Energy Security in the Era of Climate Change. The Asia-Pacific Experience*, red. L. Anceschi, J. Symons, Palgrave 2012, s. 114.

¹⁴⁴ T. Młynarski, *Bezpieczeństwo energetyczne i ochrona klimatu w drugiej dekadzie XXI wieku. Energia – środowisko – klimat*, Kraków 2017, s. 129.

¹⁴⁵ K. Świącicka, M. Lis, K. Sałach, *Oblicza ubóstwa energetycznego – zróżnicowane doświadczenie gospodarstw domowych*, Warszawa 2016.

5.2. Ubóstwo energetyczne – krótka charakterystyka

Mimo że problem ubóstwa energetycznego dostrzeżony został w Wielkiej Brytanii z końcem lat 80. XX wieku i podejmowano się lakonicznych definicji, to zdefiniowane zostało po raz pierwszy przez Brendę Boardman w 1988 roku. W 1991 roku opracowała w swojej pracy doktorskiej definicję „ubóstwa energetycznego”, która brzmiała następująco: *w sytuacji ubóstwa energetycznego znajduje się gospodarstwo domowe, które na utrzymanie dostatecznego poziomu ogrzewania musi przeznaczyć więcej niż 10% swojego dochodu*¹⁴⁶. Trudno o jedną ostateczną definicję tego zjawiska. Tabela 7 przedstawia historyczny zbiór definicji ubóstwa energetycznego w różnych państwach.

Tabela 7. Systematyka definicji ubóstwa energetycznego w ujęciu historycznym w różnych państwach.

Rok	Państwo/autor	Definicje
1979	Isherwood and Hancock	Ubodzy energetycznie to ci, którzy wydają więcej na energię niż dwukrotna mediana
1980–81	C. Richardson	<i>Sytuacja, w której w następstwie wzrostu cen paliw, ludzie nie są w stanie pozwolić sobie na paliwo, którego potrzebują do ogrzewania, oświetlenia i gotowania</i>
1982	T.J. Lewis	<i>Niezdolność do uzyskania odpowiedniego ciepła w domu</i>
1984	J. Osbaldeston	<i>Trudności w gospodarstwie domowym z utrzymaniem odpowiedniego poziomu ciepła przy rozsądnych kosztach</i>
1991	B. Boardman	W sytuacji ubóstwa energetycznego znajduje się gospodarstwo domowe, które na utrzymanie dostatecznego poziomu ogrzewania musi przeznaczyć więcej niż 10% swojego dochodu
2001–2013	UK	Ubóstwo energetyczne występuje, gdy gospodarstwo domowe wydaje więcej niż 10% swoich dochodów na utrzymanie odpowiedniego poziomu ciepła
2009	Francja	Ubóstwo energetyczne to sytuacja, w której osoba napotyka na szczególnie trudności w zakresie dostaw energii na zaspokojenie podstawowych potrzeb, co jest spowodowane nieadekwatnością zasobów finansowych lub warunków mieszkaniowych
Od 2013	Anglia, nowy (LIHC)	Ubóstwo energetyczne dotyczy gospodarstwa domowego w przypadku, gdy: 1. koszty paliwa są wyższe niż średnia krajowa (mediana) zarobków 2. wydają kwotę wyższą, a pozostały dochód jest poniżej linii ubóstwa (60% mediany dochodu)

¹⁴⁶ *Fuel Poverty Occurred when a Household Could not Have Adequate Energy Services for 10 per Cent of Income*, [w:] B. Boardman, *Fuel Poverty. From Cold Homes to Affordable Warmth*, Belhaven, London 1991, s. 227.

Rok	Państwo/autor	Definicje
2013	Australia, E-control	Ubóstwo energetyczne: gospodarstwo domowe jest uważane za ubogie energetycznie, jeśli jego dochód jest niższy od progu ubóstwa przy jednoczesnym obowiązku pokrycia nadwyżki kosztów energii
2014	S. Bouzarovski	Ubóstwo energetyczne: niezdolność gospodarstwa domowego do zabezpieczenia społecznie i materialnie potrzebnego poziomu usług energetycznych w domu
2015	Słowacja, Strakova	<i>Ubóstwo energetyczne na podstawie ustawy Nr 250/2012, Coll. jest to stan, kiedy średnie miesięczne wydatki gospodarstw domowych na energię elektryczną, gaz i ciepłą wodę stanowią znaczną część przeciętnego miesięcznego dochodu</i>
2015	Belgia, KBF	Ubóstwo energetyczne: gospodarstwa domowe wydają zbyt dużą część swoich dochodów na energię
2015	Cypr	Ubóstwo energetyczne może odnosić się do sytuacji osób w trudnej sytuacji ze względu na ich niskie dochody wskazane w zeznaniu podatkowym w związku ze statusem zawodowym, stanem cywilnym i szczególnymi warunkami zdrowotnymi, a zatem nie są w stanie odpowiedzieć na koszty w odniesieniu do uzasadnionych potrzeb związanych z dostawą energii elektrycznej. Koszty te stanowią znaczną część ich rozporządzalnego dochodu
2016	Irlandia, Departament Komunikacji, Energia i naturalne zasoby	Ubóstwo energetyczne występuje, gdy gospodarstwo domowe wydaje więcej niż 10% swoich dochodów na energię
2016	Szkocja, Energy Action Scotland	Ubóstwo energetyczne w gospodarstwie domowym występuje, gdy w celu utrzymania zadowalającego systemu grzewczego gospodarstwo musi wydać więcej niż 10% dochodów, zaś o skrajnym ubóstwie mówi się, gdy jest to ponad 20% dochodów. Zgodnie z normami WHO, ogrzewanie jest zadowalające dla narażonych gospodarstw domowych, gdy temperatura w salonie wynosi 23°C, a w pozostałych pomieszczeniach 18°C. W przypadku innych gospodarstw domowych temperatura dla salonu to 21°C i w pozostałych pomieszczeniach 18°C.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <https://www.slideshare.net/HarrietThomson/energy-poverty-in-europe-and-its-relationship-to-the-energy-union-strategy>; <http://messerics.eu/pdf/energypoverthy-handbook-online.pdf> [dostęp: 1.07.2017].

W 2001 roku w Strategii Paliwowej Wielkiej Brytanii scharakteryzowano gospodarstwo domowe ubogie energetycznie jako te, które *nie może pozwolić sobie na adekwatne ciepło za rozsądną cenę*¹⁴⁷. W raporcie J. Hillsa¹⁴⁸ zdefiniowano ubóstwo energetyczne jako takie, którego koszty energii przekraczają poziom mediany (średniej) kosztów dla wszystkich gospodarstw domowych

¹⁴⁷ L. Koh, R. Marchand, A. Genovese, A. Brennan, *Fuel Poverty. Perspectives From The Front Line*, https://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.2722261/file/Fuel_Poverty-perspectives_from_the_front_line.pdf [dostęp: 1.07.2017].

¹⁴⁸ Napisany na zlecenie brytyjskiego Ministerstwa do Spraw Energii i Zmian Klimatycznych (DECC), który prawdopodobnie przyczyni się do zmiany definicji i mierników ubóstwa energetycznego w Wielkiej Brytanii, <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cr/CASereport72.pdf>, [za:] I. Szamrej-Baran, *Ranking krajów UE ze względu na ubóstwo energetyczne*, „Gospodarka w Praktyce i Teorii” 2016, nr 2 (43), s. 81.

oraz gdyby pozostała części dochodów do dyspozycji była niższa, niż urzędowa granica ubóstwa¹⁴⁹. Wąska definicja ubóstwa energetycznego podaje, że jest to brak środków na zakup ilości energii zaspokajającej podstawowe potrzeby gospodarstwa domowego¹⁵⁰. Ubóstwo energetyczne jest brakiem dostępu do energii rozumianej jako energia elektryczna, ciepło oraz gaz¹⁵¹. Ubóstwo energetyczne jest zjawiskiem polegającym na doświadczaniu trudności w zaspokojeniu podstawowych potrzeb energetycznych w miejscu zamieszkania za rozsądną cenę, na które składa się utrzymanie adekwatnego standardu ciepła i zaopatrzenie w pozostałe rodzaje energii służące zaspokojeniu w adekwatny sposób podstawowych potrzeb funkcjonowania biologicznego i społecznego członków gospodarstwa domowego¹⁵². Główny Urząd Statystyczny stwierdza, że gospodarstwo domowe ubogie energetycznie to gospodarstwo doświadczające trudności w zaspokojeniu podstawowych potrzeb energetycznych w miejscu zamieszkania za przystępną cenę¹⁵³.

Zagadnienie tematyki ubóstwa energetycznego określone zostało częściowo w różnych przepisach i dyrektywach Unii Europejskiej. Zauważono problem ubóstwa energetycznego i podejmuje się temat na forum UE w celu poprawy sytuacji odbiorcy końcowego. Bowiem zarówno energia elektryczna, jak i gaz ziemny dostarczane są odpłatnie odbiorcom indywidualnym i przedsiębiorstwom, a odłączenie dostaw traktowane jest jako niepożądane rozwiązanie, dlatego też państwa UE podejmują kroki, które będą chronić odbiorców końcowych poprzez wprowadzanie zabezpieczeń oraz środków pomagających im uniknąć odłączenia od sieci¹⁵⁴.

¹⁴⁹ J. Hills, *Getting the Measure of Fuel Poverty. Final Report of the Fuel Poverty Review*, Raport CASE nr 72, na zlecenie Ministerstwa do Spraw Energii i Zmian Klimatycznych (DECC) Zjednoczonego Królestwa, Londyn 2012, s. 9.

¹⁵⁰ L. Jurdziak, *Czy grozi nam ubóstwo? Analiza potencjalnych skutków unijnej polityki walki z globalnym ociepleniem dla gospodarstw domowych w Polsce*, „Polityka Energetyczna” 2012, t. 15, z. 3, s. 41.

¹⁵¹ A. Stępnia, A. Tomaszewska, *Ubóstwo energetyczne a efektywność energetyczna. Analiza problemu i rekomendacje*, Warszawa 2014, s. 6–7.

¹⁵² D. Owczarek, A. Miazga, *Ubóstwo energetyczne w Polsce – definicja i charakterystyka społeczna grupy*, Warszawa 2015, s. 11.

¹⁵³ *Zużycie energii w gospodarstwach domowych 2015*, red. W. Tkaczyk, Warszawa 2017, s. 21.

¹⁵⁴ Dyrektywa z dnia 26 czerwca 2003 roku, nr 2003/54/WE (elektroenergetyczna) i nr 2003/55/WE (gazowa).

Problematyka ubóstwa energetycznego znalazła swe odzwierciedlenie również w działaniach Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ). Polska, podczas Szczytu ONZ w Nowym Jorku, 25 września 2015 roku podpisała zobowiązanie do realizowania celów zrównoważonego rozwoju. Cele to zostały zapisane w dokumencie „Przekształcanie naszego świata: Agenda na rzecz Zrównoważonego Rozwoju – 2030” (ONZ 2015). Wśród nich znalazły się dwa cele, które można odnieść do ubóstwa energetycznego. Są to: cel 1 – wyeliminowanie ubóstwa we wszystkich jego formach i cel 7 – zapewnienie wszystkim dostępu do stabilnej, zrównoważonej i nowoczesnej energii w przystępnej cenie¹⁵⁵.

Świadomość ubóstwa energetycznego rośnie w całej Europie, a kwestia ta jest coraz bardziej zintegrowana z działaniami Unii Europejskiej, o czym świadczy ogłoszony 30 listopada 2016 r. sztandarowy wniosek legislacyjny Komisji Europejskiej „Czysta energia dla wszystkich Europejczyków”¹⁵⁶. W grudniu 2016 roku uruchomiono na 40 miesięcy projekt dotyczący problemu ubóstwa energetycznego – Europejskie Obserwatorium Ubóstwa Energetycznego (*Energy Poverty Observatory* – EPOV¹⁵⁷). Jest to inicjatywa Komisji Europejskiej, której celem jest niesienie pomocy państwom członkowskim w ich wysiłkach na rzecz zwalczania ubóstwa energetycznego. Powstało ono, by poprawić pomiar, monitorowanie i wymianę wiedzy i najlepszych praktyk w zakresie ubóstwa energetycznego¹⁵⁸.

W pkt 24 dyrektywy z dnia 11 grudnia 2018 roku o efektywności energetycznej¹⁵⁹ określono, że ubóstwem energetycznym dotkniętych jest około 50 mln gospodarstw domowych w Unii Europejskiej. Podkreślono w niej, że

¹⁵⁵ *Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko – perspektywa do 2020 r.*, Warszawa 2014, s. 7.

¹⁵⁶ <https://www.energypoverty.eu/about/what-energy-poverty> [dostęp: 20.04.2019].

¹⁵⁷ Unijne obserwatorium ubóstwa energetycznego (EPOV) zostało opracowane przez konsorcjum 13 organizacji, w tym uniwersytetów, ośrodków analitycznych i sektora biznesu. Rada doradcza złożona z ponad 70 wiodących interesariuszy z całej Europy wspiera również EPOV. Konsorcjum prowadzi Uniwersytet w Manchesterze; dr Harriet Thomson pełni funkcję kierownika projektu, a profesor Stefan Bouzarovski jest przewodniczącym komitetu sterującego.

¹⁵⁸ <https://www.energypoverty.eu/about/about-observatory> [dostęp: 20.04.2019].

¹⁵⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/2002 z dnia 11 grudnia 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2012/27/UE w sprawie efektywności energetycznej (tekst mający znaczenie dla EOG), L 328/210.

kluczowe znaczenie dla każdej opłacalnej strategii na rzecz zwalczania ubóstwa energetycznego mają być środki w zakresie efektywności energetycznej, by przeciwdziałać słabej pozycji konsumentów oraz stanowić uzupełnienie polityki zabezpieczenia społecznego na poziomie państw członkowskich. Ubóstwo energetyczne wymaga interwencji ze strony polityki społecznej, cen w energetyce oraz taryf i efektywności energetycznej. W Unii Europejskiej pojęcie „słabych ekonomicznie odbiorców” w sektorze gazowym pojawiło się w 2003 roku zgodnie z dyrektywą gazową 2003/55/WE¹⁶⁰. Jak zauważył Maciej Szambelańczyk, *lakoniczne postanowienie dyrektyw w tym zakresie prowadzą się do jednej normy, nakazującej państwom członkowskim zapewnić odpowiednie środki ochrony odbiorców wrażliwych*¹⁶¹. Zalecono w ramach przepisów dyrektywy 2009/72/WE, by dotknięte nim państwa członkowskie, które jeszcze tego nie zrobiły, opracowały krajowe plany działań lub inne stosowne ramy pozwalające stawić czoła ubóstwu energetycznemu, zmierzające do obniżenia liczby osób cierpiących z jego powodu. W każdym przypadku państwa członkowskie powinny zapewnić niezbędne dostawy energii dla odbiorców wrażliwych. Mogłyby przy tym zastosować zintegrowane podejście w ramach polityki socjalnej, a wdrażane środki mogłyby obejmować poprawę polityk socjalnych lub efektywności energetycznej w mieszkalnictwie. Dyrektywa powinna przynajmniej umożliwić krajowe polityki na rzecz odbiorców wrażliwych¹⁶². W Trzecim Pakiecie Energetycznym, przyjętym 22 kwietnia 2009 roku przez Parlament Europejski, stwierdza się, że: *w każdym przypadku państwa członkowskie powinny zapewnić niezbędne dostawy*

¹⁶⁰ Dyrektywa 2003/55/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 czerwca 2003 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego gazu ziemnego i uchylająca dyrektywę 98/30/WE – Uchylona przez Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/73/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego gazu ziemnego i uchylająca dyrektywę 2003/55/WE (tekst mający znaczenie dla EOG).

¹⁶¹ M. Szambelańczyk, *Odbiorca wrażliwy paliw gazowych oraz energii elektrycznej w świetle postanowień „małego trójpaku”*, https://www.cire.pl/pliki/2/cire_odbiorca_wrażliwy_20130926.pdf [dostęp: 30.03.2019]. Za: Ł. Wojcieszak, *Pozycja odbiorcy wrażliwego w polskim prawie gazowym*, [w:] *Między ewolucją a rewolucją – w poszukiwaniu strategii energetycznej*, t. II, red. J. Maj, P. Kwiatkiewicz, R. Szczerbowski, Poznań 2015, s. 569.

¹⁶² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/72/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej i uchylająca dyrektywę 2003/54/WE (tekst mający znaczenie dla EOG), L211/55 <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?qid=1429174182871&uri=CELEX:32009L0072> [dostęp: 1.06.2019].

*energii dla odbiorców wrażliwych, mogą przy tym zastosować zintegrowane podejście takie jak w ramach polityki socjalnej. Wdrażane środki mogłyby obejmować poprawę polityk socjalnych lub efektywności energetycznej w mieszkalnictwie. Niniejsza dyrektywa powinna umożliwić krajowe polityki na rzecz wrażliwych odbiorców*¹⁶³.

W 2017 roku w ustawie Prawo energetyczne pojawiła się definicja „odbiorcy wrażliwego”¹⁶⁴. Zgodnie z art. 3 ust 13c *odbiorca wrażliwy energii elektrycznej*¹⁶⁵ jest to osoba, której przyznano dodatek mieszkaniowy w rozumieniu art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 21 czerwca 2001 r. o dodatkach mieszkaniowych¹⁶⁶, która jest stroną umowy kompleksowej lub umowy sprzedaży energii elektrycznej zawartej z przedsiębiorstwem energetycznym i zamieszkuje w miejscu dostarczania energii elektrycznej. Definicja jest elastyczna i nie wskazuje powodów wrażliwości na cenę energii.

W Polsce ubóstwo energetyczne formalnie pojawiło się po raz pierwszy w strategii „Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko (BEiŚ)” w 2014 roku, według której do 2020 roku Polska musi *dokonać rozpoznania zjawiska ubóstwa energetycznego i przystąpić do opracowania programu działań zmniejszającego skalę tego zjawiska*¹⁶⁷. W polskim prawie obowiązują przepisy, które mają za zadanie pomóc osobom w ubóstwie energetycznym, jednak skupiają się na złych warunkach mieszkaniowych (art. 31 ustawy o pomocy

¹⁶³ Pkt 53 Preambuły do Dyrektywy 2009/72/WE, Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/72/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej i uchylająca dyrektywę 2003/54/WE, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 211/55 z dnia 14.08.2009 r. i pkt 50 Preambuły Dyrektywy 2009/73/WE, Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/73/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego gazu ziemnego i uchylająca dyrektywę 2003/55/WE, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 211/94 z dnia 14.08.2009 r.

¹⁶⁴ Ustawa z dnia 9 listopada 2018 r. o zmianie ustawy – Prawo energetyczne oraz niektórych innych ustaw, t.j. Dz.U. z 2018, poz. 755 z późn. zm.

¹⁶⁵ Odbiorca wrażliwy paliw gazowych to według art. 3 ust 13d ustawy Prawo energetyczne osoba, której przyznano ryczałt na zakup opału w rozumieniu art. 6 ust. 7 ustawy z dnia 21 czerwca 2001 r. o dodatkach mieszkaniowych, która jest stroną umowy kompleksowej lub umowy sprzedaży paliw gazowych zawartej z przedsiębiorstwem energetycznym i zamieszkuje w miejscu dostarczania paliw gazowych.

¹⁶⁶ Ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. o dodatkach mieszkaniowych, t.j. Dz.U. z 2017, poz. 180, z 2018 r. poz. 756, 1540, 2529.

¹⁶⁷ Uchwała nr 58 Rady Ministrów z dnia 15 kwietnia 2014 r. w sprawie przyjęcia strategii „Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko – perspektywa do 2020 r.”, M.P. z 2014, poz. 469.

społecznej). W art. 39 ust. 2. ustawy o pomocy społecznej zapewnia zasiłek celowy m.in. na zakup opału, drobnych remontów i napraw w mieszkaniu. Zgodnie z art. 5c 1 Prawa energetycznego *Odbiorcy wrażliwemu energii elektrycznej przysługuje zryczałtowany dodatek energetyczny*. Jest on jednak stosunkowo niski, a cała procedura zniechęca do starania się o niego.

Ubóstwo prowadzi do różnego rodzaju patologii, od problemów społecznych (jak alkoholizm, zły stan zdrowia psychicznego i fizycznego), ekonomicznych (bezrobocie, niepłacenie rachunków) po prawne (kradzież, oszustwo, przestępczość). Ubóstwo energetyczne jako problem nieuregulowany może prowadzić do patologii, takich jak kradzieże energii, manipulacje przy licznikach, itd. Ubóstwo energetyczne jako problem społeczny niesie ze sobą wiele zagrożeń zarówno dla obywateli, jak i dla Skarbu Państwa.

5.3. Przestępstwo kradzieży energii na świecie

Kradzież energii elektrycznej to przestępstwo, które występuje na całym świecie i cały czas rośnie. Należy do strat nietechnicznych i podlega karze grzywny lub więzienia w zależności od państwa. Najwyższe straty odnotowano w Indiach (16,2 mld USD), Brazylii (10,5 mld USD) oraz Rosji (5,1 mld USD). Świat traci około 89,3 mld USD rocznie na kradzieży energii elektrycznej oraz 58,7 mld USD na rynkach wschodzących¹⁶⁸.

W krajach Azji Południowej kradzież energii elektrycznej jest powszechna na obszarach zamieszkiwanych przez biednych konsumentów. T.B. Smith¹⁶⁹ badał przyczyny kradzieży energii elektrycznej i stwierdził, że kraje o nieefektywnej odpowiedzialności, niestabilnym otoczeniu politycznym, nieskutecznym rządzie i korupcji doświadczają wyższego poziomu kradzieży energii elektrycznej¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Świat traci rocznie 89,3 mld USD na kradzież energii elektrycznej, 58,7 mld USD na rynkach wschodzących, <https://www.prnewswire.com/news-releases/world-loses-893-billion-to-electricity-theft-annually-587-billion-in-emerging-markets-300006515.html> [dostęp: 14.04.2019].

¹⁶⁹ T.B. Smith, *Electricity Theft. A Comparative Analysis*, „Energy Policy” 2004, vol. 32.

¹⁷⁰ [Za:] N. Onat, *Electricity Theft Problem and Effects of Privatization Policies on Distribution Losses of Turkey*, <https://www.vukuzenzele.gov.za/operation-khanyisa-stop-electricity-theft-%E2%80%93-power-your-hands> [dostęp: 17.04.2019].

Według Ridge Times Republika Południowej Afryki boryka się z sześcioma formami kradzieży energii elektrycznej, co powoduje średnią stratę do 1,5 mld dolarów rocznie¹⁷¹. Wymienia się tu: omijanie liczników energii elektrycznej przez konsumentów, głównie poprzez nielegalne łączenie się z siecią krajową w nieformalnych osiedlach. Te dwa rodzaje kradzieży energii elektrycznej są najczęstsze na terenie RPA. Inne to wandalizm infrastruktury użyteczności publicznej, kradzież kabli, usuwanie ropy z podstacji, sprzedaż i używanie nielegalnych przedpłaconych bonów oraz brak płatności taryf za energię elektryczną. Jednocześnie należy zauważyć rosnące ceny energii oraz taryfy. W RPA na rynku energetycznym działa Eskom. Zmniejszył on kradzież energii elektrycznej z 7,12% do 6,43% w latach 2013–2017, dzięki czemu zaoszczędził 109 tys. USD. Jednym ze sposobów na poprawę sytuacji związanej z kradzieżą energii są taryfy przedpłacone, czyli inteligentny przedpłacony system pomiaru energii elektrycznej¹⁷². Należy zauważyć, że istnieją konsumenci niezdolni do płacenia rachunków z powodu wysokich kosztów energii elektrycznej. Powód ten został uznany za jeden z czynników skłaniających konsumentów do nielegalnego łączenia się z siecią oraz omijaniem liczników¹⁷³. Kampania oszczędzania energii „Operacja Khanyisa STOP kradzieży energii elektrycznej – MOC jest w TWOICH RĘKACH” wzywa każdego mieszkańca RPA do powstrzymania kradzieży energii elektrycznej. Jak podają media, nielegalne podłączenia elektryczne występują zarówno na obszarach miejskich, jak i wiejskich, a bieda jest jednym ze wskaźników, które mają istotny wpływ na kradzież energii elektrycznej. Kradzież energii również dotyczy przedsiębiorstw oraz rolnictwa. Powoduje to przeciążenie sieci, przerwy w dostawie prądu, utratę wydajności zakładu energetycznego¹⁷⁴. Regulacją przemysłu

¹⁷¹ Inne źródło podaje 4,4 mld USD rocznie: <https://www.vukuzenzele.gov.za/operation-khanyisa-stop-electricity-theft-%E2%80%93-power-your-hands> [dostęp: 17.04.2019].

¹⁷² Ma on możliwość dostarczenia firmom energetycznym (Eskom, City Power) powiadomień w przypadku ingerencji w liczniki energii. Infrastruktura ta pomogłaby Eskomowi odzyskać zaległe kwoty od konsumentów komunalnych oraz indywidualnych. Z drugiej strony jednak sposób odzyskiwania długów poprzez tę technologię spotkał się z krytyką ze strony konsumentów. Trwają protesty z tego powodu, że 40% punktów w ramach kuponów przedpłaconych zakupionych przez konsumentów przekierowywane są na ich kredyty energetyczne.

¹⁷³ <https://www.smart-energy.com/features-analysis/electricity-theft-south-africa/> [dostęp: 17.04.2019].

¹⁷⁴ <https://www.vukuzenzele.gov.za/operation-khanyisa-stop-electricity-theft-%E2%80%93-power-your-hands> [dostęp: 17.04.2019].

elektroenergetycznego, gazociągów, rurociągów naftowych w zakresie ustawy o elektryczności na terenie Południowej Afryki zajmuje się NERSA (*National Energy Regulator South Africa*). Jest to organ regulacyjny ustanowiony jako osoba prawna zgodnie z ustawą nr 40 z 2004 roku¹⁷⁵.

Również angielskie badania potwierdzają, że wraz ze wzrostem ubóstwa energetycznego rośnie liczba klientów odłączonych od dostępu do energii elektrycznej bądź gazu. Ubóstwo energetyczne, zwane również paliwowym w Wielkiej Brytanii, to istotny problem. Szacuje się, że co najmniej 4,3 miliona gospodarstw domowych w Anglii jest ubogich w energię. W znacznym stopniu spadek poziomu odłączenia długu nastąpił z powodu rosnącego wykorzystania liczników przedpłat przez przedsiębiorstwa energetyczne i gazowe. Liczba klientów odłączonych z powodu zadłużenia gazowego wzrosła w latach 1991–1998 z około 18 600 do 29 500¹⁷⁶. Szacuje się, że 25 000 przypadków kradzieży energii elektrycznej, w połączeniu z około 3300 przypadkami kradzieży gazu, oznacza kradzież energii, która kosztuje Wielką Brytanię około 500 milionów funtów rocznie – to co najmniej 20 GBP za osobę rocznie¹⁷⁷.

B. Nesbit zauważył, że w USA koszty kradzieży odnotowano na poziomie 0,5% do 3,5% rocznych przychodów brutto w Stanach Zjednoczonych. Wydaje się to być niewielką kwotą – dopóki nie uzna się, że przychody z energii elektrycznej w USA w 1998 r. mieściły się w kwocie 280 mld USD. Z tego wynika, że skradziono od 1 do 10 mld USD w formie energii elektrycznej¹⁷⁸.

¹⁷⁵ National Energy Regulator Act, 2004, vol. 478, cape town 6, April 2005, <http://www.energy.gov.za/files/policies/National%20Energy%20Regulator%20Act%2040%20of%202004.pdf> [dostęp: 17.04.2019]; <http://www.nersa.org.za/> [dostęp: 17.04.2019].

¹⁷⁶ M. Fitch, C. Graham, *Electricity and Gas Theft*, <https://www2.le.ac.uk/departments/law/research/cces/documents/ETHEFT.pdf> [dostęp: 22.04.2019].

¹⁷⁷ https://www.ukpower.co.uk/gas_electricity_news/energy-theft-are-you-at-risk [dostęp: 22.04.2019].

¹⁷⁸ B. Nesbit, *Thieves Lurk-the Sizeable Problem of Stolen Electricity*. *Electrical World T&D*, September/October 2000, [Za:] T.B. Smith, *op. cit.*

5.4. Kradzież energii w świetle prawa energetycznego

Energia według art. 3 pkt 1 ustawy Prawo energetyczne¹⁷⁹ rozumiana jest jako *energia przetworzona w dowolnej postaci*. Przedsiębiorstwo energetyczne zajmuje się wytwarzaniem, przetwarzaniem, magazynowaniem, przesyłaniem, dystrybucją energii lub jej obrotem (art. 3 pkt 12 ustawy Prawo energetyczne). Ustawa Prawo energetyczne odnosi się w art. 3 pkt 18, a także art. 57 do kradzieży energii. Zgodnie z art. 3 pkt 18 ustawy Prawo energetyczne *nielegalne pobieranie paliw lub energii to pobieranie paliw lub energii bez zawarcia umowy, z całkowitym albo częściowym pominięciem układu pomiarowo-rozliczeniowego lub poprzez ingerencję w ten układ mającą wpływ na zafałszowanie pomiarów dokonywanych przez układ pomiarowo-rozliczeniowy*. Ustalenie nielegalnego pobierania energii – w rozumieniu art. 3 pkt 18 ustawy Prawo energetyczne nie wymaga przy tym badania winy sprawcy tego czynu¹⁸⁰. Art. 57 ust. 1 pkt 1 Prawa energetycznego wskazuje, że w razie nielegalnego pobierania paliw lub energii przedsiębiorstwo energetyczne ma prawo pobrania od odbiorcy opłaty w wysokości określonej w taryfie, *chyba że nielegalne pobieranie paliw lub energii wynikało z wyłącznej winy osoby trzeciej, za którą odbiorca nie ponosi odpowiedzialności, lub też dochodzić odszkodowania na zasadach ogólnych*¹⁸¹. Należności z tytułu opłaty, o której mowa w ust. 1 pkt 1, stwierdzone prawomocnym wyrokiem sądu, podlegają ściągnięciu w trybie przepisów ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego¹⁸².

¹⁷⁹ Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne, Dz.U. 2018, poz. 755, z późn. zm.

¹⁸⁰ Wyrok SN z dnia 9 kwietnia 2003, I CKN 252/01, OSNC 2004/7-8/110.

¹⁸¹ Wyrok TK z 10 lipca 2006 r., sygn. akt K 37/04.

¹⁸² Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 grudnia 2017 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2018 r., poz. 155; z 2017 r., poz. 2491 oraz z 2018 r., poz. 5, 138, 398 i 416.

5.5. Nielegalny pobór energii elektrycznej w świetle polskiego Kodeksu karnego

Kodeks karny wszedł w życie w 1997 roku, a nadal część zawartych w nim przepisów sprawia praktykom wiele trudności. Wynikają one – jak podkreślił Zygmunt Kukuła – z kilku przyczyn, a mianowicie: *wieloznaczności ustawowych znamion czynu zabronionego, sprzecznej niekiedy wykładni judykatury oraz rozbieżności w samej doktrynie prawa, prowadzącej do nieuzasadnionego poszerzania wykładni*¹⁸³.

Z. Kukuła wyróżnia podział przestępstw przeciwko mieniu, które mają związek z obrotem gospodarczym, na:

- ▶ kradzież zwykłą (art. 278 § 1),
- ▶ **kradzież energii (art. 278 § 5)**,
- ▶ wymuszenie rozbójnicze (art. 282),
- ▶ przywłaszczenie (art. 284),
- ▶ oszustwo klasyczne (art. 286 § 1),
- ▶ oszustwo komputerowe (art. 287)¹⁸⁴.

Jednym z przepisów jest ten typizujący przestępstwo kradzieży energii. Kontrowersje wynikające z wykładni jego znamion wynikały z częstego sięgania do rozwiązań tego przepisu w praktyce organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Według art. 278 § 1 k.k.¹⁸⁵ *Kto zabiera w celu przywłaszczenia cudzą rzecz ruchomą, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Istotą przestępstwa z art. 278 par. 1 k.k. stanowi „rzecz ruchoma”*¹⁸⁶, którą nie jest przypadek przestępstwa kradzieży energii elektrycznej. W art. 278 § 5 dotyczy kradzieży **energii** lub karty uprawniającej do podjęcia pieniędzy z automatu bankowego. Przepisy art. 278 § 1, 3 i 4 stosuje się odpowiednio do obu form kradzieży z § 5. W przepisie tym nie ma mowy o rodzaju energii, co może być różnie interpretowane przez sądy rejonowe. Również przepis art. 119 § 1 k.w.,

¹⁸³ Z. Kukuła, *Przestępstwo kradzieży energii – kontrowersje interpretacyjne*, <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2016/06/8df84ef7b5a5e34e10415e1989774776.pdf> [dostęp: 22.04.2019].

¹⁸⁴ Z. Kukuła, *Gospodarczy charakter niektórych przestępstw przeciwko mieniu*, „Zeszyty Naukowe WSFiP” 2015, nr 2, s. 89.

¹⁸⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, tj. Dz.U. 2018, poz. 1600.

¹⁸⁶ Wyrok SN z dnia 7 października 2014, sygn. akt V KK200/14, <http://www.sn.pl/sites/orzecnictwo/Orzeczenia3/V%20KK%20200-14.pdf> [dostęp: 25.07.2019].

w którym przedmiot czynności wykonawczej określony został jako *cudza rzecz ruchoma*, nie ma zatem zastosowania do kradzieży energii¹⁸⁷.

W Wyroku Sądu Rejonowego z dnia 22 sierpnia 2012 roku uznano winnego kradzieży energii w postaci gazu. Wyrok uchylony został przez Sąd Najwyższy 22 października 2013 roku¹⁸⁸, który zarzucił rażącą obrazę przepisu prawa karnego materialnego, z uwagi na **błędną wykładnię uznającej gaz ziemny za energię**, podczas gdy jest **on nośnikiem energii wyodrębnionym w rzecz ruchomą**, co skutkowało niezasadnym uznaniem skazanego za winnego popełnienia tego występk. W wyroku z 2013 roku stwierdzono ponadto, że *przedmiotem ochrony przestępstwa z art. 278 § 5 k.k. jest własność, posiadane lub inne prawa rzeczowe albo obligacyjne do energii lub karty uprawniającej do podjęcia pieniędzy z automatu bankowego*. Sąd Najwyższy powielił pogląd¹⁸⁹, stanowczo stwierdzając, że gaz ziemny nie jest energią, o której mowa w art. 278 § 5 k.k., ale *cudzą rzeczą ruchomą*, w rozumieniu § 1 art. 278 k.k. Prawo materialne jest niejednoznaczne w przypadku przestępstw energetycznych. Z interpretacji wyroków SN wynika podział przestępstwa kradzieży energii na:

- ▶ Kradzież energii elektrycznej (na mocy art. 278 § 5 k.k.),
- ▶ Kradzież gazu ziemnego jako cudzej rzeczy ruchomej (art. 278 § 1 k.k.).

Z uwagi na konstrukcję łączącą przestępstwa kradzieży energii i karty bankomatowej w jednym artykule 278 § 5 k.k., trudno określić dokładnie skalę poszczególnych przestępstw na podstawie danych statystycznych udostępnionych przez policję oraz Ministerstwo Sprawiedliwości. Rozdzielenie obu przestępstw dałoby możliwość obserwacji liczby popełnianych przestępstw z obu tytułów, co usprawniłoby badanie przestępstw z tytułu kradzieży energii elektrycznej.

Efektywność ustalania podejrzanych o popełnienie przestępstwa kradzieży energii elektrycznej, według Policji, jest wysoka, wskaźnik wykrycia wynosi

¹⁸⁷ *Ibidem*.

¹⁸⁸ Wyrok SN z dnia 22 października 2013 r., sygn. akt V KK 233/13.

¹⁸⁹ M. Pawełek, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 9 czerwca 2006 r., I KZP 14/06, „Palestra” 2007, nr 1–2, s. 302; W. Zalewski, Zabór gazu nie jest kradzieżą energii – czyli o złych skutkach nadmiernej kazuistyki w typizacji przestępstw przeciwko mieniu. Glosa do postanowienia SN z dnia 9 czerwca 2006 r., I KZP 14/06, „Gdańskie Studia Prawnicze, Przegląd Orzecznictwa” 2001, nr 1; Wyrok SN z dnia 27 lutego 2008 r., sygn. akt V KK 397/07, OSNKW 2008, z. 8, poz. 60.*

średnio 85%. Jednocześnie spada liczba takich przestępstw. Przestępstwa te policzone i udostępnione przez Policję zostały wyłącznie w latach 2008–2012. Tabela 8 przedstawia strukturę i dynamikę kradzieży energii elektrycznej w Polsce w latach 2008–2012.

Tabela 8. Kradzież energii elektrycznej – struktura i dynamika w Polsce w latach 2008–2012.

	Liczba przestępstw stwierdzonych		Wskaźnik wykrycia w %	Liczba podejrzanych		– w tym kobiet		
	N	Dynamika w stosunku rocznym r/r		n	Dynamika w stosunku rocznym r/r	n	%	Dynamika w stosunku rocznym r/r
2008	8563	–	84,5	7095	–	2213	31,2	–
2009	8126	94,9	83,3	6587	92,8	1924	29,2	86,9
2010	8553	105,2	84,6	6670	101,3	1970	29,5	102,4
2011	7106	83,0	85,2	5673	85,0	1814	32,0	92,1
półrocze 2012	3454	–	85,6	2817	–	864	30,7	–

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://www.statystyka.policja.pl/st/informacje/79530,Kradziez-enerгии-elektrycznej.html> [dostęp: 20.04.2019].

Kradzież to przestępstwo umyślne o charakterze kierunkowym, którego można dopuścić się jedynie w zamiarze bezpośrednim – w celu przywłaszczenia¹⁹⁰. Na mocy uchwały z dnia 13 grudnia 2000 r.¹⁹¹ kradzież energii elektrycznej została zakwalifikowana jako przestępstwo, bez względu na wartość skradzionej energii. Potwierdził to też wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 lutego 2004 roku¹⁹². Zgodnie z art. 7 k.k. przestępstwo może zostać uznane za zbrodnię lub występki. W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 26 lutego 2004 roku¹⁹³ przestępstwo kradzieży energii uznane zostało za występki, który zgodnie z art. 7 § 3:

¹⁹⁰ A. Marek, *Komentarz do art. 278 kodeksu karnego* (Dz.U.97.88.553), [w:] *Idem, Kodeks karny. Komentarz*, LEX, 2010, wyd. V.

¹⁹¹ Uchwała z dnia 13 grudnia 2000 r., sygn. akt I KZP 43/00, LEX 44300.

¹⁹² Wyrok SN z dnia 26 lutego 2004 r., IV KK 302/03, Orz. Prok. i Pr. 2004, nr 7–8, poz. 2.

¹⁹³ Wyrok SN z dnia 26.02.2004 r., sygn. akt IV KK 302/03, LEX nr 109833.

czyn zabroniony zagrożony grzywną powyżej 30 stawek dziennych albo powyżej 5 000 złotych, karą ograniczenia wolności przekraczającą miesiąc albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc. [...] Do znamion występku określonego w art. 278 § 5 Kodeksu karnego należy skutek w postaci przejęcia w posiadanie lub zużytkowania odpowiedniego rodzaju energii bez względu na wielkość (wartość szkody).

Kradzież energii elektrycznej ma niewątpliwy związek z obrotem gospodarczym, jak wynika z ustawy z dnia 10 kwietnia 1997 roku – Prawo energetyczne¹⁹⁴. Praktyka przedsiębiorstw energetycznych potwierdza występowanie kradzieży energii elektrycznej zwanej nielegalnym poborem w terminologii specjalistycznej. Działalność gospodarcza polegająca na wytwarzaniu energii to działalność regulowana, zastrzeżona do niedawna była wyłączenie dla przedsiębiorców¹⁹⁵, do momentu wejścia w życie energetyki prosumenckiej. Istota energetyki prosumenckiej sprowadza się do produkowania energii elektrycznej z odnawialnych źródeł energii przez samego konsumenta, będącego jednocześnie i konsumentem, i prosumentem¹⁹⁶. We Francji, EDF (francuski państwowy koncern energetyczny) wdrożył ofertę dla wspólnot i spółdzielni mieszkaniowych w zakresie produkcji energii z mikroinstalacji i kolektywnej konsumpcji wytworzonej energii¹⁹⁷.

5.6. Formy kradzieży energii elektrycznej

Kradzież energii może przybierać różne formy czynności wykonawczej. Może ona polegać na podłączeniu do systemu dostarczającego dany rodzaj energii

¹⁹⁴ Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne, Dz.U. 2018, poz. 755, z późn. zm.

¹⁹⁵ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców, Dz.U. poz. 646, 1479, 1629, 1633 i 2212.

¹⁹⁶ Definicję prosumenta można znaleźć w ustawie o odnawialnych źródłach energii (dalej: o.z.e.), zgodnie z art. 2 pkt 28 o.z.e. prosument to *końcowy dokonujący zakupu energii elektrycznej na podstawie umowy kompleksowej, wytwarzającego energię elektryczną wyłącznie z odnawialnych źródeł energii w mikroinstalacji w celu jej zużycia na potrzeby własne, niezwiązane z wykonywaną działalnością gospodarczą*.

¹⁹⁷ <http://gramwzielone.pl/energia-sloneczna/26964/edf-umozliwi-prosumentom-dzielenie-sie-energia-z-sasiadami> [dostęp: 24.04.2019].

z pominięciem urządzenia mierzącego ilość wykorzystanej energii oraz określającego wysokość opłaty za korzystanie.

Przejawem kradzieży będzie uszkodzenie urządzenia rejestrującego ilość pobieranej energii, które następuje po legalnym przyłączeniu się sprawcy do systemu dostarczającego dany rodzaj energii, a także dokonywanie zmiany zapisu w urządzeniach rejestrujących ilość pobranej energii w taki sposób, iż nie zawiera informacji o faktycznej ilości wykorzystanej przez sprawcę energii (tzw. cofanie licznika)¹⁹⁸.

Według T.B. Smitha¹⁹⁹ kradzież energii elektrycznej może przybierać formę (zaproponowana przez tego naukowca klasyfikacja znajduje także zastosowanie w warunkach polskich):

- ▶ oszustwa (ingerencji w licznik),
- ▶ kradzieży (nielegalne podłączenia),
- ▶ nieprawidłowości w rozliczeniach,
- ▶ niezapłaconych rachunków.

Można podzielić kradzież energii na formę:

- ▶ inwazyjną (manipulacje fizyczne przy liczniku),
- ▶ nieinwazyjną (manipulacja magnetyczna).

Według polskiego orzecznictwa manipulacje przy liczniku i istnienie nielegalnych linii energetycznych to jeszcze nie kradzież. Sąd Najwyższy w uchwale z 10 grudnia 2009 r. stwierdził, że można ukarać odbiorcę energii tylko wtedy, gdy rzeczywiście ją pobrał²⁰⁰.

Jedną z najczęstszych form nieinwazyjnych manipulacji jest manipulacja magnetyczna. Polega ona na umieszczeniu silnego magnesu w pobliżu miernika, który powoduje nasycenie transformatorów, paraliżując ich działanie. Silny magnes może sparaliżować czujnik natężenia prądu, co powoduje mniejsze obciążenie za energię elektryczną, niż faktycznie powinien wykazać miernik. Można wykrywać pole magnetyczne poprzez czujnik efektu

¹⁹⁸ Wyrok Sądu Okręgowego Warszawa-Praga w Warszawie z 2016-11-07, sygn. akt VI Ka 738/16, LEX nr 2182354.

¹⁹⁹ T.B. Smith, *op. cit.*

²⁰⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z 10 grudnia 2009 r., sygn. III CZP 107/09, LEX 531131.

Halla²⁰¹, a także utwardzenie miernika przed atakami z użyciem manipulacji magnetycznych. By stwierdzić sabotaż magnetyczny, trzy czujniki z efektem Halla powinny wykryć obecność silnego magnesu we wszystkich trzech wymiarach²⁰².

Zgodnie z Wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 21 października 2014 roku (sygn. akt P 50/13)²⁰³ orzeczono, że art. 278 § 5 k.k. oraz 57 ust.1 pkt 1 pr. energ. są zgodne z art. 2 Konstytucji (Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej). Oznacza to stawianie wobec tej danej osoby odpowiedzialności zarówno karnej, jak i opłaty cywilnej za kradzież energii elektrycznej. Zastrzeżono przy tym, że ten sam czyn nie może prowadzić do nadmiernej represyjności. Wyrok ten jest bardzo ważny, z uwagi na to, że nielegalny pobór energii elektrycznej to próba minimalizowania wysokich cen energii. Sprawy mogą być prowadzone zarówno z Kodeksu cywilnego, według którego naprawienie szkody nie może prowadzić do bezpodstawnego wzbogacenia wierzyciela, co można uznać przy pięciokrotności wartości energii. niesprawiedliwe wydaje się również orzekanie dwa razy w tej samej sprawie, czyli **podwójnej odpowiedzialności (zasada *ne bis in idem*)** za to samo przestępstwo. Zwykle jednak sprawy kradzieży energii kończą się na drodze cywilnej wniesieniem opłaty lub jej egzekucją. Zdarzają się jednak i sprawy karne, wobec czego sprawca zostaje **podwójnie ukarany**²⁰⁴.

Problematyka ilości skradzionej energii to kolejny element, który może być trudny do udowodnienia zarówno po stronie potencjalnego przestępcy, jak i zwykłego obywatela, któremu popsuł się licznik, lub sytuacji, w której celowo uszkodzony został licznik przez monterów. Bowiem poza prawdziwymi przypadkami kradzieży w Polsce występują także przypadki nieuzasadnionych oskarżeń o kradzież energii elektrycznej. Jest to skutek premii

²⁰¹ Zjawisko Halla, efekt Halla – zjawisko fizyczne polegające na wystąpieniu różnicy potencjałów w przewodniku, w którym płynie prąd elektryczny, gdy przewodnik znajduje się w poprzecznym do płynącego prądu polu magnetycznym.

²⁰² <https://www.smart-energy.com/industry-sectors/new-technology/detect-and-harden-against-non-intrusive-tampering/> [dostęp: 17.04.2019].

²⁰³ Wyrok TK z dnia 21 października 2014 roku, sygn. akt P 50/13, Dz.U. poz. 1459.

²⁰⁴ A. Łukasiewicz, *Kradzież prądu z podwójną karą – to nie narusza konstytucji*, <https://www.rp.pl/artykul/1150953-Kradziez-pradu-z-podwojna-kara---to-nie-narusza-konstytucji.html> [dostęp: 20.04.2019].

pieniężnych dla kontrolujących stan liczników energetyków. Zdarzają się przypadki nieuczciwości z zakładów energetycznych i wyłudzenia pieniędzy od klientów. Proceder wygląda następująco: monter celowo uszkadza licznik, a w rezultacie to klient oskarżony zostaje o kradzież energii. Następnie przychodzi z zakładu energetycznego kontroler i stwierdza uszkodzenie oraz nielegalny pobór²⁰⁵. Można zatem mówić o nowym procederze ze strony samego zakładu energetycznego.

Przepis prawny, według którego każdy zakład energetyczny musiałby dokonywać comiesięcznej kontroli stanu licznika u klienta oraz dokonania podliczenia miesięcznych realnych kosztów energii, a nie prognozowanej ilości zużytej energii, mógłby dać autentyczną wiedzę odnośnie do możliwości ilości skradzionej energii elektrycznej w uzasadnionych przypadkach. Ponadto kontrola liczników dałaby szybsze efekty w wykrywaniu przestępstw.

Przykładowo licznik energii elektrycznej w Indiach musi przejść przez 40 różnych metod testowania, nim uznany zostanie za odpowiedni do wdrożenia. Z technicznego punktu widzenia to monitoring danych licznika dostarczanych do zakładu energetycznego uważa się za najskuteczniejsze trwałe rozwiązanie problemu kradzieży energii²⁰⁶.

Kolejnym problemem są nieuczciwe działania przedstawicieli handlowych, oferujących szczególnie starszym osobom nowe warunki i podpisanie umów z dostawcami energii elektrycznej. Dlatego Urząd Regulacji Energetyki wychodzi z założenia, że tylko odpowiednio poinformowany odbiorca może skutecznie dbać o własne interesy na rynku energii. Klient ma prawo wiedzieć, jaka jest treść oferty, treść umowy, prawa i obowiązki jego jako klienta i z kim rozmawia. Ma też prawo do odstąpienia od umowy w ciągu 14 dni bez ponoszenia konsekwencji²⁰⁷.

Jeszcze inna zauważona forma naciągania występuje w sposobie naliczania za energię. Chodzi o prognozowane zużycie energii (sprawdzanie licznika występuje raz na kilka miesięcy). Możliwe są manipulacje w cenach energii, tak by zawyżyć rachunek klientowi w rozliczeniu rocznym. Okazuje się, że rachunki spisywane na bieżąco są o wiele niższe niż prognozowane.

²⁰⁵ <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/wrobieni-w-kradziez-pradu/k4e9b> [dostęp: 20.04.2019].

²⁰⁶ *Ibidem*.

²⁰⁷ <http://sep.pl/informacje/4734-walka-z-nieuczciwymi-sprzedawcami-energii-elektrycznej> [dostęp: 1.06.2019].

Rozstrzyganie sporów związanych z nielegalnym poborem należy do kompetencji sądów powszechnych. Prezes Urzędu Regulacji Energetyki nie ma prawnych możliwości rozstrzygania sporów dotyczących kwalifikacji, czy pobór jest nielegalny czy też nie, ani też do weryfikacji wysokości naliczonej opłaty za nielegalny pobór ciepła²⁰⁸.

5.7. Prewencja w zakresie przeciwdziałania przestępstwom energetycznym

Kradzież energii elektrycznej można ograniczyć, stosując nowoczesne rozwiązania techniczne²⁰⁹, takie jak mierniki zabezpieczone przed manipulacją przez osoby niepowołane, metody zarządzania, takie jak kontrola oraz monitorowanie, a w niektórych przypadkach restrukturyzacja własności i regulacji systemów elektroenergetycznych.

Instrumenty walki z ubóstwem energetycznym wiążą się – jak zauważono – z poprawą efektywności energetycznej. Akty prawne są pierwszym istotnym elementem do wdrożenia różnych strategii, programów, instrumentów finansowych. Niewątpliwie należy zdefiniować ubóstwo energetyczne, oraz rodzaje i formy przestępstw energetycznych, a także zastanowić się nad problematyką przestępczości energetycznej, nie tylko od strony konsumentów, ale także zakładu energetycznego i jego pracowników.

Ubóstwo energetyczne jako podstawowy problem łączący się w ubóstwem społecznym, mniejszymi dochodami, stosunkowo wyższymi wydatkami za energię, jest podstawowym problemem, który determinuje możliwość kradzieży energii elektrycznej i manipulacji przy nośnikach energii. Same akty prawne to zabezpieczenie dla przedsiębiorstw, które tracą duże pieniądze na

²⁰⁸ <https://www.ure.gov.pl/pl/konsumenci/faq-czesto-zadawane-py/cieplo/3862,Co-to-jest-nielegalny-pobor-i-co-mozna-zrobic-w-przypadku-ujawnienia-nielegalneg.html> [dostęp: 15.04.2019].

²⁰⁹ Np. inteligentne liczniki prądu – SMART, *Liczniki smart to cyfrowe liczniki zużycia gazu i prądu, które zastępują przestarzałe, tradycyjne liczniki w Wielkiej Brytanii. Przesyłają automatyczne odczyty licznika do dostawcy, co oznacza, że zawsze dostajesz dokładne rachunki. Przesyłają też informacje na dodatkowy wyświetlacz domowy, który pokazuje dokładnie, ile energii zużywasz i ile cię to kosztuje w funtach i pensach – niemal w czasie rzeczywistym.* Zob. <http://twojsukcesuk.co.uk/index.php/nie-tylko-dla-pan/nie-tylko-dla-pan-nowe/dom-i-ogrod/4174-energia-w-uk-liczniki-smart> [dostęp: 28.04.2019].

utracie energii elektrycznej. Przyczyniają się one do zmniejszenia ilości przestępstw, jednak zmniejszenie ubóstwa, w tym energetycznego, zapewniłoby ludziom odpowiednią ilość pieniędzy w budżecie domowym, a co za tym idzie większą uczciwość wobec dostawców prądu, gazu, wody, etc.

Nie należy zapominać o technicznych problemach liczników, które powinny być regulowane prawnie, zabezpieczając również obywateli. Liczniki bowiem psują się, a ingerencja pracowników zakładów energetycznych i celowe uszkodzanie na niekorzyść klientów, powodują nowe formy przestępstw na rynku energetycznym. Trudno bowiem stwierdzić, czy i ile energii pobierał konsument, świadomie popełniając przestępstwo. Zabezpieczenie praw klientów przedsiębiorstw energetycznych niezbędne jest w ramach podstawowych praw Konstytucji oraz zasady *de lege late* i innych zasad²¹⁰.

²¹⁰ Dodatkowo zasada *nullum crimen sine lege* (nie ma przestępstwa bez ustawy) zawiera odpowiedzialność karną wobec osób, które dopuściły się czynu zabronionego ustawą w czasie jego popełnienia. Zasada ta również ma za zadanie chronić jednostkę przed arbitralnym posługiwaniem się represją karną przez organy państwowe. Ważna zatem jest zasada *nullum crimen sine lege certa*, według której każde przestępstwo musi być jak najdokładniej opisane w przepisach karnych. Ponadto kara za dane przestępstwo powinna być określona oraz przewidziana w wydanej ustawie (zasada *nulla poena sine lege*) oraz musi być spisana w ustawie (zasada *nullum crimen sine lege scripta*). Warto też podkreślić, że niedopuszczalne jest stosowanie zasady mówiącej, że prawo nie działa wstecz (*lex retro non agit*), zaostrzając odpowiedzialność karną i stosowanie jej na niekorzyść oskarżonego.

Rozwój technologii i obce kultury energetyczne a legislacyjne zabezpieczenie interesów ekonomicznych państwa – wybrane aspekty prawne. Studium politologiczno-ekonomiczne

6.1. Wstęp

Sektor energetyczny i jego funkcjonowanie mają kluczowe znaczenie dla kondycji państwa. Wynika ono z wpływu, jaki wywiera on na rozwój gospodarczy, oraz roli, jaką odgrywa jako narzędzie fiskalne²¹¹. Ta ostatnia stoi w permanentnej opozycji do interesu konsumentów. Konsekwencją tego stanu rzeczy pozostaje ich dążenie do zrzucenia bądź redukcji spoczywających na nich obciążeń. Ich wielkość jest proporcjonalna do oporu, jaki budzą²¹². Dyferencja między ceną opodatkowaną a nieopodatkowaną nośników energii jest determinantem funkcjonowania zorganizowanych grup przestępczych²¹³. Ich aktywność łączy się z łamaniem prawa. Prawdziwy problem dla interesów Skarbu Państwa może wiązać się z działalnością na pograniczu obowiązujących przepisów z wykorzystaniem nieprecyzyjnych zapisów czy wręcz niedostosowaniem ich do obowiązujących realiów technicznych. Jego znaczenie wiąże się ze skalą zjawiska. W przypadku operujących w izolacji nadmienionych grup przestępczych zasięg jest ograniczony do podmiotów godzących się na taką kooperację lub zmuszonych do niej czy też uczestniczących w niej

²¹¹ B. Piątkowska, *op. cit.*, s. 108–123.

²¹² K. Łapiński, M. Peterlik, B. Wyżnikiewicz, *Szara strefa w polskiej gospodarce w 2015 roku*, s. 12, <http://www.ibngr.pl/content/download/1923/18800/file/Szara%20strefa%20w%C3%82%C2%A0polskiej%20gospodarce%20w%C3%82%C2%A02015%20roku.pdf> [dostęp: 1.06.2019].

²¹³ Nie odnosi się to jedynie do sektora paliwowego i nośników energii. Zob. S. Gomułka, J. Neneman, M. Myck, *More for Less. What Tax System for Poland? Więcej za mniej: jaki system podatkowy dla Polski*, Warszawa 2016, s. 36.

w sposób nieświadomy. Istnieją jednak okoliczności sprzyjające bądź prowadzące do uczynienia masowym procederu sięgania do nadmienionych praktyk. Kwestia nie dotyczy jedynie polityki skarbowej państwa w obszarze nakładanych obciążeń, chociaż ta może uchodzić za, używając nomenklatury z zakresu nauk przyrodniczych, akcelerator procesu. Ostatecznie można sprowadzić to do implementacji rozwiązań z innych kultur technicznych bądź nowych technologii nieuwzględnianych w obowiązujących przepisach. Problem jest poważny, gdyż dynamika zmian związanych z postępem technicznym jest znacząca i nie zawsze istnieje możliwość aktualizacji norm prawnych do potrzeb rynku.

Z powyższych względów jako cel dociekań w niniejszym opracowaniu przyjęto ustalenie stanu zabezpieczenia interesów finansowych państwa w obszarze pozyskania oraz obrotu towarowego w sektorze energetycznym. Pomocniczy wobec niego charakter przypisano określeniu ochrony prawnej Skarbu Państwa w zakresie pozyskania oraz obrotu nośnikami energii. Tu uwaga skupiona została na określeniu możliwości legalnego stosowania rozwiązań technicznych pozwalających na wykorzystanie w charakterze paliwa nośników energii, którym dotąd nie przydawano takiej funkcji. W obszarze dociekań akcent położony został na paliwa ciekłe.

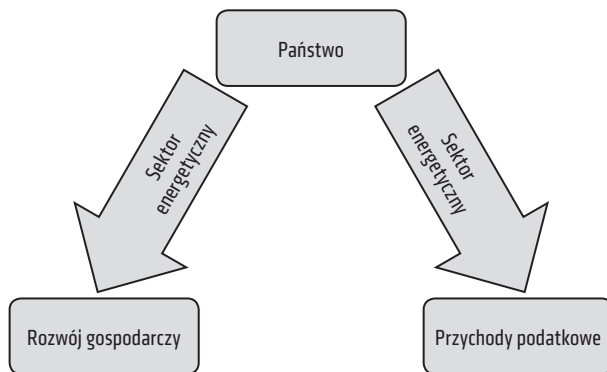
Przyjęty tryb postępowania może uchodzić za *conditio sine qua non* kreowania prognoz krótko-, a niekiedy i średnioterminowych. Pozwala ponadto eksponować ciągłość dokonujących się zmian i logiczną spójność stojących za nimi okoliczności. Zastosowanie go ułatwiło weryfikację hipotezy badawczej, zgodnie z którą polityka fiskalna nie pozostaje bez wpływu na wybór drogi rozwoju technologii w sektorze energetycznym. Realizacja wskazanych założeń stała za wyborem aparatu badawczego, co przekładało się na zastosowanie metodologii z zakresu nauk społecznych, wśród których wyeksponować należy m.in. analizę instytucjonalno-prawną oraz systemową, a także zestawienia porównawcze i ilościowe²¹⁴.

²¹⁴ P. Sztompka, *Analiza systemowa w naukach politycznych. Metodologiczne i teoretyczne problemy nauk politycznych*, red. K. Opalka, Warszawa 1975, s. 77–108.

6.2. Energetyka a państwo

Energetyka ma szczególne znaczenie w życiu gospodarczym każdego państwa. Jest to pochodna dwóch elementów będących jej wyróżnikami. Pierwszym z nich jest strategiczna pozycja, jaką zajmuje wobec wszystkich pozostałych obszarów aktywności, gdyż te bez wyjątku są od niej zależne. Dostępność, koszt pozyskania nośników i cena dystrybucji na rynku wewnętrznym determinują konkurencyjność gospodarki krajowej na arenie międzynarodowej i tempo, w jakim się rozwija. Implikacją tego stanu rzeczy jest zatem wpływ, jaki wywiera ona na kondycję oraz stabilność każdego działu, gałęzi i branży²¹⁵. Natomiast drugim jest wielkość przychodów, jakie generuje dla budżetu państwa, oczywiście, jeśli uznamy za jej składową przemysł energetyczno-paliwowy oraz obrót pierwotnymi i wtórnymi nośnikami energii²¹⁶. Składa się to zarówno na zyskowność zorientowanego na energetykę sektora wydobywczego, przetwórczego oraz dystrybucji, jak i możliwości, jakie niesie za sobą powszechny popyt na dobra energetyczne w postaci obciążeń fiskalnych.

Rysunek 1. Oddziaływanie energetyki na państwo.

Źródło: opracowanie własne.

²¹⁵ J. Bednorz, *Wpływ „Energy Road Map 2050” na rozwój społeczno-gospodarczy Polski*, „Polityka Energetyczna” 2013, t. 16, z. 3, s. 115–128.

²¹⁶ J. Duży, *Zorganizowana przestępczość podatkowa w Polsce. Zwalczanie przestępnego nadużycia mechanizmów podatków VAT i akcyzowego*, Warszawa 2013, s. 16.

Jest to najprostszy a zarazem społecznie najbardziej akceptowalny, dodatkowo sprawiedliwy sposób pozyskiwania środków pieniężnych przez państwo, przy przyjęciu założenia, zgodnie z którym wielkość konsumpcji jest proporcjonalna do stanu zamożności²¹⁷.

Wspomniane właściwości, a precyzyjniej specyfika ekonomiczna energetyki, mają wymiar uniwersalny. Odnoszą się do każdego państwa na świecie, i to bez względu na funkcjonujący w nim profil sektora energetycznego. Polska nie jest tu wyjątkiem. Globalny charakter roli, jaka mu została przypisana z jednej strony, a z drugiej – taki też bieg procesu transformacji, jakiej podlega pod wpływem rozwoju nowych technologii i trendów rynkowych, pozwala na wskazanie prawidłowości tkwiących w utylitarnym dla przychodów budżetowych potencjale.

6.3. Konflikt interesu na linii państwo–obywatel

Szeroko pojęty interes państwa, dający się definiować w kategoriach racji stanu, nie jest tu zbieżny z pragnieniami i dążeniami obywateli czy podmiotów gospodarczych. W pewnym uproszczeniu można go sprowadzić do odmiennych preferencji związanych z cenami nośników energii. Odbiorcy indywidualni oraz podmioty gospodarcze pozostają rzecznikami tak niskich, jak to tylko możliwe stawek za paliwa i energię elektryczną, gdyż rzutują one na koszty utrzymania oraz produkcji. Natomiast państwo będzie dążyło do wyniesienia taryf końcowych na poziom możliwie najwyższy z akceptowalnych dla rynku i społeczeństwa²¹⁸. Jest to wynik zawartych w nim obciążeń fiskalnych. Optymalnym rozwiązaniem jest tu osiągnięcie stanu równowagi, w którym redukcja popytu związana ze wzrostem cen będzie niższa niż dodatkowe wpływy z tego tytułu. Właściwość tę obrazuje rysunki 2 i 3, które ukazują zestawienia wpływów z tytułu sprzedaży ropy naftowej przez członków OPEC

²¹⁷ Tzw. Efekt majątkowy – P.A. Samuelson, W.D. Nordhaus, *Ekonomia*, Poznań 2017, s. 424; patrz. także: D. Baker, *The End of Loser Liberalism. Making Markets Progressive*, Washington 2011, s. 18.

²¹⁸ S. Gomułka, J. Neneman, M. Myck, *op. cit.*, s. 27.

z dochodami, jakie zyskały państwa importujące ten surowiec z nałożonych na niego podatków i opłat skarbowych²¹⁹.

Rysunek 2 i 3. Dochody podatkowe G7 vs dochody ze sprzedaży OPEC.

Źródło: OPEC²²⁰.

Dyferencja między odbiorcami a państwem jest konsekwencją przeciwnych dążeń, wynikających z konieczności finansowania przez pierwszych kosztów funkcjonowania tego ostatniego. Spór to *stricte* egzystencjalny, który na gruncie nauk o polityce i administracji zakłada brak możliwości trwałego

²¹⁹ OPEC Annual Statistical Bulletin, 2008, https://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASBo8presentation.pdf [dostęp: 1.06.2019].

²²⁰ *Ibidem*.

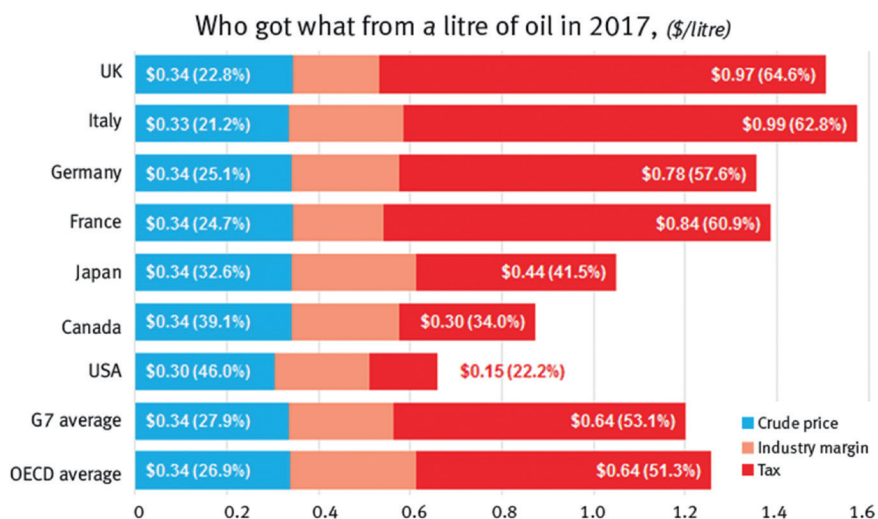
pogodzenia obu bytów. Kwestię można sprowadzić ideowo do wyboru modelu państwa: socjalnego, liberalnego itp., ale i tu nigdy nie przybierze ona wzorcowej formy. Oznacza to każdorazowo permanentny konflikt, gdy kompromis pozostaje rozwiązaniem przejściowym, tymczasowym rozstrzygnięciem, w którym przewaga za sprawą atutów organizacyjnych znajduje się po stronie instytucji państwa, co pozwala zachować korzystne dlań *status quo*. Czas jego trwania jest determinowany przez zdolność adaptacji i egzekucji obowiązujących w nim praw do kierunku zachodzących zmian.

6.4. Postęp techniczny a regulacje prawne

W niniejszym przypadku odnosi się to do tych związanych z postępem technicznym²²¹. Pociąga za sobą daleko idące konsekwencje. Immanentną cechą progresu jest zmiana, stąd też nie ma perspektyw na wypracowanie szczegółowych regulacji mogących obowiązywać dłużej niż dana technologia jest w użyciu. Wraz z pojawieniem się nowej istniejące przestają przystawać do potrzeb itd. Przydanie im uniwersalnego charakteru, który pozwalałby obowiązywać im w każdych okolicznościach, byłoby tożsame z zawarciem w nich dużej dozy abstrakcji. Nie zawsze jest to możliwe, a ponadto godzi w samą ideę stanowienia prawa. Oznacza to konieczność ciągłej modyfikacji i kreowania nowych przepisów przystających do dynamiki transformacji energetycznej. W sytuacji istnienia wyraźnego konfliktu interesów ekonomicznych na linii państwo–obywatele kwestia ta staje się niezwykle newralgiczna. Skala obciążeń fiskalnych energii elektrycznej i nośników energii wskazuje wielkość zysku generowanego na każdym produkcie.

²²¹ Kwestie postępu technicznego sprowadzonego do innowacji i wiążącej się z tym konieczności stanowienia nowych regulacji prawnych. Por. R. Rosicki, *Kultury energetyczne Unii Europejskiej*, Poznań 2018, s. 283–300.

Rysunek 4. Cena ropy naftowej, koszty magazynowania i obciążenia podatkowe.

Źródło: OPEC²²².

Im jest on wyższy, tym atrakcyjniejsza finansowo staje się wizja jego pozyskania bez kosztów wynikających z przepisów skarbowych. Neutralizacja prób uskutecznienia takich zamiarów jest zadaniem organów ścigania. Nominalnie *conditio sine qua non* ich działań jest naruszenie prawa. Właściwość ta nabiera nowego wymiaru w obliczu tempa zmian technologicznych, co znacząco odzwierciedla się w metodach wytwarzania nośników, a przede wszystkim w konstrukcji jednostek napędowych pojazdów oraz maszyn i urządzeń służących do ich zasilania²²³.

²²² https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/333.htm [dostęp: 1.06.2019].

²²³ Np. jako oleju opałowego: D. Józwiak, A. Szlęk, *Ocena oleju rzepakowego jako paliwa kotłowego*, „Elektroenergetyka” 2006, nr 6.

6.5. Prawne usankcjonowanie pozycji państwa w sektorze

Kluczowe dla gospodarki znaczenie energetyki znajduje swoje odzwierciedlenie w regulacjach prawnych. Stanowione przepisy, począwszy od ustaw, a skończywszy na właściwych im aktach wykonawczych, mogą uchodzić za wskaźnik zainteresowania władz ustawodawczych oraz administracji rządowej energetyką i jej obszarami. Dotyczy to każdego etapu działań związanych z żywotnością produktu energetycznego: od jego pozyskania poprzez wydobycie bądź wytworzenie, czyli używając terminologii z sektora oil&gas up streamu, po jego skład – magazynowanie i dystrybucję. Jest to narzędzie zabezpieczenia interesu państwa na obu nadmienionych w poprzednim akapicie płaszczyznach: rozwoju gospodarczym oraz fiskalnym.

Monopol kontrolny, jaki posiada państwo, sankcjonowany jest systemem koncesyjnym. Podmiot obecny na rynku nie ma żadnej swobody działania, każdy przejaw jego potencjalnej aktywności wymaga stosownej zgody właściwego organu administracji centralnej, terenowej, samorządowej etc. Doskonałym przykładem tego jest już pierwszy z poziomów, tj. pozyskanie surowca. Dotąd problem dotyczył wyłącznie kopalin.

6.6. Zabezpieczenie własności zasobów naturalnych

Pozycja państwa jako ich właściciela i dysponenta zasobów naturalnych pozostaje niekwestionowana. W wymiarze prawnym kwestię tę reguluje ustawa²²⁴. Rzeczywista ochrona tego stanu posiadania nie zawsze jest wystarczająca. Problem dotyczy nie tyle zabezpieczenia legislacyjnego praw własnościowych państwa, co skuteczności egzekucji obowiązujących przepisów. Sytuacja ta odnosi się do wszystkich geologicznych zasobów naturalnych, o ile nie występują jedynie na powierzchni²²⁵. Ich nielegalne wydobycie jest powszechne²²⁶.

²²⁴ Ustawa z dnia 6 lipca 2001 r. o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju. Dz.U. 2001 r. Nr 97, poz. 1051.

²²⁵ M. Domagalski, *Sąd Najwyższy. Jak głęboko sięgają prawa właściciela nieruchomości?*, „Rzeczpospolita” z dnia 15.01.2015.

²²⁶ Według szacunków Głównego Geologa Kraju z 2015 r. samych tylko kruszyw wydobywa się nie mniej niż 70 mln ton rocznie, <https://innpoland.pl/130215,w-polsce-funkcjonuje-trzy->

Skarb Państwa traci tu dobra rzeczywiste, a nie potencjalne wpływy, jakie zyskałby budżet z tytułu odprowadzanych podatków. W przypadku surowców energetycznych sprawa dotyczy jedynie węgla kamiennego, a więc nośnika tracącego na znaczeniu, z którym gospodarka nie wiąże przyszłości. Proce-der jego wydobywania bez koncesyjnego pozyskania nie należy do szczególnie zyskownych, a sankcje karne z tytułu parania się nim nie są nakładane każdo-razowo na sprawców. Zaangażowanie organów ścigania zwykle ogranicza się do działań prewencyjnych w postaci zabezpieczenia tzw. biedaszybów bądź ich likwidacji, rzadziej ukierunkowane jest na wykrycie i doprowadzenie osób parających się wydobywaniem węgla bez licencji przed wymiar sprawie-dliwości. W podejściu organów ścigania można dostrzec daleko posunięty pragmatyzm wynikający ze świadomości funkcjonariuszy dotyczącej braku możliwości egzekucji kar, co wiąże się z profilem społecznym sprawców tego typu przestępstw²²⁷.

6.7. *Upstream* węglowodorowy

W Polsce problem nielegalnego pozyskiwania surowców węglowodorowych ze złóż powierzchniowych lub położonych na niewielkich głębokościach *de facto* i *de iure* nie istnieje. Sama kwestia odnosi się wprawdzie zarówno do ropy naftowej, jak i gazu ziemnego, ale zważywszy na wymogi techniczne – dotyczy tylko pierwszej z wymienionych. Poza obszarem Podkarpacia (rejon Jasła, Sanoku) nie ma też warunków pozwalających na *upstream* pozaprzemy-słowy. Nie wydaje się prawdopodobne, by cokolwiek w tej materii mogło się zmienić w przyszłości. Nie wskazuje na to stan wiedzy geologicznej, a biorąc pod uwagę ograniczenia głębokościowe dla tego typu potencjalnej eksplo-atacji, jest on szczegółowy i ugruntowany. Przypadki samoistnego wycieku w miejscach dawnego wydobywania są odosobnione i sporadyczne, a ze względu na incydentalny charakter ich znaczenie jest marginalne. Prawa własności

tysiące-nielegalnych-kopalni-w-ktorych-wydobywa-sie-surowce-warte-nawet-miliard-zlotych [dostęp: 1.06.2019].

²²⁷ Rzecz dotyczy przedstawicieli warstw najgorzej sytuowanych. Nierzadko osób bez stałego miejsca pobytu, dla których taka forma aktywności zawodowej jest jedną z nielicznych, jaką mogą i są zdolne podjąć.

do nieruchomości gruntowej nie mają tu zastosowania²²⁸. Interesy Skarbu Państwa wydają się tu w pełni zabezpieczone, głównie przez naturę, tj. brak złóż, z których można wydobywać ropę naftową na prywatnych parcelach z wykorzystaniem stosunkowo prostych w konstrukcji pomp żerdziowych, tak jak to ma miejsce np. w Rumunii²²⁹. W zaistniałej okoliczności sankcje przewidywane przez prawo geologiczne i górnicze w postaci opłaty podwyższonej mogącej stanowić czterdziestokrotność pozyskanego dobra nie mają większego znaczenia²³⁰.

Regulacje prawno-administracyjne właściwe dla systemu koncesyjnego i wspomniane sankcje fiskalne za jego omijanie nie wymagają uzupełnień. W sposób pełny zabezpieczają interes Skarbu Państwa.

6.8. Produkcja paliw (*upstream* techniczny)

Sam *upstream* w szerokim ujęciu oznacza pozyskanie surowców – paliw – i nie musi się już łączyć się z wydobywaniem z warstw geologicznych. W takim rozumieniu kojarzony może być także z wytwarzaniem²³¹. I tu polski ustawodawca stanął na wysokości zadania, wymagając tak jak w poprzednim przypadku koncesji²³², a zarazem kreśląc możliwie najrozleglejszą definicję produkcji. Odstąpił on częściowo przy tym od precyzowania technologii, lecz skoncentrował się na wykorzystywanych do tego celu produktach oraz narzędziach i instrumentach technicznych. Wyszedł z założenia, zgodnie z którym bez wskazanych w ustawie *instalacji wytwarzania paliw ciekłych*²³³ one nie powstają. Na tym poziomie kwestia może uchodzić za zamkniętą i sprowadzona zostaje do twierdzenia *paliwem ciekłym jest wszystko to, co opuściło*

²²⁸ W przypadku nieruchomości gruntowych kończą się na głębokości gospodarowania, jak to określił Sąd Najwyższy, Wyrok SN z dnia 9 stycznia 2015 (sygn. akt V CSK 200/14, LEX nr 1652405), czyli circa 1 metra, a takie złoża nie istnieją.

²²⁹ <http://www.ropepca.ro> [dostęp: 1.06.2019].

²³⁰ T.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 2126 ze zm. art. 140, ust. 3, pkt 3.

²³¹ Canadian National Committee of the World Petroleum Council (WPC), <https://wpc-canada.com/yc/industry-info/about-the-industry/upstream-midstream-downstream.html> [dostęp: 1.06.2019].

²³² Dz.U. z 2018 r., poz. 755, ze zm., art. 32, ust. 1, pkt 1.

²³³ Dz.U. z 2018 r., poz. 755, ze zm., art. 3 ust. 10e.

„instalacje paliw ciekłych”. Co jednakże, jeśli proces ten nie będzie zachodził w instalacjach predestynowanych do tego typu zabiegów? Trzymając się twardo litery przepisów, nie jest to jednoznaczne z „wytwarzaniem paliw”. Prawodawca starał się zabezpieczyć wprawdzie interes państwa, precyzując, co rozumieć pod stwierdzeniem „instalacja wytwarzania paliw ciekłych”. Zgodnie z ustawą są nią: *instalacje lub zespół instalacji technologicznych oraz urządzenia techniczne, w tym zbiorniki, powiązane technicznie z tymi instalacjami, wykorzystywane w procesie wytwarzania paliw ciekłych*²³⁴. Niemniej i tu akcent położony zostaje na *proces wytwarzania paliw ciekłych*. Należałoby rozważyć sytuację, w której paliwo ciekłe jest deklaratywnie efektem ubocznym powstałym w wyniku np. recyklingu opakowań z politereftalanu etylenu $(C_{10}H_8O_4)_n$ bądź też produkcji czy przeróbki dowolnego dobra²³⁵. Ustawa o podatku akcyzowym częściowo wychodzi naprzeciw problemowi, uwzględniając nadmienioną okoliczność: *Nie uznaje się za produkcję wyrobów energetycznych uzyskiwania niewielkiej ilości wyrobów energetycznych jako produktu ubocznego w procesie wytwarzania wyrobów niebędących wyrobami akcyzowymi*²³⁶. Pada tu jednak określenie „produkt energetyczny”, co nie jest tożsame z paliwem. Rodzi ono pytanie, kiedy się nim staje²³⁷?

Wskazanie i doprecyzowanie procesów definiowanych jako wytwarzanie:

- ▶ przerobu ropy naftowej, kondensatu gazu ziemnego (NGL), półproduktów rafinacji ropy naftowej i innych węglowodorów albo przerobu biomasy,
- ▶ przetwarzania poprzez mieszanie komponentów lub paliw ciekłych lub poprzez mieszanie komponentów z paliwami ciekłymi,

²³⁴ *Ibidem*.

²³⁵ Polak robi tanią benzynę ze śmieci, którą może zalać rynek. Z kilograma odpadów produkuje litr paliwa, <https://innpoland.pl/134969,orlen-i-lotos-moga-sie-bac-polak-robi-tania-benzyna-ze-smieci-ktora-moze-zalac-rynek?fbclid=IwARoFq9vHoQG2Cmu05cjuBhxVZbS68jJwkqGjzCzZrtWRUO2XYwzNqeF9xqM> [dostęp: 1.06.2019].

²³⁶ Ustawa z dnia 6 grudnia 2008 r. o podatku akcyzowym, Dz.U. 2009 r. Nr 3, poz. 11, art. 87, ust. 2.

²³⁷ *Ibidem*. Dalsza część ust. 2 nadmienia: *Za niewielką ilość uważa się ilość wyrobów energetycznych, jeżeli przychód osiągnięty z ich sprzedaży stanowi nie więcej niż 0,1% całości przychodu* – co sugeruje jakoby po przekroczeniu tej wielkości stawał się produktem energetycznym. Nadal nie jest on jednak paliwem ciekłym.

- ▶ przeklasyfikowywania komponentów w paliwa ciekłe w rozumieniu przepisów o podatku akcyzowym²³⁸.

Niedoprecyzowane kwestie technologiczne mogą zostać wykorzystane, bo pozostawienie zapisów w obowiązującej formie wyraźnie temu sprzyja. Przykłady aktywności przejawianej w tym obszarze znaleźć można nawet w doniesieniach prasowych i na forach internetowych²³⁹.

6.9. Ustawa Prawo energetyczne – kontekst paliw węglowodorowych

W myśl przepisów ustawy Prawo energetyczne, odnosząc się do pierwszego z wymienionych elementów, a zatem do surowców i komponentów, proces produkcji zachodzi wtedy, kiedy do tego celu wykorzystywane są substancje węglowodorowe (ropa naftowa, kondensat gazu ziemnego (NGL), półprodukty rafinacji ropy naftowej, biomasa) bądź sięga się do przerobu istniejących już paliw²⁴⁰. Natomiast mianem „instalacji” określa się praktycznie wszystkie urządzenia techniczne wykorzystywane w procesie wytwarzania paliw ciekłych²⁴¹.

Jest to zabezpieczenie właściwe dla kultury technicznej dominującej w Polsce. Nie przewiduje innych niż stosowane dotąd praktyk. Jego konstrukcja opiera się na założeniu, zgodnie z którym paliwa płynne muszą być typowymi związkami węglowodorowymi bądź przynajmniej zawierać ich domieszkę. Ustawa nie pozostawia w tej kwestii żadnych wątpliwości. Zgodnie z jej treścią paliwa ciekłe to: *ciekłe nośniki energii, w tym zawierające dodatki:*

- a) półprodukty rafineryjne,*
- b) gaz płynny LPG,*
- c) benzyny pirolityczne,*

²³⁸ Prawo energetyczne, Dz.U. z 2018 r., poz. 755 ze zm., art. 3, ust. 45, pkt. B.

²³⁹ S. Ogórek, *Robią benzynę tańszą niż Orlen. I to ze śmieci*, <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul/paliwa-benzyna-technologie-recyklingu-smieci,18,0,2320146.html> [dostęp: 1.06.2019], *Polacy potrafią zrobić tanie paliwo do aut nawet ze śmieci. Ale na światowy sukces pewnie znów zabraknie pieniędzy...*, <https://wolnosc24.pl/2017/05/20/polacy-potrafi-zrobic-tanie-paliwo-do-aut-nawet-ze-smieci-ale-na-swiatowy-sukces-pewnie-znow-zabraknie-pieniedzy/> [dostęp: 1.06.2019].

²⁴⁰ *Ibidem*.

²⁴¹ Prawo energetyczne, Dz.U. z 2018 r., poz. 755 ze zm., art. 3, ust. 10e.

- d) *benzyny silnikowe,*
- e) *benzyny lotnicze,*
- f) *paliwa typu benzyny do silników odrzutowych,*
- g) *paliwa typu nafty do silników odrzutowych,*
- h) *inne nafty,*
- i) *oleje napędowe,*
- j) *lekkie oleje opałowe i pozostałe oleje napędowe,*
- k) *ciężkie oleje opałowe,*
- l) *benzyny lakowe i przemysłowe,*
- m) *biopaliwa płynne (ciekłe),*
- n) *smary*²⁴².

Nie do końca jest jasne, dlaczego ustawodawca, tworząc artykuł, nie poprzestał na określeniu „ciekłe nośniki energii”. Rozbudowując zapis „w tym zawierające dodatki”, zasugerował konieczność ich obecności w produkcie finalnym. Zwraca uwagę obecność w podpunktach d–g oraz i–k określenia zastosowania danych paliwa czy też komponentu. Pojawia się zatem pytanie, czy jeśli znajdzie się produkt niewymieniony w podpunktach a–n, to już nie jest paliwem?²⁴³ Wątpliwości budzi idea wyróżniania podpunktów g i f, jeśli mieszczą się one w podpunkcie d. Tak szczegółowe wyliczenie, wykraczające znacząco poza wymagania (przykład wymienienia oddzielnie benzyn silnikowych, benzyn do silników odrzutowych, benzyn lotniczych), nawiązuje do omawianego artykułu ustawy Prawo energetyczne dotyczącego wytwarzania paliw ciekłych. W jednym i drugim przypadku paliwa ciekłe utożsamiane są z węglowodorowymi nośnikami energii.

6.10. Węglowodany jako nośniki energii w silnikach spalinowych

Nie było jednak żadnego merytorycznego uzasadnienia, by trwać przy tej formule. W istotny sposób zawężyła ona definicję „paliwa płynnego”. Nie istniały też techniczne przeciwwskazania, by w silnikach spalinowych stosować w charakterze nośnika węglowodany, tj. np. alkohol etylowy bądź tłuszcze

²⁴² Prawo energetyczne, Dz.U. z 2018 r., poz. 755, ze zm., art. 3, ust. 45, pkt b.

²⁴³ Za przykład posłużyć może benzyna ekstrakcyjna.

w formie ciekłej. Ostatni przypadek wprowadzie ze względu na specyfikę pracy urządzeń o zapłonie iskrowym nie znajduje zastosowania, ma użytkarny wymiar jedynie w odniesieniu do rozwiązań dieslowskich²⁴⁴. Dostosowania urządzeń do zasilania niewęglowodorowym paliwem jest stosunkowo nieskomplikowane²⁴⁵. Nie są to prace, które wykraczają poza możliwości specjalistycznego warsztatu samochodowego czy mechanicznego. Oznacza to łatwy dostęp do tego typu rozwiązań, nieodstręczający cenowo dla większości posiadaczy i użytkowników pojazdów. Rzecz nie dotyczy, co warto podnieść, jedynie zastosowania alkoholi czy tłuszczu wyłącznie w silnikach samochodowych. Odnosi się także do wszelkich urządzeń napędzanych silnikami spalinowymi: agregaty prądotwórcze, urządzenia rolnicze i przemysłowe, itp. W zdecydowanej większości przypadków dobór nośnika ma wymiar czysto ekonomiczny²⁴⁶.

Tabela 9. Wartość opałowa dla wybranych nośników.

Substancja	Wartość opałowa MJ/dm ³
Benzyna	32–33
olej napędowy	36–37
Etol	21,5
olej rzepakowy	34–35

Wychodząc naprzeciw potrzebom nowego podejścia do nośników, wprowadzono ustawę o elektromobilności i paliwach alternatywnych²⁴⁷. Jest to legislacyjne *signum temporis*, w którym kwestię zasilania prawodawca potrak-

²⁴⁴ Problem wykorzystania olejów jadalnych do zasilania samochodów z silnikiem wysokoprężnym nie jest nowy. J. Dyszy, *Czy można jeździć na oleju jadalnym?*, <https://www.motofakty.pl/artykul/czy-mozna-jezdzic-na-oleju-jadalnym.html> [dostęp: 1.06.2019].

²⁴⁵ W dużym uproszczeniu dla silników wysokoprężnych polega jedynie na zastosowaniu w układzie paliwowym uszczelnień i elementów gumowo-plastikowych, które nie reagują ze związkami węglowodanowymi przeznaczonymi do ich zasilania, a w odniesieniu do silników o zapłonie iskrowym redukcji objętości komory spalania.

²⁴⁶ Przykładem są okresy, w których ceny paliw ciekłych były wysokie, wtedy też najczęściej odnotowywano przypadki wykorzystywania paliw ciekłych nieznanego pochodzenia. Por. *Drogie paliwa? Zobacz, co Polacy wlewają do baków!*, https://motoryzacja.interia.pl/wiadomosci/ceny-sprzedaz/news-drogie-paliwa-zobacz-co-polacy-wlewaja-do-bakow,nId,1390034#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome [dostęp: 1.06.2019].

²⁴⁷ Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o elektromobilności i paliwach alternatywnych.

tował bardzo szeroko. Jest to jednakże otwarcie głównie na nowe technologie, a nie zapożyczone z innych kultur energetycznych²⁴⁸. Akcent ten wyraźnie wybrzmiewa w treści regulacji. Określa ona paliwa alternatywne jako:

[...] paliwa lub energię elektryczną wykorzystywane do napędu silników pojazdów samochodowych lub jednostek pływających stanowiące substytut dla paliw pochodzących z ropy naftowej lub otrzymywanych w procesach jej przetwórstwa, w szczególności energię elektryczną, wodór, biopaliwa ciekłe, paliwa syntetyczne i parafinowe, sprężony gaz ziemny (CNG), w tym pochodzący z biometanu, skroplony gaz ziemny (LNG), w tym pochodzący z biometanu, lub gaz płynny (LPG)²⁴⁹.

Nadal obecna jest tu ropa naftowa i nadmienia się o jej przetwórstwie, a na pierwszym planie eksponuje węglowodory. Nowością w definiowanych źródłach zasilania są energia elektryczna oraz wodór. Nie do końca zrozumiałe jest tu wyróżnianie pochodzenia nośnika, jeśli nie są one inaczej traktowane²⁵⁰. Nominalnie alkohol etylowy produkowany bez procesów fermentacyjnych mógłby mieścić się w ułożonym w treści terminie „paliwa syntetyczne”, lecz – jak wspomniano – w żadnej regulacji nie mieścił się on w definicji „paliw”. Nie jest to korzystne rozstrzygnięcie, o ile o takim w przedstawianym kontekście może być mowa. Trudno też zakwalifikować je jako merkantylne bądź chociażby dostrzec w nich taki wymiar. Produkcja w sektorze energetycznym jest bowiem w znacznym zakresie determinowana czynnikami gospodarczymi i koniunkturą globalną.

²⁴⁸ Szeroko na temat kultur energetycznych. Zob. R. Rosicki, *op. cit.*, s. 115–225.

²⁴⁹ Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o elektromobilności, art. 2, ust. 11.

²⁵⁰ Np. CNG, w tym pochodzące z biometanu, nośnik energii jest jeden i ten sam. Jest nim CH₄. Przy braku rozróżnień w podejściu legislacyjnym i skarbowym do metanu wspomnianie w treści ustępu o jego źródle pochodzenia jest niezrozumiałe.

6.11. Dywersyfikacja nośników, trend rynkowy

Zmiana preferencji konsumpcyjnych jest w dużej mierze uzależniona od sytuacji rynkowej. Doskonałym przykładem są państwa Ameryki Południowej. W Brazylii zasilanie czystym alkoholem jest powszechne²⁵¹. Nie wydaje się, by w przypadku znaczącej zmiany cen na produkty naftowe rozwiązanie tego typu nie zostało przyjęte i stało się powszechnie praktykowane. *Casus* końca 2007 i początków 2008 roku, a także sytuacja z początków bieżącej dekady są wyraźnymi przesłankami wskazującymi na konieczność brania pod uwagę takiego scenariusza²⁵². Okolicznością wyraźnie sprzyjającą temu jest łatwość jego produkcji. Ma to swoje odzwierciedlenie w cenie zbytu²⁵³, a ponadto przekłada się na dostępność produktów²⁵⁴. Co istotne i warte podkreślenia, wariant użytkowania pojazdu zasilanego etanolem uwzględniany jest przez producentów. Nie odnosi się to do traktowania alkoholu etylowego jako znaczącej procentowo domieszki, gdyż jest już praktykowane w Polsce²⁵⁵. Rzecz dotyczy użytkowania go jako samodzielnego paliwa. Ma on bowiem wiele zalet natury technicznej, nie wspominając o kwestiach

²⁵¹ E. Czechowska, *Auto na alkohol – czyli produkcja biopaliw w Brazylii*, <https://www.auto-swiat.pl/wiadomosci/aktualnosci/auto-na-alkohol-czyli-produkcja-biopaliw-w-brazylii/dz6n1w7> [dostęp: 3.06.2019].

²⁵² *Drogie paliwa?...*

²⁵³ W przypadku alkoholu etylowego cena produkcji jest niższa niż jakiegokolwiek innego nośnika mogącego mieć zastosowanie jako paliwo. W Polsce cena produkcji etanolu z ziemniaków, w zależności od wykorzystanego surowca roślinnego, nie przekracza 2 zł za litr. Por. S. Samborski, *Ziemniaczany przemysł gorzelniczy*, <http://www.agro-info.org.pl/index/?id=a3fb4fbf9a6f9cf09166aa9c20cbc1ad> [dostęp: 3.06.2019].

²⁵⁴ Dostępność może być traktowana jako pochodna liczby zakładów produkujących etanol. W Polsce działa około 170 gorzelni, przy czym znaczna ich część pracuje tylko sezonowo. Nie brak jednak głosów o niewykorzystanym potencjale i znacząco wyższych możliwościach podmiotów branżowych. Por. E. Golisz, G. Wójcik, *Problemy gorzelni rolniczych i przemysłu bioetanolowego w Polsce*, „Inżynieria Rolnicza” 2013, z. 2 (143), t. 1, s. 69–78.

²⁵⁵ R. Rybacki, *Tanie paliwo na Orlenie! Wyjaśniamy kto może tankować E85*, <https://www.auto-swiat.pl/porady/eksploatacja/tanie-paliwo-na-orlenie-wyjasniamy-kto-moze-tankowac-e85/rvoqr1> [dostęp: 3.06.2019]. Co warte podkreślenia wpływ dodatku alkoholu etylowego jest korzystny dla pracy i trwałości silnika. M. Zastempowski, J. Kaszkowiak, S. Borowski, A. Bochat, A. Świeca, *Wpływ zastosowania paliwa z dodatkiem alkoholu na efektywność pracy silników spalinowych*, „Logistyka” 2012, nr 6.

środowiskowych²⁵⁶. Najpotężniejsze koncerny samochodowe produkują lub noszą się z zamiarem wypuszczenia na rynek modeli dostosowanych do spalania alkoholu. Dotyczy to nawet promowanych przez rząd RP technologii hybrydowych i modeli typu *plug-in*²⁵⁷. Nie wydaje się, by dynamika procesu dywersyfikacji paliw płynnych wchodząca poza tradycyjne nośniki węglowodorowe mogła zostać zahamowana. Ma wymiar globalny i trudno zakładać, by w przyszłości nie dała o sobie znać także w Polsce. Co istotne i warte podkreślenia, modele tego typu pojazdów są dostępne na rynku, a ich cena nie odbiega zasadniczo od podobnych aut zasilanych konwencjonalnie węglowodorami kopalnymi²⁵⁸. Regulacje prawne w znaczącym stopniu sankcjonują kwestie związane z biopaliwami i biokomponentami. Nie trudno w nich dostrzec kompromis dwóch znaczących grup producenckich: przemysłu petrochemicznego i rolniczego oraz Skarbu Państwa. Zwraca uwagę całkowita absencja interesów strony konsumenckiej.

²⁵⁶ Wyeksponować można także wysoką kulturę pracy oraz dużą niezależność od zewnętrznych warunków temperaturowych, co pozwala m.in. na pracę w ekstremalnie chłodnym otoczeniu zewnętrznym. *Ethanol-powered Generators in Antarctica. Export Potential for Sustainable Technology*, <http://www.unica.com.br/news/41124045920344564516/ethanol-powered-generators-in-antarctica-por-cento3A-export-potential-for-sustainable-technology/> [dostęp: 21.04.2019]. Na rzecz etanolu przemawia także wyższa liczba oktanowa (Zob. J. Bień, M. Zabochnicka-Świątek, L. Sławik, *Wady i zalety biopaliw na przykładzie bioetanolu*, <http://www.plan-rozwoju.pcz.pl/dokumenty/konferencja/artykuly/27.pdf>) niż benzyn, czyli odporność na niekontrolowane spontaniczne spalanie paliwa (R. Assi, *The Relation Between Gasoline Quality, Octane Number and the Environment*, w ramach United Nations Environment Programme na witrynie [unep.org](http://www.unep.org/pcfv/pdf/jordanwrkshp-unleaded-rafat.pdf) pod adresem, <http://www.unep.org/pcfv/pdf/jordanwrkshp-unleaded-rafat.pdf> [dostęp: 3.06.2019]). Posiada on też szersze granice palności oraz większe prędkości płomienia. Charakteryzuje się także wyższym ciepłem parowania, co nie pozostaje bez wpływu na osiągi napędzanego nim silnika. Wśród wad wskazać należy większą zdolność mieszania się z wodą, co nie służy trwałości urządzeń. Por. W. Piekarski, G. Zajac, J. Szyszlak, *Odnawialne źródła energii jako alternatywa paliw konwencjonalnych w pojazdach samochodowych i ciągnikach*, „Inżynieria Rolnicza” 2006, nr 4, s. 95.

²⁵⁷ M. Łobodziński, *Toyota opracowała hybrydę na alkohol*, <https://moto.wp.pl/toyota-opracowala-hybryde-na-alkohol-pojedzie-na-trzecie-6232930737374849a> [dostęp: 3.06.2019].

²⁵⁸ Ceny dziesięcioletnich aut posiadających możliwość zasilania etanolem zaczynają się od około 20 000 zł (5 000 euro). https://suchen.mobile.de/fahrzeuge/details.html?id=269969097&damageUnrepaired=NO_DAMAGE_UNREPAIRED&fuels=ETHANOL&isSearchRequest=true&pageNumber=1&scopelId=C&sfmr=false&fnai=prev&searchId=9e77d778-bc97-0b09-b4ac-f14d41215714 [dostęp: 3.06.2019].

6.12. Ustawy o biokomponentach i paliwach ciekłych, o systemie monitorowania i kontrolowania jakości paliw a art. 73 k.k.s.

Przyjmując zgodnie z dociekaniem poprzedniego punktu perspektywiczne znaczenie etanolu, ważne dla możliwości wykorzystania go w charakterze nośnika energii do zasilania silników spalinowych posiadają regulacje zawarte w pozostałych aktach normatywnych nawiązujących do tego zagadnienia – ustawa z 25 sierpnia 2006 r. o biokomponentach i biopaliwach ciekłych²⁵⁹. Precyzyjnie zdefiniowano w niej bioetanol, stosując kryterium metody wytworzenia²⁶⁰. Na zbliżonych zasadach określono też, czym jest biopaliwo ciekłe²⁶¹. Kluczowe znaczenie dla niniejszej analizy posiada podpunkt C, który pozwala traktować bioetanol jako samoistne paliwo. Pewne uzupełnienie daje też ustawa o systemie monitorowania i kontrolowania jakości paliw²⁶². Nie wskazuje już ona na możliwość traktowania etanolu jako nośnika energii służącego do zasilania silników, a co najwyżej jako komponentu wykorzystywanego do tego celu²⁶³. Kwestia urasta do rangi problemu, jeśli rzecz dotyczyć będzie etanolu wytworzonego bez wykorzystania procesów fermentacyjnych, a jedynie metodami przemysłowymi²⁶⁴. Pozostaje on poza obszarem wskazanych

²⁵⁹ Dz.U. 2018.0.1344 t.j. – ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o biokomponentach i biopaliwach ciekłych.

²⁶⁰ Bioetanol – alkohol etylowy wytwarzany z biomasy, w tym bioetanol zawarty w eterze etylo-tert-butyłowym lub eterze etylo-tert-amyłowym; za biomasę do wytwarzania bioetanolu nie uznaje się alkoholu etylowego zawierającego powyżej 96% objętościowo alkoholu – *Ibidem*, art. 2, ust. 4.

²⁶¹ Biopaliwa ciekłe:

- a) benzyny silnikowe zawierające powyżej 10,0% objętościowo biokomponentów lub powyżej 22,0% objętościowo eterów, o których mowa w pkt 4, z wyłączeniem benzyn silnikowych zawierających biowęglowodory ciekłe,
- b) olej napędowy zawierający powyżej 7% objętościowo biokomponentów, z wyłączeniem oleju napędowego zawierającego biowęglowodory ciekłe,
- c) bioetanol, biometanol, biobutanol, ester, bioeter dimetyłowy, czysty olej roślinny, biowęglowodory ciekłe, bio propan-butan, skroplony biometan, sprężony biometan oraz biowodór – stanowiące samoistne paliwa; *Ibidem*, art. 2, ust. 11.

²⁶² Dz.U. 2006 r. Nr 169, poz. 1200, ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o systemie monitorowania i kontrolowania jakości paliw.

²⁶³ *Ibidem*, art. 2, ust. 4 oraz art. 9 b1 i 9 b2 i art. 9, ust. 2.

²⁶⁴ Jedynie wykorzystanie do tego celu gazu syntezowego stwarzałoby możliwość wskazania okoliczności przewidzianej w ustawie Prawo energetyczne (Dz.U. z 2018 r., poz. 755, ze zm.) art. 3, ust. 45, pkt b, jeśli proces zakwalifikowany zostałby jako przerób węglowodorów.

dotąd regulacji prawnych, jeśli do jego produkcji zostanie wykorzystana inna technologia niż przetwarzanie gazu syntetycznego lub innych związków węglowodorowych²⁶⁵. Gwarancją zabezpieczenia legislacyjnego przychodów Skarbu Państwa pozostaje przepis Kodeksu karnego skarbowego²⁶⁶. Kluczowe znaczenie dla niniejszych analiz ma art. 73, w którym wskazano: *Kto, w użyciu wyrobu akcyzowego, zmienia cel, przeznaczenie lub nie zachowuje innego warunku [...]*²⁶⁷. W kontekście dociekań dotyczących zastosowania do zasilania silnika spalinowego całkowicie skażonego etanolu, który nie powstał w wyniku fermentacji, kwestia interpretacji przepisu pozostaje otwarta. Odniesienie do art. 73a, który ułatwia zrozumienie intencji ustawodawcy, wskazując okoliczność: *zmienia jego przeznaczenie, w szczególności używa oleju opałowego jako oleju napędowego, przez co naraża podatek akcyzowy na uszczuplenie*, nie musi mieć tu swojego odzwierciedlenia. W opisanej sytuacji wykorzystania alkoholu w charakterze nośnika jego predestynacja może być właśnie w taki sposób określona. Wysokość stawki akcyzowej nie jest tu jednoznaczna²⁶⁸. W przypadku etanolu skażonego i nieprzeznaczonego do konsumpcji obowiązuje zwolnienie²⁶⁹, chyba że uznany zostanie za *pozostałe paliwa silnikowe*²⁷⁰. Takiemu odbiorowi sprzyja wspomniany już zapis ustawy o elektromobilności i paliwach alternatywnych²⁷¹. Oznacza to jednakże akcyzę na najwyższym z możliwych dla paliw poziomów. W 2019 r. jest to kwota 1797,00 za 1000 litrów²⁷². Jeśli nadmieniony alkohol powstał w efekcie fermentacji, może zostać uznany za *biokomponent stanowiący samoistne paliwo*

²⁶⁵ Zgodnie z zapisem w ustawie Prawo energetyczne (Dz.U. z 2018 r., poz. 755, ze zm.) art. 3, ust. 45, pkt b.

²⁶⁶ Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy, Dz.U. 1999 r. Nr 83, poz. 930.

²⁶⁷ *Ibidem*, art. 73a.

²⁶⁸ *Akcyza alkoholu całkowicie skażonego – interpretacja MF*, <https://ksiegowosc.infor.pl/podatki/akcyza/rozliczanie-i-dokumentacja/699961,Akcyza-alkoholu-calkowicie-skazonego-interpretacja-MF.html> [3.06.2019].

²⁶⁹ Zwolnienia od akcyzy – <https://www.podatki.gov.pl/akcyza/abc-akcyza/zwolnienia-od-akcyzy/> [dostęp: 3.06.2019].

²⁷⁰ Zgodnie z zapisem ustawowym – ustawa z dnia 6 grudnia 2008 r. o podatku akcyzowym, Dz.U. 2009 r. Nr 3, poz. 11, art. 89, ust. 14.

²⁷¹ Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o elektromobilności i paliwach alternatywnych, art. 2, ust. 11.

²⁷² Ustawa z dnia 6 grudnia 2008 r. o podatku akcyzowym, Dz.U. 2009 r. Nr 3, poz. 11, art. 89, ust. 14 – jest to kwota 1822 zł, niemniej jest ona zmieniana. Stąd wskazane 1797 zł, <https://www.podatki.gov.pl/akcyza/stawki-podatkowe/> [dostęp: 3.06.2019].

i wtedy obciążony jest stawką tej samej wysokości, co olej napędowy, czyli w 2019 r. kwotą 1171,00 za 1000 litrów²⁷³. Dla jednego przypadku pojawiają się aż trzy możliwe warianty podatkowe. Jest to niebezpieczna sytuacja, która z pewnością nie służy jasności systemu podatkowego. Tworzy to okoliczność sprzyjającą przekraczaniu obowiązujących norm w tej materii.

6.12. Ochrona interesów Skarbu Państwa – poziom *downstream*

W obszarze paliw ciekłych obszar downstreamowy sprowadza się do dystrybucji hurtowej i detalicznej. Norma ISO 20815 definiuje go jako proces biznesowy, związany z przemysłem petrochemicznym i postindustrialnym cyklem życia produktu²⁷⁴. Strefa ochrony interesów Skarbu Państwa zamyka się w obszarze kontroli i nadzoru wytwarzania paliw oraz wprowadzania ich do obrotu. W sferze produkcji ze względu na utrudniony dostęp do nieprzetworzonej ropy naftowej główny problem sprowadza się w dużej mierze do bionośników energii. Zwraca uwagę pozycja gospodarstw rolnych, które są lub były posiadaczami zgody na limitowane wytwarzania biokomponentów paliw. Pozwolenia te nie przekraczają wielkości 100 litrów na hektar²⁷⁵. Wspomniana ilość może uchodzić za uśrednienie rzeczywistych potrzeb²⁷⁶. Nie zawsze i nie w każdym przypadku jest to wystarczające, determinantów zużycia jest wiele i mogą się one zasadniczo różnić w poszczególnych latach nawet w jednym i tym samym gospodarstwie²⁷⁷. Prawdopodobieństwo wyprodukowania większej niż dopuszczalna ilość jest bardzo wysokie. Sprzyja mu możliwość wykorzystania paliwa na własny użytek bez konieczności podejmowania ryzyka związanego ze sprzedażą. O uzyskanie koncesji jest niezwykle

²⁷³ *Ibidem*, art. 89, ust. 8 – jest to kwota 1196 za 1000 litrów, niemniej obniżona została do wspomnianej wielkości. Zob.: <https://www.podatki.gov.pl/akcyza/stawki-podatkowe/> [dostęp: 3.06.2019].

²⁷⁴ Norma ISO 20815-3.1.8.

²⁷⁵ Dz.U.2018.0.1344 – ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o biokomponentach i biopaliwach ciekłych, art. 21 ust. 2–3.

²⁷⁶ *Ile paliwa na hektar*, <http://www.farmer.pl/finanse/dotacje-i-doplaty/ile-paliwa-na-hektar,42515.html> [dostęp: 3.06.2019].

²⁷⁷ Za czynniki wpływające na wielkość zużycia uchodzić mogą: rodzaj upraw, warunki pogodowe, okoliczności przyrodnicze związane z występowaniem chorób czy szkodników etc.

trudno. Wymaga to wielu wysiłków administracyjnych²⁷⁸. Brak koncesji nie jest jednak tożsamy z niewytwarzaniem nośników. Produkuje się je bez pozwoleń, wykorzystując rośliny oleiste. Straty, jakie ponosi budżet z tytułu wykorzystania bezakcyzowego paliwa własnej produkcji w gospodarstwach rolnych w Polsce, nie zostały dotąd wprawdzie oszacowane, lecz nie można nie doceniać ich znaczenia dla oceny rzeczywistej konsumpcji paliw w rolnictwie.

Kwestii wytwarzania paliw w gospodarstwach rolnych trudno nie łączyć ze zjawiskiem obecności w obrocie detalicznym produktów niepełnowartościowych lub niespełniających przepisowych norm. Rzecz dotyczy nagminnego procesu dodawania do paliw w zbiornikach dystrybucyjnych biokomponentów. Przekroczenie o kilka procent dopuszczalnej normy jest tu tożsame z zaniżeniem o taką wartość sprzedaży produktów z akcyzą. Po wprowadzeniu zmian związanych z ciągłym monitoringiem importowanego paliwa na terytorium RP jest to najczęściej popełniane przestępstwo o największej skali w branży paliwowej.

Innym pokrewnym, nadal pospolitym przestępstwem na poziomie *downstreamu* pozostaje wykorzystywanie braku znaczących różnic fizycznych między olejem napędowym i opałowym oraz usuwanie znakowania barwnikiem ostatniego tak, by mógł być wprowadzany do obrotu jako pierwszy z wymienionych. Działania te ze względu na ich zakres wymagają kooperacji większej ilości podmiotów na kilku etapach:

- ▶ zakupu oleju opałowego przez podmiot mający możliwość wykorzystania go,
- ▶ „oczyszczania” oleju opałowego ze znakującego preparatu chemicznego,
- ▶ odbiorcy lub odbiorcy-dystrybutora paliwa.

Konieczna jest też infrastruktura w postaci budynku gospodarczego, jednej lub więcej cysterny kołowej oraz zbiorników i instalacji do przetaczania paliwa. Podmiot fizyczny dysponujący potencjałem technicznym oraz posiadający stosowne do procederu koneksje rynkowe byłby łatwy do identyfikacji. Krąg osób wymagających wyjątkowej uwagi byłby ograniczony, a tym samym skuteczność nadzoru i kontroli byłaby znacząca. Stąd proceder

²⁷⁸ Zob. *Pakiet informacyjny WPC dotyczący działalności gospodarczej polegającej na wytwarzaniu paliw ciekłych*, Warszawa 2018, <https://www.ure.gov.pl/pl/biznes/jak-uzyskac-koncesje/paliwa-ciekle/6824,Wytwarzanie-paliw-cieklych.html> [dostęp: 3.06.2019].

wprowadzania przerobionego paliwa stosowany jest przez zorganizowane grupy. Ich działania charakteryzuje daleko idąca dywersyfikacja zarówno źródeł zaopatrzenia, jak i zbytu. Stąd też operują stosunkowo niewielkimi ilościami produktu, tak by nie zwracać uwagi. Jednym z podstawowych obszarów dystrybucji nieakcyzowanego towaru są producenci rolni oraz małe firmy spedycyjne posiadające własną dystrybucję paliw.

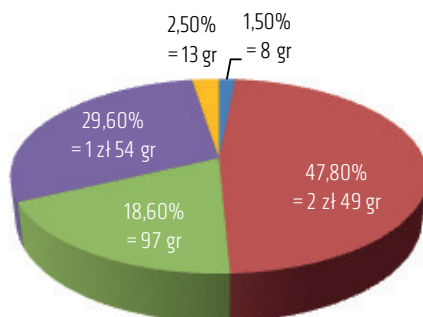
Coraz rzadszym, ale nadal sporadycznie występującym obszarem działalności przestępczej związanej z obrotem paliwami ciekłymi, pozostaje import. Wprowadzone ostatnimi laty obostrzenia związane z monitoringiem wjeżdżających na terytorium Polski cystern skutecznie ograniczył nielegalny napływ paliw. Wielkości te doskonale odzwierciedla raptowny wzrost konsumpcji w Polsce, który dostrzeżony został nawet w międzynarodowych branżowych zestawieniach statystycznych. Sukces aparatu państwa nie oznacza jednak całkowitej eliminacji przemytu. W szczątkowej formie prowadzony jest przy wykorzystaniu pojazdów niewymagających monitoringu, np. samochodów specjalnych służących do przewozu i przygotowania betonu. Tu inwencja sprawców nie zna granic. Największe zagrożenie nie jest jednak związane z wykorzystaniem innych niż przystosowane do przewozu paliw ciekłych środków transportu, lecz fałszowanie specyfikacji wwożonego produktu na taki, który nie podlega monitoringowi GPS. Ładunek taki nie musi sprowadzać się wyłącznie do bezakcowego paliwa. Nie trudno wyobrazić sobie jego przewozu w dwóch z pięciu komór cysterny, która wwozi tani w zakupie AdBlue.

Wskazane metody działalności przestępczej polegającej na obrocie i użyciu ciekłych nośników energii poza systemem akcyzowym nie są jedynymi. Ich wyróżnienie związane jest z wielkością potencjalnego udziału w tzw. czarnym rynku paliwowym. Każdy z nich prowadzi do istotnego zubożenia Skarbu Państwa na poziomie downstreamowym.

6.13. Paliwa alternatywne a wpływy podatkowe

Związek między wpływami skarbowymi z tytułu sprzedaży paliw a ich ceną wskazano już w pierwszych trzech częściach niniejszego opracowania (zob. podrozdziały 6.3 i 6.4). W dużej mierze sprowadza się on do właściwości, zgodnie z którą im wyższa cena paliwa, tym przychody Skarbu Państwa są większe.

Struktura cen benzyny 95
przy cenie 5,29
stan 1.05.2019 r.

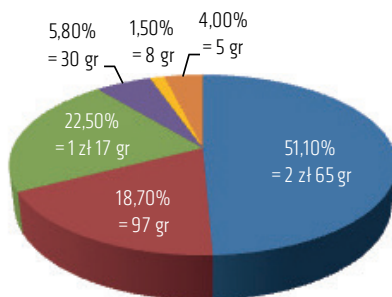

■ Cena w rafinerii ■ Podatek VAT ■ Podatek akcyzowy ■ Podatek opłata paliwowa ■ Podatek emisyjny

Diagram 1. Struktura cen benzyny 95.

Wynika to ze struktury cen paliw (zob. diagram 1 i 2), a precyzyjniej z taryf generowanych procentowo od wartości produktu. Przykładem jest tu podatek VAT, obciążający głównie końcowych odbiorców indywidualnych. Niemniej i tu wyniesienie cen powyżej poziomu dającego się określić mianem progu popytowego zahamowuje sprzedaż.

Struktura cen oleju napędowego
przy cenie 4,96
stan 1.05.2019 r.

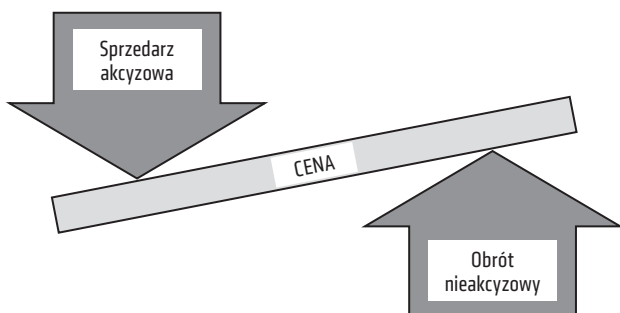
■ Cena w rafinerii ■ Podatek VAT ■ Podatek akcyzowy ■ Podatek opłata paliwowa ■ Podatek emisyjny ■ Marża

Diagram 2. Struktura cen oleju napędowego.

Im bardziej będzie on przekroczony, tym jej spadek będzie większy (zob. rysunek 5). W przypadku silnego i trwałego trendu wzrostowego na

rynku naftowym należy spodziewać się interwencji władz polegającej na redukcji opłat skarbowych, a nawet zważywszy na strategiczny wymiar zaopatrzenia w paliwa ich częściowego lub całkowitego zawieszenia.

Rysunek 5. Cena a nielegalny obrót paliwami.

Z punktu widzenia Skarbu Państwa byłaby to szczególnie niepomyślna okoliczność. Jest to pod pewnymi względami katastroficzny scenariusz, lecz zarazem też bardzo realny. Zagrożenie dla interesów Skarbu Państwa dostrzec należy także w możliwości długotrwałego utrzymywania wysokich cen i reakcji rynku na ten stan rzecz poprzez stopniowe wypieranie tradycyjnych paliw produkowanych na bazie ropy naftowej przez legalnie wprowadzane do obrotu nośniki alternatywne. Rozpatrując kwestię na przykładzie bioetanolu jako samodzielnego paliwa, nie trudno zauważyć ryzyko w postaci bodźca rozwojowego dla „czarnego rynku”, jaki niesie za sobą dalsze podniesienie taryf opłat skarbowych na ten produkt. Pozostanie przy obecnym obciążeniu podatkowym będzie skutkować spadkiem cen na etanol jako nośnik energii do poziomu, który nie zrównoważy braku z tytułu sprzedaży paliw konwencjonalnych.

6.14. Zakończenie

Sektor energetyczny ma kluczowe znaczenie dla państwa. Wynika ono z roli, jaką pełni w gospodarce, oraz przychodów, jakie dla niego generuje. Ich wysokość jest konsekwencją popytu na pochodzące stąd produkty oraz stawek podatkowych, jakimi są pośrednio i bezpośrednio obłożone. Okoliczność ta stawia w opozycji dążenia i oczekiwania odbiorców i Skarbu Państwa. Jest to

sytuacja, którą można systemowo określić mianem „kryminogennej”. W tym kontekście kluczowe znaczenie przypisać należy prawnej ochronie interesów ekonomicznych państwa. Zabezpieczenie ich w obszarze paliw ciekłych rozpatrywano na poziomie upstreamowym i downstreamowym.

Pierwszy z nich odnosił się do obecności złóż surowców energetycznych i ich eksploatacji oraz produkcji paliw. Obowiązujące regulacje w przypadku bogactw naturalnych nie stwarzają możliwości spekulacji dotyczących praw własności. Nadzór kontrolny państwa nad zasobami oraz ich wydobywaniem dla węglowodorów kopalnych jest pełen i nie pozostawia pola na możliwość prowadzenia w tym zakresie jakiegokolwiek nielegalnej działalności, co poniekąd wynika też ze specyfiki branży. Stan ten można uznać za modelowy w zestawieniu z sytuacją innych kopalnych nośników, np. węgla. Znacznie bardziej złożonym problemem pozostaje kwestia prawnej ochrony przychodów akcyzowych z tytułu produkcji paliw ciekłych. Treści ustaw i aktów wykonawczych nie zawsze tworzą spójną całość. Praktyki innych kultur energetycznych czy też nowe technologie nie zawsze znajdują należyte odzwierciedlenie w istniejących przepisach. Potencjalne zagrożenie, jakie niesie ten stan, nie powinno być lekceważone. Obecna stabilna sytuacja jest konsekwencją z jednej strony uszczelnienia systemu kontroli, natomiast z drugiej – niewielkiej dynamiki zmian na rynkach naftowych w drugiej dekadzie XXI wieku.

Drugi dotyczył procesu zaopatrzenia rynku. Legislacyjnie Skarb Państwa ma tu potężne narzędzia, którą zabezpieczają jego interesy. Są one jednak skoncentrowane na paliwach tradycyjnych. Popelniane tu przestępstwa polegają na wprowadzeniu bądź używaniu produktów z pominięciem procedur, co wiąże się z brakiem opłat należnych państwu. Tak jak i w przypadku produkcji (poziom upstreamu), i tu istnieje ścisły związek między dynamiką ich występowania a cenami produktów. Zwraca uwagę obszar produkcji rolnej jako potencjalne źródło zaopatrzenia w produkty „czarnorynkowe” oraz ich konsumpcji. Sprzyja nieskuteczność nadzoru aparatu państwa, który nie ma możliwości pełnej kontroli gospodarstw w zakresie wielkości koncesjonowanej produkcji i zużycia paliwa w maszynach i pracującym tu sprzęcie. Możliwa redukcja wpływów budżetowych z tytułu podatku od sprzedanych paliw na rynku wewnętrznym nie musi wiązać się z działalnością przestępczą. Zagrożenie takie płynąć może także z upowszechnienia tzw. paliw alternatywnych legalnie wprowadzanych do obrotu.

Założenia projektowe oraz analiza *de lege lata* typów czynów zabronionych w obszarze energetycznym w Polsce

7.1. Założenia projektowe

Zawarte w niniejszym podrozdziale rozważania dotyczą całościowego przedmiotu prac badawczych podejmowanych w ramach projektu „Prawo, gospodarka i technologia na rzecz zapobiegania przyczynom przestępczości”²⁷⁹ w kontekście rynku energetycznego. Inicjowane prace miały na celu naukowe, kompleksowe oraz innowacyjne zbadanie obszarów przeciwdziałania przyczynom przestępczości oraz wsparcie, rozwój i uszczelnienie wyżej wskazanego systemu. W związku z tym za celowe uznano zaprezentowanie kompleksowego przekroju płaszczyzny badawczej rynku energetycznego i wytycznych dotyczących podejmowanych prac oraz zastosowanej metodologii. Natomiast zagadnienia merytoryczne zawarte w niniejszej monografii naukowej stanowią jeden z licznych, choć istotny, etapów podejmowanych zaawansowanych prac naukowych. Opracowanie prezentuje wybrane i najciekawsze rezultaty analiz Zespołu Implementacyjnego w kontekście korelacji prawa, gospodarki i technologii na rzecz zapobiegania przyczynom przestępczości w obszarze rynku energetycznego.

²⁷⁹ Oficjalna strona internetowa projektu „Prawo, gospodarka i technologia na rzecz zapobiegania przyczynom przestępczości”: <https://iws.gov.pl/projekt/> [dostęp: 3.06.2019].

7.2. Płaszczyzna badawcza

Tworzone rekomendacje, wytyczne oraz spodziewane wymierne rezultaty skoncentrowały się wokół siedmiu podstawowych segmentów analitycznych, stanowiących cele subsydiarne części projektu „Prawo, gospodarka i technologia na rzecz zapobiegania przyczynom przestępczości”, poświęconej rynkowi energetycznemu. Pierwszy z nich stanowi analizę procesu podejmowania decyzji na rynku energetycznym. Drugi obejmuje analizę zarządzania ryzykiem na rynku energetycznym. Trzeci poświęcony został analizie zarządzania operacjami na rynku energetycznym. Czwarty to analiza przestępstw popełnianych na rynku energetycznym. Piąty obejmuje problematykę analizy zorganizowanej przestępczości na rynku energetycznym. Z kolei szósty dotyczy kwestii związanych z analizą wykorzystania nowoczesnych technologii w energetyce. Natomiast siódmy poświęcony został zagadnieniom dotyczącym analizy form dokonywania przestępstw na rynku energetycznym oraz metody zapobiegania im. Projektowane rozwiązania cechują się wysokim stopniem innowacyjności, perspektywy zastosowania, kompatybilności oraz praktyczności. Reasumując, poprzez zbadanie celów subsydiarnych uwidocznił główny cel niniejszej części projektu. Każde podejmowane działanie w ramach projektu oceniane było z punktu widzenia głównego celu oraz głównych ram badawczych, a sami badacze starali się je wypełnić i zmierzać do stworzenia rekomendacji czy wytycznych oraz osiągać wymierne rezultaty, które znajdą zastosowanie zarówno w teorii, jak i praktyce.

Analiza procesu podejmowania decyzji na rynku energetycznym: w ramach tych działań celowe było zajęcie się tematyką systemu przyczyn procesów podejmowania decyzji na rynku energetycznym, konkretnych rodzajów procesów podejmowania decyzji na rynku energetycznym w polskim oraz zagranicznym porządku prawnym, systemu rodzajów procesów podejmowania decyzji na rynku energetycznym sprzyjających przestępczości, systemu relacji zachodzących pomiędzy określonymi typami procesów podejmowania decyzji na rynku energetycznym a stopniem nasilenia przestępczości zawierającym możliwie dokładną skalę prawdopodobieństwa oraz wytłumaczenie zachodzących procesów, systemu rodzajów procesów podejmowania decyzji na rynku energetycznym, które niwelują występowanie sytuacji, gdy dochodzi do przestępstw w obszarze rynku energetycznego, optymalizacji systemu

rodzajów procesów podejmowania decyzji na rynku energetycznym, które niwelują występowanie sytuacji, gdy dochodzi do przestępstw w obszarze rynku energetycznego, oraz systemu nowych rodzajów procesów podejmowania decyzji na rynku energetycznym (dotychczas nieistniejących), które w wyższym stopniu ograniczają albo zupełnie uniemożliwiają występowanie zjawisk przestępnych.

Analiza zarządzania ryzykiem na rynku energetycznym: w ramach tych działań celowe było zajęcie się tematyką systemu genezy zarządzania ryzykiem na rynku energetycznym, konkretnych rodzajów zarządzania ryzykiem na rynku energetycznym w polskim oraz zagranicznym porządku prawnym, systemu rodzajów zarządzania ryzykiem na rynku energetycznym sprzyjających przestępczości, systemu relacji zachodzących pomiędzy określonymi typami zarządzania ryzykiem na rynku energetycznym a stopniem nasilenia przestępczości zawierającym możliwie dokładną skalę prawdopodobieństwa oraz wytłumaczenie zachodzących procesów, rodzajów zarządzania ryzykiem na rynku energetycznym, które niwelują występowanie sytuacji, gdy dochodzi do przestępstw w obszarze rynku energetycznego, optymalizacji rodzajów zarządzania ryzykiem na rynku energetycznym, które ograniczają występowanie sytuacji, gdy dochodzi do przestępstw w obszarze rynku energetycznego oraz systemu nowych rodzajów zarządzania ryzykiem na rynku energetycznym (dotychczas nieistniejących), które w wyższym stopniu niwelują albo zupełnie uniemożliwiają występowanie zjawisk przestępnych.

Analiza zarządzania operacjami na rynku energetycznym: w ramach tych działań celowe było zajęcie się tematyką systemu genezy zarządzania operacjami na rynku energetycznym, rodzajów zarządzania operacjami na rynku energetycznym w polskim oraz zagranicznym porządku prawnym, systemu rodzajów zarządzania operacjami na rynku energetycznym sprzyjających przestępczości, systemu relacji zachodzących pomiędzy określonymi typami zarządzania operacjami na rynku energetycznym a stopniem nasilenia przestępczości zawierającym możliwie dokładną skalę prawdopodobieństwa oraz wytłumaczenie zachodzących procesów, systemu rodzajów zarządzania operacjami na rynku energetycznym, które prowadzą do ograniczenia występowania sytuacji, gdy dochodzi do przestępstw w obszarze rynku energetycznego, optymalizacją systemu rodzajów zarządzania operacjami na rynku energetycznym, które niwelują występowanie sytuacji, gdy dochodzi

do przestępstw w obszarze rynku energetycznego oraz zaproponowanie systemu nowych rodzajów zarządzania operacjami na rynku energetycznym (dotychczas nieistniejących), które w wyższym stopniu ograniczają albo zupełnie uniemożliwiają występowanie zjawisk przestępnych.

Analiza przestępstw popełnianych na rynku: w ramach tych działań celowe było zajęcie się tematyką konkretnych rodzajów przestępstw popełnianych na rynku energetycznym w polskim oraz zagranicznym porządku prawnym, rodzajów przestępstw popełnianych na rynku energetycznym sprzyjających przestępczości, systemu relacji zachodzących pomiędzy określonymi typami przestępstw popełnianych na rynku energetycznym a stopniem nasilenia przestępczości zawierającym możliwie dokładną skalę prawdopodobieństwa oraz wytłumaczenie zachodzących procesów, systemu rodzajów mechanizmów zapobiegania przestępstw popełnianych na rynku energetycznym, które niwelują występowanie sytuacji, gdy dochodzi do przestępstw w obszarze rynku energetycznego. Za celowe uznano również zajęcie się optymalizacją systemu rodzajów mechanizmów zapobiegania przestępstw popełnianych na rynku energetycznym, które ograniczają występowanie sytuacji, gdy dochodzi do przestępstw w obszarze rynku energetycznego oraz systemu nowych mechanizmów zapobiegania przestępstw popełnianych na rynku energetycznym (dotychczas nieistniejących), które w wyższym stopniu prowadzą do ograniczenia albo zupełnie uniemożliwiają występowanie zjawisk przestępnych.

Analiza zorganizowanej przestępczości na rynku energetycznym: w ramach tych działań celowe było zajęcie się tematyką konkretnych rodzajów zorganizowanej przestępczości na rynku energetycznym w polskim oraz zagranicznym porządku prawnym, systemu rodzajów zorganizowanej przestępczości na rynku energetycznym sprzyjających przestępczości, systemu relacji zachodzących pomiędzy zorganizowaną przestępczością na rynku energetycznym a stopniem nasilenia przestępczości zawierającym możliwie dokładną skalę prawdopodobieństwa oraz wytłumaczenie zachodzących procesów, systemu rodzajów mechanizmów zapobiegania zorganizowanej przestępczości na rynku energetycznym, które niwelują występowanie sytuacji, gdy dochodzi do przestępstw w obszarze rynku energetycznego. Za celowe uznano również zajęcie się optymalizacją systemu rodzajów mechanizmów zapobiegania zorganizowanej przestępczości na rynku energetycznym, które prowadzą do ograniczenia występowania sytuacji, gdy dochodzi do przestępstw w obszarze

rynku energetycznego oraz systemu nowych mechanizmów zapobiegania zorganizowanej przestępczości na rynku energetycznym (dotychczas nieistniejących), które w wyższym stopniu niwelują albo zupełnie uniemożliwiają występowanie zjawisk przestępnych.

Analiza wykorzystania nowoczesnych technologii w energetyce: w ramach tych działań celowe było zajęcie się tematyką konkretnych rodzajów zastosowania nowoczesnych technologii w energetyce w polskim oraz zagranicznym porządku prawnym, systemu wykorzystania nowoczesnych technologii w energetyce sprzyjających przestępczości, systemu relacji zachodzących pomiędzy zastosowaniem nowoczesnych technologii w energetyce a stopniem nasilenia przestępczości zawierającym możliwie dokładną skalę prawdopodobieństwa oraz wytlumaczenie zachodzących procesów, systemu rodzajów nowoczesnych technologii w energetyce, które niwelują występowanie sytuacji, gdy dochodzi do przestępstw w obszarze rynku energetycznego, optymalizacji systemu rodzajów nowoczesnych technologii w energetyce, które ograniczają występowanie sytuacji, gdy dochodzi do przestępstw w obszarze rynku energetycznego oraz obszarów wykorzystania nowoczesnych technologii w energetyce (dotychczas nieistniejących), które w wyższym stopniu prowadzą do ograniczenia albo zupełnie uniemożliwiają występowanie zjawisk przestępnych.

Analiza form dokonywania przestępstw na rynku energetycznym: w ramach tych działań celowe było zajęcie się tematyką konkretnych form dokonywania przestępstw na rynku energetycznym w polskim oraz zagranicznym porządku prawnym, systemu form dokonywania przestępstw na rynku energetycznym, systemu relacji zachodzących pomiędzy formami dokonywania przestępstw na rynku energetycznym a stopniem nasilenia przestępczości zawierającym możliwie dokładną skalę prawdopodobieństwa oraz wytlumaczenie zachodzących procesów, systemu rodzajów mechanizmów zapobiegających dokonywaniu przestępstw na rynku energetycznym, które niwelują występowanie sytuacji, gdy dochodzi do przestępstw w obszarze rynku energetycznego, optymalizacji systemu rodzajów mechanizmów zapobiegających dokonywaniu przestępstw na rynku energetycznym, które ograniczają występowanie sytuacji, gdy dochodzi do przestępstw w obszarze rynku energetycznego oraz systemu nowych mechanizmów zapobiegających dokonywaniu przestępstw na rynku energetycznym (dotychczas

nieistniejących), które w wyższym stopniu niwelują albo zupełnie uniemożliwiają występowanie zjawisk przestępnych.

Analiza metod zapobiegania dokonywaniu przestępstw na rynku energetycznym w polskim i zagranicznym porządku prawnym: w tym zakresie celowe było zajęcie się tematyką konkretnych metod zapobiegania dokonywaniu przestępstw na rynku energetycznym w polskim oraz zagranicznym porządku prawnym, systemu metod zapobiegania dokonywaniu przestępstw na rynku energetycznym sprzyjających przestępczości, systemu pomiędzy metodami zapobiegania dokonywaniu przestępstw na rynku energetycznym a stopniem nasilenia przestępczości zawierającym możliwie dokładną skalę prawdopodobieństwa oraz wytłumaczenie zachodzących procesów, systemu rodzajów metod zapobiegania dokonywaniu przestępstw na rynku energetycznym, które niwelują występowanie sytuacji, gdy dochodzi do przestępstw w obszarze rynku energetycznego. Za celowe uznano również zajęcie się optymalizacją systemu rodzajów metod zapobiegania dokonywaniu przestępstw na rynku energetycznym, które prowadzą do ograniczenia występowania sytuacji, gdy dochodzi do przestępstw w obszarze rynku energetycznego oraz systemu nowych metod zapobiegania dokonywaniu przestępstw na rynku energetycznym (dotychczas nieistniejących), które w wyższym stopniu niwelują albo zupełnie uniemożliwiają występowanie zjawisk przestępnych.

Zatem analiza przyczyn powstawania sytuacji, w których dochodzi do przestępstw w obszarze rynku energetycznego, stanowiła główny obszar badawczy oraz analityczny pryzmat dla projektu „Prawo, gospodarka i technologia na rzecz zapobiegania przyczynom przestępczości” w obszarze rynku energetycznego. Natomiast opracowanie rozwiązań oraz możliwości wykorzystania produktów i usług przybrały postać głównych ram badawczych.

W związku z powyższymi uwagami w kontekście prac związanych z badaniem rynku energetycznego dokonano podejścia analitycznego dotyczącego zarządzania w energetyce z wykorzystaniem technologii utrudniających popełnianie przestępstw w tym zakresie. Co istotne, podejmowane kompleksowe działania naukowe przyjmą pozycję u źródła problemu, koncentrując się na kwestii zarządzania w energetyce oraz ocenie poziomu zaawansowania i zakresu wykorzystania technologii utrudniających dokonywanie przestępstw energetycznych w tych podmiotach. Dodatkowo w ramach prowadzonych badań została pozyskana, a także zaktualizowana, wiedza na

temat zagranicznych rozwiązań w dziedzinie ubezpieczeń oraz zagrożeń dla podstawowych zasad polskiego porządku prawnego.

Analiza rynku energetycznego została oparta na systemie czterech modułów tematycznych. Pierwszym z nich jest Assessing Foundations²⁸⁰, w ramach którego zajęto się kwestiami zarządzania strategicznego, zarządzania ludźmi w organizacji i podejmowania decyzji, zarządzania ryzykiem oraz analizy problemu przestępczości w sektorze energetycznym. Drugi to Improving Performance²⁸¹ dotyczący kwestii zarządzania operacjami w sektorze energetycznym, kreatywności i innowacyjności w zarządzaniu, nowych technologii integrujących informacje w zarządzaniu operacjami oraz dostępności na świecie rozwiązań problemów przestępczości w sektorze energetycznym. Z kolei trzeci moduł stanowi Transforming People and Organizations²⁸², obejmujący problematykę bezpieczeństwa cybernetycznego w energetyce, wdrażania strategii biznesowych, zarządzania zmianą oraz wdrożenia rozwiązań dla sektora energetycznego w Polsce. Natomiast czwarty moduł, Heading Into the Future²⁸³, poświęcony został zagadnieniom dotyczącym budowania kultury organizacyjnej wspierającej postawy praworządności, tworzenia strategicznych scenariuszy na przyszłość, innowacyjnych strategii rozwoju gospodarczego oraz przygotowania na nowe rodzaje przestępstw w sektorze energetycznym w przyszłości.

7.3. Wytyczne dotyczące podejmowanych prac

Układ zaproponowanych priorytetów projektu w zakresie analizy rynku energetycznego w kontekście korelacji prawa, gospodarki i technologii na rzecz zapobiegania przyczynom przestępczości brał pod uwagę wychodzenie od niezbędnych badań podstawowych, poprzez badania aplikacyjne, dochodząc

²⁸⁰ Moduł Assessing Foundations polegał na zidentyfikowaniu problemu przestępczości w Polsce w świetle wybranych sektorów polskiej gospodarki.

²⁸¹ Moduł Improving Performance polegał na znalezieniu rozwiązań zidentyfikowanych problemów.

²⁸² Moduł Transforming People & Organisations polegał na przybliżeniu, w jaki sposób te rozwiązania mogą zmieniać organizacje i ludzkie zachowania.

²⁸³ Moduł Heading into the Future polegał na debatowaniu nad przyszłością i przyszłymi zmianami, np. technologicznymi.

do prac rozwojowych (używana nomenklatura jest zgodna z ustawą z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym²⁸⁴). Cały porządek proponowanych prac zmierzał do analizy wpływu innowacji w obszarze rynku energetycznego, która przybiera postać zastosowania nowoczesnych technologii do użytku praktycznego. Zauważono, że interesującym rodzajem nowych technologii w sektorze energetycznym jest szeroko rozumiane zastosowanie mikro spółdzielni²⁸⁵. Niemniej jednak wpływ innowacji należy postrzegać przez pryzmat głównego celu niniejszej części projektu „Prawo, gospodarka i technologia na rzecz zapobiegania przyczynom przestępczości”, którym jest analiza przyczyn powstawania sytuacji, gdy dochodzi do przestępstw w obszarze rynku energetycznego.

Za właściwe należy uznać przypisanie szczególnej uwagi aspektom ochrony praw człowieka w kontekście badanej materii. Zasadniczym pytaniem, jakie może się pojawić wraz z towarzyszącym mu dylematem, jest to, czy wymierne rezultaty oraz produkty innowacji są zgodne w swojej substancji z newralgicznymi prawami każdego człowieka. W związku z tym zakres przyszłych regulacji, które mogą zostać zaproponowane (w szczególności z uwagi na nakierunkowanie materii na zapobieganie przyczynom przestępczości), należy konfrontować z zakresem i wykładnią regulacji z zakresu konstytucyjnej ochrony praw i wolności (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej²⁸⁶) oraz europejskiej ochrony praw człowieka (1. Unia Europejska – Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej²⁸⁷; 2. Rada Europy – Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności²⁸⁸), w szczególności z:

²⁸⁴ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r., poz. 1668, 2024, 2245; z 2019 r., poz. 276.).

²⁸⁵ Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego „Energetyka prosumencka i prosumenckie spółdzielnie energetyczne – możliwości i wyzwania w państwach członkowskich UE”; J.A.M. Hufen, J.F.M. Koppenjan, *Local Renewable Energy Cooperatives. Revolution in Disguise?*, „Hufen and Koppenjan Energy, Sustainability and Society” 2015, vol. 5, no. 18.

²⁸⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483; z 2001 r. Nr 28, poz. 319; z 2006 r. Nr 200, poz. 1471; z 2009 r. Nr 114, poz. 946).

²⁸⁷ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej C 326, 26.10.2012, s. 391–407).

²⁸⁸ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284).

- Prawem do wolności i bezpieczeństwa osobistego, które znalazło swoje odzworowanie w art. 41 KRP, art. 6 KPP UE (Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego), w art. 5 EKPC (Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego).

Art. 41 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	1. Każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą. Pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie. 2. Każdy pozbawiony wolności nie na podstawie wyroku sądowego ma prawo odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności tego pozbawienia. O pozbawieniu wolności powiadamia się niezwłocznie rodzinę lub osobę wskazaną przez pozbawionego wolności. 3. Każdy zatrzymany powinien być niezwłocznie i w sposób zrozumiały dla niego poinformowany o przyczynach zatrzymania. Powinien on być w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu. Zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczone postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami. 4. Każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny. 5. Każdy bezprawnie pozbawiony wolności ma prawo do odszkodowania.
Art. 6 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej	Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego.
Art. 5 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności	1. Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być pozbawiony wolności, z wyjątkiem następujących przypadków i w trybie ustalonym przez prawo: a) zgodnie z prawem pozbawienia wolności w wyniku skazania przez właściwy sąd; b) zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania w przypadku niepodporządkowania się wydanemu zgodnie z prawem orzeczeniu sądu lub w celu zapewnienia wykonania określonego w ustawie obowiązku; c) zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania w celu postawienia przed właściwym organem, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą lub jeśli jest to konieczne w celu zapobieżenia popełnienia takiego czynu lub uniemożliwienia ucieczki po jego dokonaniu; d) pozbawienia nieletniego wolności na podstawie zgodnego z prawem orzeczenia w celu ustanowienia nadzoru wychowawczego lub zgodnego z prawem pozbawienia nieletniego wolności w celu postawienia go przed właściwym organem; e) zgodnego z prawem pozbawienia wolności osoby w celu zapobieżenia szerzeniu przez nią choroby zakaźnej, osoby umysłowo chorej, alkoholika, narkomana lub włóczęgi; f) zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania osoby w celu zapobieżenia jej nielegalnemu wkroczeniu na terytorium państwa lub osoby, przeciwko której toczy się postępowanie o wydalenie lub ekstradycję. 2. Każdy, kto został zatrzymany, powinien zostać niezwłocznie i w zrozumiałym dla niego języku poinformowany o przyczynach zatrzymania i o stawianych mu zarzutach. 3. Każdy zatrzymany lub aresztowany zgodnie z postanowieniami ustępu 1 lit. c) niniejszego artykułu powinien zostać niezwłocznie postawiony przed sędzią lub innym urzędnikiem uprawnionym przez ustawę do wykonywania władzy sądowej i ma prawo być sądzony w rozsądnym terminie albo zwolniony na czas postępowania. Zwolnienie może zostać uzależnione od udzielenia gwarancji zapewniających stawienie się na rozprawę. 4. Każdy, kto został pozbawiony wolności przez zatrzymanie lub aresztowanie, ma prawo odwołania się do sądu w celu ustalenia bezzwłocznie przez sąd legalności pozbawienia wolności i zarządzenia zwolnienia, jeżeli pozbawienie wolności jest niezgodne z prawem. 5. Każdy, kto został pokrzywdzony przez niezgodne z treścią tego artykułu zatrzymanie lub aresztowanie, ma prawo do odszkodowania.

- Prawem do rzetelnego procesu sądowego, które znalazło swoje odzwierciedlenie w art. 45 KRP, art. 42 KRP, art. 47 (Prawo do skutecznego środka prawnego i dostępu do bezstronnego sądu) i 48 (Domniemanie niewinności i prawo do obrony) KPP UE oraz art. 6 (Prawo do rzetelnego procesu sądowego) EKPC.

Art. 45 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. 2. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie.
Art. 42 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	1. Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego. 2. Każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu. 3. Każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu.
Art. 47 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej	1. Każdy, kogo prawa i wolności zagwarantowane przez prawo Unii zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka prawnego przed sądem, zgodnie z warunkami przewidzianymi w niniejszym artykule. 2. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy. Każdy ma możliwość uzyskania porady prawnej, skorzystania z pomocy obrońcy i przedstawiciela. 3. Pomoc prawna jest udzielana osobom, które nie posiadają wystarczających środków, w zakresie w jakim jest ona konieczna dla zapewnienia skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości.
Art. 48 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej	1. Każdego oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona zgodnie z prawem. 2. Każdemu oskarżonemu gwarantuje się poszanowanie prawa do obrony.
Art. 6 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności	1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Postępowanie przed sądem jest jawne, jednak prasa i publiczność mogą być wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej ze względów obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, gdy wymaga tego dobro małoletnich lub gdy służy to ochronie życia prywatnego stron albo też w okolicznościach szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezwzględnie konieczne, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości. 2. Każdego oskarżonego o popełnienie czynu zagrożonego karą uważa się za niewinnego do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z ustawą. 3. Każdy oskarżony o popełnienie czynu zagrożonego karą ma co najmniej prawo do: a) niezwłocznego otrzymania szczegółowej informacji w języku dla niego zrozumiałym o istocie i przyczynie skierowanego przeciwko niemu oskarżenia; b) posiadania odpowiedniego czasu i możliwości do przygotowania obrony; c) bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a jeśli nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony, do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości; d) przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków oskarżenia oraz żądania obecności i przesłuchania świadków obrony na takich samych warunkach jak świadków oskarżenia; e) korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie rozumie lub nie mówi językiem używanym w sądzie.

- Prawem do podstawy prawnej karania, które znalazło swoje odwzorowanie w art. 41 KRP, art. 49 KPP UE (Zasady legalności oraz proporcjonalności kar do czynów zabronionych pod groźbą kary) oraz art. 7 EKPC (Zakaz karania bez podstawy prawnej).

Art. 42 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	1. Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego. 2. Każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu. 3. Każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu.
Art. 49 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej	1. Nikt nie może zostać skazany za popełnienie czynu polegającego na działaniu lub zaniechaniu, który według prawa krajowego lub prawa międzynarodowego nie stanowił czynu zabronionego pod groźbą kary w czasie jego popełnienia. Nie wymierza się również kary surowszej od tej, którą można było wymierzyć w czasie, gdy czyn zabroniony pod groźbą kary został popełniony. Jeśli ustawa, która weszła w życie po popełnieniu czynu zabronionego pod groźbą kary, przewiduje karę łagodniejszą, ta właśnie kara ma zastosowanie. 2. Niniejszy artykuł nie stanowi przeszkody w sądzeniu i karaniu osoby za działanie lub zaniechanie, które w czasie, gdy miało miejsce, stanowiło czyn zabroniony pod groźbą kary, zgodnie z ogólnymi zasadami uznanymi przez wspólnotę narodów. 3. Kary nie mogą być nieproporcjonalnie surowe w stosunku do czynu zabronionego pod groźbą kary.
Art. 7 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności	1. Nikt nie może być uznany za winnego popełnienia czynu polegającego na działaniu lub zaniechaniu działania, który według prawa wewnętrznego lub międzynarodowego nie stanowił czynu zagrożonego karą w czasie jego popełnienia. Nie będzie również wymierzona kara surowsza od tej, którą można było wymierzyć w czasie, gdy czyn zagrożony karą został popełniony. 2. Niniejszy artykuł nie stanowi przeszkody w sądzeniu i karaniu osoby winnej działania lub zaniechania, które w czasie popełnienia stanowiły czyn zagrożony karą według ogólnych zasad uznanych przez narody cywilizowane.

- Prawem do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, które znalazło swoje odwzorowanie w art. 47 KRP art. 7 KPP UE (Poszanowanie życia prywatnego i rodzinnego) oraz art. 8 EKPC (Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego).

Art. 47 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym.
Art. 7 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej	Każdy ma prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, domu i komunikowania się.
Art. 8 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności	1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji. 2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności osób.

- Prawem do ochrony danych osobowych, które znalazło swoje odzworowanie w art. 8 KPP UE (Ochrona danych osobowych) oraz pośrednio w art. 51 KRP.

Art. 51 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	1. Nikt nie może być obowiązany inaczej niż na podstawie ustawy do ujawniania informacji dotyczących jego osoby. 2. Władze publiczne nie mogą pozyskiwać, gromadzić i udostępniać innych informacji o obywatelach niż niezbędne w demokratycznym państwie prawnym. 3. Każdy ma prawo dostępu do dotyczących go urzędowych dokumentów i zbiorów danych. Ograniczenie tego prawa może określić ustawa. 4. Każdy ma prawo do żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą. 5. Zasady i tryb gromadzenia oraz udostępniania informacji określa ustawa.
Art. 8 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej	1. Każdy ma prawo do ochrony danych osobowych, które go dotyczą. 2. Dane te muszą być przetwarzane rzetelnie w określonych celach i za zgodą osoby zainteresowanej lub na innej uzasadnionej podstawie przewidzianej ustawą. Każdy ma prawo dostępu do zebranych danych, które go dotyczą, i prawo do dokonania ich sprostowania. 3. Przestrzeganie tych zasad podlega kontroli niezależnego organu.

- Prawem do wolności opinii i informacji, które znalazło swoje odzworowanie w art. 54 KRP, art. 11 KPP UE (Wolność wypowiedzi i informacji) oraz w art. 10 EKPC (Wolność wyrażania opinii).

Art. 54 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	1. Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji. 2. Cenzura prewencyjna środków społecznego przekazu oraz koncesjonowanie prasy są zakazane. Ustawa może wprowadzić obowiązek uprzedniego uzyskania koncesji na prowadzenie stacji radiowej lub telewizyjnej.
Art. 11 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej	1. Każdy ma prawo do wolności wypowiedzi. Prawo to obejmuje wolność posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe. 2. Szanuje się wolność i pluralizm mediów.
Art. 10 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności	1. Każdy ma prawo do wolności wyrażania opinii. Prawo to obejmuje wolność posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe. Niniejszy przepis nie wyklucza prawa Państw do poddania procedurze zezwoleń przedsiębiorstw radiowych, telewizyjnych lub kinematograficznych. 2. Korzystanie z tych wolności pociągających za sobą obowiązki i odpowiedzialność może podlegać takim wymogom formalnym, warunkom, ograniczeniom i sankcjom, jakie są przewidziane przez ustawę i niezbędne w społeczeństwie demokratycznym w interesie bezpieczeństwa państwowego, integralności terytorialnej lub bezpieczeństwa publicznego ze względu na konieczność zapobieżenia zakłóceniu porządku lub przestępstwu, z uwagi na ochronę zdrowia i moralności, ochronę dobrego imienia i praw innych osób oraz ze względu na zapobieżenie ujawnieniu informacji poufnych lub na zagwarantowanie powagi i bezstronności władzy sądowej.

- Prawem do wolności zgromadzeń i stowarzyszania się, które znalazło swoje odwzorowanie w art. 57 KRP, art. 58 KRP, art. 59 KRP, art. 12 KPP UE (Wolność zgromadzania się i stowarzyszania się) oraz w art. 11 EKPC (Wolność zgromadzeń i stowarzyszania się).

Art. 57 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	Każdemu zapewnia się wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich. Ograniczenie tej wolności może określać ustawa.
Art. 58 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	1. Każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się. 2. Zakazane są zrzeszenia, których cel lub działalność są sprzeczne z Konstytucją lub ustawą. O odmowie rejestracji lub zakazie działania takiego zrzeszenia orzeka sąd. 3. Ustawa określa rodzaje zrzeszeń podlegających sądowej rejestracji, tryb tej rejestracji oraz formy nadzoru nad tymi zrzeszeniami.
Art. 59 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	1. Zapewnia się wolność zrzeszania się w związkach zawodowych, organizacjach społeczno-zawodowych rolników oraz w organizacjach pracodawców. 2. Związki zawodowe oraz pracodawcy i ich organizacje mają prawo do rokowań, w szczególności w celu rozwiązywania sporów zbiorowych, oraz do zawierania układów zbiorowych pracy i innych porozumień. 3. Związkom zawodowym przysługuje prawo do organizowania strajków pracowniczych i innych form protestu w granicach określonych w ustawie. Ze względu na dobro publiczne ustawa może ograniczyć prowadzenie strajku lub zakazać go w odniesieniu do określonych kategorii pracowników lub w określonych dziedzinach. 4. Zakres wolności zrzeszania się w związkach zawodowych i organizacjach pracodawców oraz innych wolności związkowych może podlegać tylko takim ograniczeniom ustawowym, jakie są dopuszczalne przez wiążące Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowe.
Art. 12 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej	1. Każdy ma prawo do swobodnego, pokojowego zgromadzania się oraz do swobodnego stowarzyszania się na wszystkich poziomach, zwłaszcza w sprawach politycznych, związkowych i obywatelskich, z którego wynika prawo każdego do tworzenia związków zawodowych i przystępowania do nich dla obrony swoich interesów. 2. Partie polityczne na poziomie Unii przyczyniają się do wyrażania woli politycznej jej obywateli.
Art. 11 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności	1. Każdy ma prawo do swobodnego, pokojowego zgromadzania się oraz i do swobodnego stowarzyszania się, włącznie z prawem tworzenia związków zawodowych i przystępowania do nich dla ochrony swoich interesów. 2. Wykonywanie tych praw nie może podlegać innym ograniczeniom niż te, które określa ustawa i które są konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa państwowego lub publicznego, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwu, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób. Niniejszy przepis nie stanowi przeszkody w nakładaniu zgodnych z prawem ograniczeń korzystania z tych praw przez członków sił zbrojnych, policji lub administracji państwowej.

- Prawem do zakazu ponownego sądenia lub karania, które znalazło odwzorowanie w art. 50 KPP UE (Zakaz ponownego sądenia lub karania w postępowaniu karnym za ten sam czyn zabroniony pod

groźbą kary), w art. 4 Protokołu nr 7 do EKPC (Zakaz ponownego sądzenia lub karania) oraz pośrednio w art. 42 KRP, art. 45 KRP.

Art. 50 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej	Nikt nie może być ponownie sądzony lub ukarany w postępowaniu karnym za ten sam czyn zabroniony pod groźbą kary, w odniesieniu do którego zgodnie z ustawą został już uprzednio uniewinniony lub za który został już uprzednio skazany prawomocnym wyrokiem na terytorium Unii.
Art. 4 Protokołu nr 7 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności	1. Nikt nie może być ponownie sądzony lub ukarany w postępowaniu przed sądem tego samego Państwa za przestępstwo, za które został uprzednio skazany prawomocnym wyrokiem lub uniewinniony zgodnie z ustawą i zasadami postępowania karnego tego Państwa. 2. Postanowienia poprzedniego ustępu nie stoją na przeszkodzie wznowieniu postępowania zgodnie z ustawą i zasadami postępowania karnego danego Państwa, jeśli wyjdą na jaw nowo odkryte fakty lub jeśli w poprzednim postępowaniu popełniono poważną pomyłkę, która mogła mieć wpływ na wynik sprawy. 3. Żadne z postanowień niniejszego artykułu nie może być uchylone na podstawie artykułu 15 Konwencji (Uchylenie stosowania zobowiązań w stanie niebezpieczeństwa publicznego) ²⁸⁹ .
Art. 42 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	1. Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego. 2. Każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu. 3. Każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu.
Art. 45 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. 2. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie.

²⁸⁹ Art. 15 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności:

1. W przypadku wojny lub innego niebezpieczeństwa publicznego zagrażającego życiu narodu, każda z Wysokich Układających się Stron może podjąć środki uchylające stosowanie zobowiązań wynikających z niniejszej Konwencji w zakresie ściśle odpowiadającym wymogom sytuacji, pod warunkiem, że środki te nie są sprzeczne z innymi zobowiązaniami wynikającymi z prawa międzynarodowego.

2. Na podstawie powyższego przepisu nie można uchylić zobowiązań wynikających z artykułu 2, z wyjątkiem przypadków śmierci będących wynikiem zgodnych z prawem działań wojennych oraz zobowiązań zawartych w artykułach 3, 4 (ustęp 1) i 7.

3. Każda z Wysokich Układających się Stron, korzystając z prawa do uchylenia zobowiązań poinformuje wyczerpująco Sekretarza Generalnego Rady Europy o środkach, które podjęła, oraz powodach ich zastosowania. Informować będzie również Sekretarza Generalnego Rady Europy, kiedy podjęte środki przestaną działać, a przepisy Konwencji będą ponownie w pełni stosowane.

- **Prawem do odszkodowania za bezprawne skazanie, które znalazło swoje odzworowanie w art. 3 Protokołu nr 7 do EKPC (Odszkodowanie za bezprawne skazanie).**

Art. 4 Protokołu nr 7 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności	Każdemu skazanemu prawomocnie za przestępstwo, który odbył karę w wyniku takiego skazania, a następnie został uniewinniony lub ułaskawiony na tej podstawie, że nowy lub nowo ujawniony fakt dowiódł, iż nastąpiła pomyłka sądowa, przysługuje odszkodowanie zgodnie z ustawą lub praktyką w danym Państwie, jeżeli nie udowodniono, że jest on całkowicie lub częściowo odpowiedzialny za nieujawnienie faktu we właściwym czasie.
--	---

- **Prawem do odwołania w sprawach karnych, które znalazło swoje odzworowanie w art. 47 KPP UE (Prawo do skutecznego środka prawnego i dostępu do bezstronnego sądu) oraz w art. 2 Protokołu nr 7 do EKPC (Prawo do odwołania w sprawach karnych) oraz pośrednio w art. 42 KRP oraz art. 45 KRP.**

Art. 47 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej	Każdy, kogo prawa i wolności zagwarantowane przez prawo Unii zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka prawnego przed sądem, zgodnie z warunkami przewidzianymi w niniejszym artykule. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy. Każdy ma możliwość uzyskania porady prawnej, skorzystania z pomocy obrońcy i przedstawiciela. Pomoc prawna jest udzielana osobom, które nie posiadają wystarczających środków, w zakresie w jakim jest ona konieczna dla zapewnienia skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości.
Art. 2 Protokołu nr 7 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności	1. Każdy, kto został uznany przez sąd za winnego popełnienia przestępstwa, ma prawo do rozpatrzenia przez sąd wyższej instancji jego sprawy, tak w przedmiocie orzeczenia o winie, jak i co do kary. Korzystanie z tego prawa, a także jego podstawy, reguluje ustawa. 2. Wyjątki od tego prawa mogą być stosowane w przypadku drobnych przestępstw, określonych w ustawie, lub w przypadkach, gdy dana osoba była sądzona w pierwszej instancji przez sąd najwyższy albo została uznana za winną i skazana w wyniku zaskarżenia wyroku uniewinniającego sądu pierwszej instancji.
Art. 42 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	1. Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego. 2. Każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu. 3. Każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu.
Art. 45 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. 2. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie.

- Prawem do własności, które znalazło swoje odwzorowanie w art. 64 KRP, art. 17 KPP UE (Prawo własności) oraz art. 1 Protokołu dodatkowego do EKPC (Ochrona własności).

Art. 64 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	1. Każdy ma prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia. 2. Własność, inne prawa majątkowe oraz prawo dziedziczenia podlegają równej dla wszystkich ochronie prawnej. 3. Własność może być ograniczona tylko w drodze ustawy i tylko w zakresie, w jakim nie narusza ona istoty prawa własności.
Art. 17 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej	1. Każdy ma prawo do władania, używania, rozporządzania i przekazania w drodze spadku mienia nabytego zgodnie z prawem. Nikt nie może być pozbawiony swojej własności, chyba że w interesie publicznym, w przypadkach i na warunkach przewidzianych w ustawie, za słusznym odszkodowaniem za jej utratę wypłaconym we właściwym terminie. Korzystanie z mienia może podlegać regulacji ustawowej w zakresie, w jakim jest to konieczne ze względu na interes ogólny. 2. Własność intelektualna podlega ochronie.
Art. 1 Protokołu dodatkowego do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności	Każda osoba fizyczna i prawna ma prawo do poszanowania swojego mienia. Nikt nie może być pozbawiony swojej własności, chyba że w interesie publicznym i na warunkach przewidzianych przez ustawę oraz zgodnie z podstawowymi zasadami prawa międzynarodowego. Powyższe postanowienia nie będą jednak w żaden sposób naruszać prawa Państwa do wydawania takich ustaw, jakie uzna za konieczne dla uregulowania sposobu korzystania z własności zgodnie z interesem powszechnym lub w celu zapewnienia uiszczania podatków bądź innych należności lub kar pieniężnych²⁹⁰.

7.4. Metodologia

Podczas prac badawczych wykorzystano potencjał i możliwości, jakie daje klasyczna dla nauk prawnych metoda dogmatyczno-formalna (zawierająca elementy egzegezy treści aktu prawnego oraz hermeneutyki językowej). Na uwagę zasługuje także fakt wykorzystania metody prawnoporównawczej. W jej ramach posłużono się metodą komparatystyki prawniczej Kötza i Zweigerta. Składa się ona z pięciu faz, które mogą stanowić określony plan działania. Zgodnie z nimi następują po sobie: a) Sformułowanie problemu; b) Wybór materiału do porównania; c) Właściwe porównanie; d) Budowanie systemu uwzględniającego rezultaty porównania w praktyce; e) Krytyczna

²⁹⁰ Należy pamiętać, że specyfika zakresu przedmiotowego i prawidłowej wykładni wskazanych powyżej norm ochrony praw człowieka wyznaczana jest przez orzecznictwo, odpowiednio: Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

ocena wyników osiągniętych poprzez porównanie²⁹¹. Do instrumentarium badawczego należały także inne metody: heurystyczne (odroczone wartościowanie, transpozycja, sugerowanie oraz metody złożone), funkcjonalne (hermeneutyka swobodna), analizy i krytyki piśmiennictwa, analizy i konstrukcji logicznej, badania dokumentów, monograficzne oraz obserwacyjne. Dodatkowo badacze dokonujący analiz wzięli pod uwagę metajęzykowo określony wskaźnik wpływu (liczba wypracowanych rozwiązań włączonych do głównego nurtu polityki; liczba wdrożonych strategii, dokumentów operacyjnych i konkretnych rozwiązań; liczba instytucji korzystających z wypracowanych rozwiązań; liczba osób korzystających z wypracowanych rozwiązań) i/albo wskaźnik rezultatu (liczba zakończonych pilotaży (wdrożeń) wypracowanych rozwiązań; liczba osób zaangażowanych w wypracowanie rozwiązań; liczba publikacji, w tym publikacji internetowych, na temat wypracowanych rozwiązań) i/albo wskaźnik produktu (liczba wypracowanych diagnoz; liczba wypracowanych polityk, strategii oraz dokumentów operacyjnych; liczba opracowanych rozwiązań; liczba pilotaży (wdrożeń) wypracowanych rozwiązań).

7.5. Analiza *de lege lata* przestępstw energetycznych w Polsce

7.5.1. Wstęp

Celem naukowym przedmiotowego podrozdziału jest analiza typów czynów zabronionych występujących w Polsce, a dotyczących szeroko rozumianego rynku energetycznego. Powyższe założenie znajduje swoje uzasadnienie z metodologicznego oraz logicznego punktu widzenia. Dzieje się tak, ponieważ nawet najbardziej teoretyczne opracowania nie mogą abstrahować od rzeczywistego i aktualnego stanu prawnego. Dodatkowo, podkreślenia wymaga fakt, iż niniejsze opracowanie nie posiada jedynie walorów czysto teoretycznych, lecz poruszono w nim również praktyczne aspekty zapobiegania przyczynom przestępczości na rynku energetycznym. W związku z powyższym za celowe należy uznać zaprezentowanie najważniejszych aktów prawnych

²⁹¹ Zob. R. Tokarczyk, *Komparatystyka prawnicza*, Warszawa 2008.

powszechnie obowiązujących w Polsce, zawierających zakazane zachowania o znamionach korelujących z szeroko rozumianym rynkiem energetycznym.

7.5.2. Kodeks karny

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny²⁹² stanowi główny akt prawa karnego materialnego w polskim porządku normatywnym. Składa się ona z dwóch części: ogólnej oraz szczególnej. Pierwsza z nich zawiera zasady odpowiedzialności karnej (art. 1–12), formy popełnienia przestępstwa (art. 13–24), wyłączenie odpowiedzialności karnej (art. 25–31), kary (art. 32–38), środki karne (art. 39–43c), przepadek i środki kompensacyjne (art. 44–52), zasady wymiaru kary i środków karnych (art. 53–63), powrót do przestępstwa (art. 64–65), środki związane z poddaniem sprawcy próbie (art. 66–84a), zbieg przestępstw oraz łączenie kar i środków karnych (art. 85–92a), środki zabezpieczające (art. 93–100), przedawnienie (art. 101–105), zatarcie skazania (art. 106–108), odpowiedzialność za przestępstwa popełnione za granicą (art. 109–114a), objaśnienie wyrażeń ustawowych (art. 115) oraz stosunek do ustaw szczegółowych (art. 116). Druga z nich składa się ze stypizowanych typów czynów zabronionych, które ułożone zostały ze względu na rodzaj dobra prawnego podlegającego ochronie prawnej. Rodzaj dobra prawnego podlegającego prawnokarnej ochronie zależy od powszechnie zaakceptowanych wartości przez konkretne społeczeństwo, które następnie zostają określone w ustawie karnej. Aktualnie obowiązujący Kodeks karny w Polsce wyróżnia następujące typy dóbr prawnych, które chroni pod groźbą kary w postaci:

- ▶ Przestępstw przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstw wojennych (art. 117–126c);
- ▶ Przestępstw przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej (art. 127–139);
- ▶ Przestępstw przeciwko obronności (art. 140–147);
- ▶ Przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu (art. 148–162);
- ▶ Przestępstw przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu (art. 163–172);
- ▶ Przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji (art. 173–180a);

²⁹² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 1600 z późn. zm.).

- ▶ Przestępstw przeciwko środowisku (art. 181–188);
- ▶ Przestępstw przeciwko wolności (art. 189–193);
- ▶ Przestępstw przeciwko wolności sumienia i wyznania (art. 194–196);
- ▶ Przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (197–205);
- ▶ Przestępstw przeciwko rodzinie i opiece (art. 206–211a);
- ▶ Przestępstw przeciwko czci i nietykalności cielesnej (art. 212–217a);
- ▶ Przestępstw przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową (art. 218–221);
- ▶ Przestępstw przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego (art. 222–231b);
- ▶ Przestępstw przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (art. 232–247a);
- ▶ Przestępstw przeciwko wyborom i referendum (art. 248–251);
- ▶ Przestępstw przeciwko porządkowi publicznemu (art. 252–264a);
- ▶ Przestępstw przeciwko ochronie informacji (art. 265–269c);
- ▶ Przestępstw przeciwko wiarygodności dokumentów (art. 270–277d);
- ▶ Przestępstw przeciwko mieniu (art. 278–295);
- ▶ Przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu (art. 296–309);
- ▶ Przestępstw przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi (art. 310–316).

Okazuje się, że przepisy Kodeksu karnego mają duże znaczenie dla badanej materii. Dzieje się tak dlatego, że wśród typów czynów zabronionych znajdują się takie, których przedmiot czynności wykonawczej pozostaje w korelacji z szeroko rozumianym rynkiem energetycznym.

Art. 163	§ 1. Kto spowoduje zdarzenie, które zagraża życiu lub zdrowiu wielu osób albo mieniu w wielkich rozmiarach, mające postać: 1) pożaru, 2) zawalenia się budowli, zalewu albo obsunięcia się ziemi, skał lub śniegu, 3) eksplozji materiałów wybuchowych lub łatwopalnych albo innego gwałtownego wyzwolenia energii, rozprzestrzeniania się substancji trujących, duszących lub parzących, 4) gwałtownego wyzwolenia energii jądrowej lub wyzwolenia promieniowania jonizującego, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. § 2. Jeżeli sprawca działa nieumyślnie, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.
----------	---

Art. 165	§ 1. Kto spowoduje niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia wielu osób albo dla mienia w wielkich rozmiarach: 1) powodując zagrożenie epidemiologiczne lub szerzenie się choroby zakaźnej albo zarazy zwierzęcej lub roślinnej, 2) wyrabiając lub wprowadzając do obrotu szkodliwe dla zdrowia substancje, środki spożywcze lub inne artykuły powszechnego użytku lub też środki farmaceutyczne nie odpowiadające obowiązującym warunkom jakości, 3) powodując uszkodzenie lub unieruchomienie urządzenia użyteczności publicznej, w szczególności urządzenia dostarczającego wodę, światło, ciepło, gaz, energię albo urządzenia zabezpieczającego przed nastąpieniem niebezpieczeństwa powszechnego lub służącego do jego uchylenia, 4) zakłócając, uniemożliwiając lub w inny sposób wpływając na automatyczne przetwarzanie, gromadzenie lub przekazywanie danych informatycznych, 5) działając w inny sposób w okolicznościach szczególnie niebezpiecznych, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. § 2. Jeżeli sprawca działa nieumyślnie, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. § 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12. § 4. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 2 jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.
Art. 231	§ 1. Funkcjonariusz publiczny²⁹³, który, przekraczając swoje uprawnienia lub nie dopełniając obowiązków, działa na szkodę interesu publicznego lub prywatnego, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. § 2. Jeżeli sprawca dopuszcza się czynu określonego w § 1 w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. § 3. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 działa nieumyślnie i wyrządza istotną szkodę, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. § 4. Przepisu § 2 nie stosuje się, jeżeli czyn wyczerpuje znamiona czynu zabronionego określonego w art. 228.
Art. 254a	Kto zabiera, niszczy, uszkadza lub czyni niebezpiecznym do użytku element wchodzący w skład sieci wodociągowej, kanalizacyjnej, ciepłowniczej, elektroenergetycznej, gazowej, telekomunikacyjnej albo linii kolejowej, tramwajowej, trolejbusowej lub linii metra, powodując przez to zakłócenie działania całości lub części sieci albo linii, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.
Art. 287	§ 1. Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub wyrządzenia innej osobie szkody, bez upoważnienia, wpływa na automatyczne przetwarzanie, gromadzenie lub przekazywanie danych informatycznych lub zmienia, usuwa albo wprowadza nowy zapis danych informatycznych, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 2. W wypadku mniejszej wagi, sprawca podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. § 3. Jeżeli oszustwo popełniono na szkodę osoby najbliższej, ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego.

²⁹³ Zgodnie z art. 115 § 13 funkcjonariuszem publicznym jest: 1) Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej; 2) poseł, senator, radny; 2a) poseł do Parlamentu Europejskiego; 3) sędzia, ławnik, prokurator, funkcjonariusz finansowego organu postępowania przygotowawczego lub organu nadzrędnego nad finansowym organem postępowania przygotowawczego, notariusz, komornik, kurator sądowy, syndyk, nadzorca sądowy i zarządca, osoba orzekająca w organach dyscyplinarnych działających na podstawie ustawy; 4) osoba będąca pracownikiem administracji rządowej, innego organu państwowego lub samorządu terytorialnego, chyba że pełni wyłącznie czynności usługowe, a także inna osoba w zakresie, w którym uprawniona jest do wydawania decyzji administracyjnych; 5) osoba będąca pracownikiem organu kontroli państwowej lub organu kontroli samorządu terytorialnego, chyba że pełni wyłącznie czynności

Art. 296a	§ 1. Kto, pełniąc funkcję kierowniczą w jednostce organizacyjnej wykonującej działalność gospodarczą lub pozostając z nią w stosunku pracy, umowy zlecenia lub umowy o dzieło, żąda lub przyjmuje korzyść majątkową lub osobistą albo jej obietnicę, w zamian za nadużycie udzielonych mu uprawnień lub niedopełnienie ciążącego na nim obowiązku mogące wyrządzić tej jednostce szkodę majątkową albo stanowiące czyn nieuczciwej konkurencji lub niedopuszczalną czynność preferencyjną na rzecz nabywcy lub odbiorcy towaru, usługi lub świadczenia, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 2. Tej samej karze podlega, kto w wypadkach określonych w § 1 udziela albo obiecuje udzielić korzyści majątkowej lub osobistej. § 3. W wypadku mniejszej wagi, sprawca czynu określonego w § 1 lub 2 podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. § 4. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 wyrządza znaczną szkodę majątkową, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. § 5. Nie podlega karze sprawca przestępstwa określonego w § 2 albo w § 3 w związku z § 2, jeżeli korzyść majątkowa lub osobista albo ich obietnica zostały przyjęte, a sprawca zawiadomił o tym fakcie organ powołany do ścigania przestępstw i ujawnił wszystkie istotne okoliczności przestępstwa, zanim organ ten o nim się dowiedział.
Art. 298	§ 1. Kto, w celu uzyskania odszkodowania z tytułu umowy ubezpieczenia, powoduje zdarzenie będące podstawą do wypłaty takiego odszkodowania, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 2. Nie podlega karze, kto przed wszczęciem postępowania karnego dobrowolnie zapobiegł wypłacie odszkodowania.
Art. 303	§ 1. Kto wyrządza szkodę majątkową osobie fizycznej, prawnej lub jednostce organizacyjnej niemającej osobowości prawnej, przez nieprowadzenie dokumentacji działalności gospodarczej albo prowadzenie jej w sposób nierzetelny lub niezgodny z prawdą, w szczególności niszcząc, usuwając, ukrywając, przerabiając lub podrabiając dokumenty dotyczące tej działalności, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. § 2. Jeżeli sprawca przestępstwa określonego w § 1 wyrządza znaczną szkodę majątkową, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 3. W wypadku mniejszej wagi, sprawca przestępstwa określonego w § 1 podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. § 4. Jeżeli pokrzywdzonym nie jest Skarb Państwa, ściganie przestępstwa określonego w § 1–3 następuje na wniosek pokrzywdzonego.
Art. 304	Kto, wyzyskując przymusowe położenie innej osoby fizycznej, prawnej albo jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej, zawiera z nią umowę, nakładając na nią obowiązek świadczenia niewspółmiernego ze świadczeniem wzajemnym, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.
Art. 305	§ 1. Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, udaremnia lub utrudnia przetarg publiczny albo wchodzi w porozumienie z inną osobą działającą na szkodę właściciela mienia albo osoby lub instytucji, na rzecz której przetarg jest dokonywany, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. § 2. Tej samej karze podlega, kto w związku z publicznym przetargiem rozpowszechnia informacje lub przemilcza istotne okoliczności mające znaczenie dla zawarcia umowy będącej przedmiotem przetargu albo wchodzi w porozumienie z inną osobą, działającą na szkodę właściciela mienia albo osoby lub instytucji, na rzecz której przetarg jest dokonywany. § 3. Jeżeli pokrzywdzonym nie jest Skarb Państwa, ściganie przestępstwa określonego w § 1 lub 2 następuje na wniosek pokrzywdzonego.
Art. 306	Kto usuwa, podrabia lub przerabia znaki identyfikacyjne, datę produkcji lub datę przydatności towaru lub urządzenia, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

usługowe; 6) osoba zajmująca kierownicze stanowisko w innej instytucji państwowej; 7) funkcjonariusz organu powołanego do ochrony bezpieczeństwa publicznego albo funkcjonariusz Służby Więziennej; 8) osoba pełniąca czynną służbę wojskową, z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie; 9) pracownik międzynarodowego trybunału karnego, chyba że pełni wyłącznie czynności usługowe.

Art. 314	Kto, w celu użycia w obrocie gospodarczym, podrabia lub przerabia znak urzędowy, mający stwierdzić upoważnienie lub wynik badania albo w obrocie publicznym używa przedmiotów opatrzonych takimi podrobionymi albo przerobionymi znakami, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
Art. 315	§ 1. Kto, w celu użycia w obrocie gospodarczym, podrabia lub przerabia zalegalizowane narzędzie pomiarowe lub probiercze, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. § 2. Tej samej karze podlega, kto podrobionego albo przerobionego narzędzia pomiarowego lub probierczego w obrocie gospodarczym używa albo takie narzędzie w celu użycia w obrocie gospodarczym przechowuje.

7.5.3. Prawo energetyczne

Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne²⁹⁴ stanowi główny akt normatywny na rynku energetycznym w Polsce. Określa ona zasady kształtowania polityki energetycznej państwa, zasady i warunki zaopatrzenia i użytkowania paliw i energii, w tym ciepła, oraz działalności przedsiębiorstw energetycznych, a także określa organy właściwe w sprawach gospodarki paliwami i energią. Celem ustawy jest tworzenie warunków do zrównoważonego rozwoju kraju, zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego, oszczędnego i racjonalnego użytkowania paliw i energii, rozwoju konkurencji, przeciwdziałania negatywnym skutkom naturalnych monopolii, uwzględniania wymogów ochrony środowiska, zobowiązań wynikających z umów międzynarodowych oraz równoważenia interesów przedsiębiorstw energetycznych i odbiorców paliw i energii. Dodatkowo ustawa określa także warunki wykonywania i kontrolowania działalności polegającej na przesyłaniu dwutlenku węgla w celu jego podziemnego składowania w celu przeprowadzenia projektu demonstracyjnego wychwyty i składowania dwutlenku węgla. Ustawa Prawo energetyczne składa się z przepisów ogólnych (art. 1–4j), dotyczących dostarczania energii i paliw (art. 5–11f), dotyczących przesyłania dwutlenku węgla (art. 11m–11s), dotyczących polityki energetycznej (art. 12–20), dotyczących organu do spraw regulacji gospodarki paliwami i energią (art. 21–31), dotyczących koordynatora do spraw negocjacji (art. 31a–31f), dotyczących koncesji, rejestrów i taryf (art. 32–50a), dotyczących urządzeń, instalacji, sieci i ich eksploatacji (art. 51–55), karnych (art. 57a–57g) oraz dotyczących zmian

²⁹⁴ Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 650, 685, 771, 755, 1000, 1356, 1629, 1637, 2348; z 2019 r., poz. 42, 125, 492).

w przepisach obowiązujących, epizodycznych, przejściowych i końcowych (art. 58–72).

Art. 57a	1. Kto dokonuje manipulacji na rynku, podlega grzywnie do 2500 stawek dziennych, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. 2. Kto wchodzi w porozumienie z inną osobą mającą na celu manipulację na rynku, podlega grzywnie do 1000 stawek dziennych.
Art. 57b	1. Kto wbrew zakazowi, o którym mowa w art. 3 ust. 1 lit. A rozporządzenia 1227/2011, wykorzystuje informację wewnętrzną poprzez nabywanie lub zbywanie lub próbę nabycia lub zbycia, na rachunek własny lub na rachunek osoby trzeciej, bezpośrednio lub pośrednio, produktów energetycznych sprzedawanych w obrocie hurtowym, których informacja ta dotyczy, podlega grzywnie do 2500 stawek dziennych, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. 2. Jeżeli czynu określonego w ust. 1 dopuszcza się osoba, o której mowa w art. 3 ust. 2 lit. a lub c rozporządzenia nr 1227/2011, podlega ona grzywnie do 2500 stawek dziennych, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.
Art. 57c	Kto wbrew zakazowi, o którym mowa w art. 3 ust. 1 lit. B rozporządzenia 1227/2011, ujawnia informację wewnętrzną jakiegokolwiek innej osobie, podlega grzywnie do 1000 stawek dziennych, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3.
Art. 57d	Kto wbrew zakazowi, o którym mowa w art. 3 ust. 1 lit. C rozporządzenia 1227/2011, zaleca innej osobie w oparciu o informację wewnętrzną nabycie lub zbycie produktów energetycznych sprzedawanych w obrocie hurtowym, do których odnosi się ta informacja, lub nakłania inną osobę w oparciu o informację wewnętrzną do nabycia lub zbycia takich produktów, podlega grzywnie do 1000 stawek dziennych, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3.
Art. 57e	Kto wbrew obowiązкови, o którym mowa w art. 17 rozporządzenia 1227/2011, ujawnia tajemnicę służbową w rozumieniu tego przepisu, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
Art. 57f	Kto, zawodowo zajmując się pośrednictwem w zawieraniu transakcji, wbrew obowiązкови, o którym mowa w art. 15 rozporządzenia 1227/2011, nie przekazuje Prezesowi URE informacji o każdym uzasadnionym podejrzeniu manipulacji na rynku lub próbie manipulacji na rynku lub informacji o każdym uzasadnionym podejrzeniu niewłaściwego wykorzystywania informacji wewnętrznej, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3.
Art. 57g	1. Kto prowadzi działalność gospodarczą w zakresie wytwarzania, magazynowania lub przeładunku, przesyłania lub dystrybucji, obrotu paliwami ciekłymi, w tym obrotu tymi paliwami z zagranicą, bez wymaganej koncesji, podlega grzywnie do 5 000 000 zł albo karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 5. 2. Kto dokonuje przywozu paliw ciekłych bez wymaganego wpisu do rejestru, o którym mowa w art. 32a, podlega grzywnie do 2 500 000 zł. 3. Za przestępstwo określone w ust. 1 odpowiada jak wykonujący działalność bez koncesji, kto, na podstawie przepisu prawnego, decyzji właściwego organu, umowy lub faktycznego wykonywania, zajmuje się sprawami majątkowymi innej osoby prawnej, fizycznej, grupy osób lub podmiotu niemającego osobowości prawnej. 4. W przypadku odpowiedzialności przewidzianej w ust. 3, nie podlega karze za przestępstwo określone w ust. 1, kto dobrowolnie ujawnił wobec organu powołanego do ścigania przestępstw informacje dotyczące osób uczestniczących w popełnieniu przestępstwa oraz okoliczności jego popełnienia, jeżeli zapobiegło to popełnieniu albo umożliwiło wykrycie innego przestępstwa lub przestępstwa skarbowego mających związek z prowadzeniem działalności w zakresie paliw ciekłych; jeżeli sprawca czynił starania zmierzające do ujawnienia tych informacji i okoliczności, sąd stosuje nadzwyczajne złagodzenie kary.

7.5.4. Prawo geologiczne i górnicze

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze²⁹⁵ określa zasady i warunki podejmowania, wykonywania oraz zakończenia działalności w zakresie prac geologicznych, wydobywania kopalin ze złóż, podziemnego bezzbiornikowego magazynowania substancji, podziemnego składowania odpadów oraz podziemnego składowania dwutlenku węgla w celu przeprowadzenia projektu demonstracyjnego wychwytu i składowania dwutlenku węgla. Przedmiotowy akt normatywny składa się z przepisów ogólnych (art. 1–9), dotyczących własności górniczej, użytkowania górniczego oraz innych uprawnień górniczych (art. 10–20), dotyczących koncesji (art. 21–49zw), dotyczących kwalifikacji, rzeczoznawców i odpowiedzialności zawodowej (art. 50–78), dotyczących prac geologicznych (art. 79–103), dotyczących zakładu górniczego, jego ruchu oraz ratownictwa górniczego (art. 104–132), dotyczących opłat (art. 133–143), dotyczących odpowiedzialności za szkody (art. 144–152), dotyczących rejestru obszarów górniczych i zamkniętych podziemnych składowisk dwutlenku węgla (art. 152a), dotyczących administracji, państwowej służby geologicznej, Krajowego Administratora Podziemnych Składowisk Dwutlenku Węgla i nadzoru (art. 153–174e), dotyczących kar pieniężnych (art. 175), karnych (art. 176–189), przejściowych i końcowych (art. 201–227).

Art. 176	1. Kto bez wymaganej koncesji lub bez zatwierdzonego projektu robót geologicznych lub z naruszeniem określonych w nich warunków, wykonując działalność w zakresie: 1) poszukiwania lub rozpoznawania złóż kopalin albo poszukiwania lub rozpoznawania kompleksu podziemnego składowania dwutlenku węgla, 2) wydobywania kopalin ze złóż, 3) podziemnego bezzbiornikowego magazynowania substancji albo podziemnego składowania odpadów, albo podziemnego składowania dwutlenku węgla, wyrządza znaczną szkodę w mieniu lub poważną szkodę w środowisku, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. 2. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 spowodza bezpośrednie niebezpieczeństwo znacznej szkody w mieniu lub poważnej szkody w środowisku, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo karze pozbawienia wolności do lat 2. 3. Jeżeli sprawca nieumyślnie dopuszcza się czynu określonego w ust. 1 lub 2, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo karze pozbawienia wolności do roku.
----------	---

²⁹⁵ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 2126; z 2018 r. poz. 650, 723, 1563, 1629, 1637, 1669, 2245).

Art. 177	1. Kto bez wymaganej koncesji lub bez zatwierdzonego projektu robót geologicznych lub z naruszeniem określonych w nim warunków wykonuje działalność w zakresie: 1) poszukiwania lub rozpoznawania złóż kopalin albo poszukiwania lub rozpoznawania kompleksu podziemnego składowania dwutlenku węgla, 2) wydobywania kopalin ze złóż, 3) podziemnego bezzbiornikowego magazynowania substancji, podziemnego składowania odpadów albo podziemnego składowania dwutlenku węgla, podlega karze aresztu albo grzywny.
Art. 178	Kto wykonuje lub dozoruje prace geologiczne lub kieruje tymi pracami, nie posiadając wymaganych do tego kwalifikacji, podlega karze grzywny.
Art. 179	Kto: 1) w celach innych niż poszukiwanie lub rozpoznawanie złóż kopalin albo poszukiwanie lub rozpoznawanie kompleksu podziemnego składowania dwutlenku węgla wykonuje roboty geologiczne bez zatwierdzonego projektu robót geologicznych lub z naruszeniem określonych w nim warunków albo bez przedłożenia projektu robót geologicznych, który nie podlega zatwierdzeniu, lub z naruszeniem określonych w nim warunków, 2) nie zawiadamia właściwych organów o zamiarze rozpoczęcia wykonywania robót geologicznych, podlega karze grzywny.
Art. 180	Kto nie wykonuje decyzji organu administracji geologicznej, dotyczącej: 1) zakazu wykonywania określonych czynności przez osoby, które wykonują te czynności z rażącym niedbalstwem, z naruszeniem ustawy lub rażącym naruszeniem wydanych na jej podstawie przepisów, 2) wstrzymania działalności lub nakazu niezwłocznego usunięcia stwierdzonych uchybień lub nakazu podjęcia czynności mających na celu doprowadzenie środowiska do należytego stanu, w przypadku stwierdzenia wykonywania działalności bez zatwierdzonego projektu robót geologicznych, lub bez przedłożonego projektu robót geologicznych, który nie podlega zatwierdzeniu, lub z naruszeniem warunków określonych w koncesji lub tym projekcie, podlega karze grzywny.
Art. 181	Kto wykonuje czynności: 1) kierownictwa lub dozoru ruchu zakładu górniczego lub inne czynności w ruchu zakładu górniczego, 2) kierownictwa w podmiotach zawodowo trudniących się ratownictwem górniczym, nie posiadając wymaganych do tego kwalifikacji, podlega karze grzywny.
Art. 182	1. Kto prowadzi ruch zakładu górniczego bez zatwierdzonego planu ruchu zakładu górniczego lub z naruszeniem określonych w nim warunków, podlega karze aresztu albo grzywny. 2. Jeżeli sprawca nieumyślnie dopuszcza się wykroczenia określonego w ust. 1, podlega karze grzywny.
Art. 183	Kto nie dopełnia ciężących na nim obowiązków w zakresie prowadzenia ewidencji zasobów złoża kopaliny, w zakresie przedkładania informacji o zmianach zasobów złoża kopaliny, w zakresie posiadania, sporządzania, aktualizowania i uzupełniania wymaganej dokumentacji mierniczo-geologicznej oraz przekazywania danych geologicznych i próbek oraz wyników ich badań, uzyskanych w wyniku robót geologicznych, podlega karze grzywny.
Art. 184	1. Kto w ruchu zakładu górniczego wykonuje lub dopuszcza do wykonywania czynności w warunkach zagrożenia pożarowych, tąpnięć, gazowych, pyłowych, klimatycznych, wodnych, pozostających w związku z jazdą ludzi szybem albo w związku z przechowywaniem lub używaniem środków strzałowych i sprzętu strzałowego, w sposób mogący wywołać niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia człowieka lub ruchu zakładu górniczego, podlega karze aresztu albo grzywny. 2. Jeżeli sprawca nieumyślnie dopuszcza się wykroczenia określonego w ust. 1, podlega karze grzywny. 3. Kto: 1) w ruchu zakładu górniczego wykonuje lub dopuszcza do wykonywania czynności w warunkach innych niż określone w ust. 1, w sposób mogący wywołać niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia człowieka lub ruchu zakładu górniczego,

	2) nie dopełnia ciążącego na nim obowiązku w zakresie: a) rozpoznawania zagrożeń związanych z ruchem zakładu górniczego i podejmowania środków zmierzających do zapobiegania i usuwania tych zagrożeń, b) posiadania odpowiednich środków materialnych i technicznych oraz służb ruchu zapewniających bezpieczeństwo pracowników i ruchu zakładu górniczego, c) prowadzenia ewidencji osób przebywających w zakładzie górniczym, przez wskazanie imienia i nazwiska oraz stanowiska służbowego, d) oceniania i dokumentowania ryzyka zawodowego oraz stosowania niezbędnych rozwiązań zmniejszających to ryzyko, w tym przez sporządzenie dokumentu bezpieczeństwa i ochrony zdrowia, e) posiadania i odpowiedniego przechowywania dokumentacji prowadzenia ruchu zakładu górniczego, f) posiadania dowodu sprawdzenia rozwiązań technicznych przez rzeczoznawcę do spraw ruchu zakładu górniczego, g) prowadzenia dokumentacji w zakresie ratownictwa górniczego, h) przeprowadzania specjalistycznych badań lekarskich, specjalistycznych badań psychologicznych oraz specjalistycznych szkoleń, i) posiadania własnych służb ratownictwa górniczego albo powierzenia realizacji tego obowiązku w całości lub w części innym podmiotom, j) sporządzania, posiadania, zatwierdzania i aktualizowania odpowiedniego planu ratownictwa górniczego, k) organizowania drużyny ratowniczej oraz odpowiednio wyposażonej kopalnianej stacji ratownictwa górniczego albo utrzymywania zakładowej stacji ratownictwa górniczego, l) zatwierdzania dokumentacji prac profilaktycznych, m) podejmowania decyzji o podjęciu, wykonywania oraz podejmowania decyzji o zakończeniu prac profilaktycznych, n) podejmowania i prowadzenia akcji ratowniczej, o) likwidacji zakładu górniczego lub jego części, polegającego na: – zabezpieczeniu lub zlikwidowaniu wyrobisk górniczych oraz urządzeń, instalacji i obiektów zakładu górniczego, – zabezpieczeniu niewykorzystanej części złoża kopaliny, – zabezpieczeniu sąsiednich złóż kopaliny, – przedsięwzięciu niezbędnych środków chroniących wyrobiska sąsiednich zakładów górniczych, – przedsięwzięciu niezbędnych środków w celu ochrony środowiska oraz rekultywacji gruntów po działalności górniczej, 3) nie dopełnia obowiązku szkolenia osób wykonujących czynności w ruchu zakładu górniczego w zakresie znajomości przepisów i zasad bezpieczeństwa i higieny pracy, w tym bezpiecznego wykonywania powierzonych im czynności, lub dopuszcza do pracy w ruchu zakładu górniczego osoby, które nie wykazują się dostateczną znajomością tych przepisów i zasad, 4) dopuszcza do wykonywania czynności w ruchu zakładu górniczego osoby, które nie posiadają wymaganych do tego kwalifikacji, podlega karze grzywny.
Art. 185	1. Kto w przypadku: 1) spostrzeżenia zagrożenia dla ludzi, zakładu górniczego lub jego ruchu, uszkodzenia albo nieprawidłowego działania urządzeń tego zakładu, nie dopełnia obowiązku w zakresie niezwłocznego ostrzeżenia osób zagrożonych, podjęcia środków dostępnych w celu usunięcia niebezpieczeństwa oraz zawiadomienia o niebezpieczeństwie najbliższej osoby kierownictwa lub dozoru ruchu, 2) powstania stanu zagrożenia życia lub zdrowia osób przebywających w zakładzie górniczym, nie dopełnia obowiązku w zakresie niezwłocznego wstrzymania prowadzenia ruchu w strefie zagrożenia, wycofania ludzi w bezpieczne miejsce i podjęcia niezbędnych działań w tym środków dostępnych w celu usunięcia stanu zagrożenia, podlega karze aresztu albo grzywny. 2. Jeżeli sprawca dopuszcza się nieumyślnie wykroczenia określonego w ust. 1, podlega karze grzywny.
Art. 186	Kierownik ruchu zakładu górniczego, który nie dopełnia obowiązku zawiadomienia właściwego organu nadzoru górniczego o zaistniałym w zakładzie górniczym wypadku albo zgonie naturalnym oraz o związanych z ruchem zakładu górniczego niebezpiecznych zdarzeniach, stwarzających zagrożenie życia, zdrowia ludzkiego lub bezpieczeństwa powszechnego, podlega karze aresztu albo grzywny.
Art. 187	Kto nie dopełnia ciążącego na nim obowiązku w zakresie tworzenia funduszu, gromadzenia środków na funduszu oraz przedstawiania na żądanie właściwych organów aktualnych wyciągów z rachunku bankowego, na którym gromadzi środki funduszu, oraz informacji o sposobie ich wykorzystania, podlega karze grzywny.
Art. 188	Kto nie wykonuje decyzji organu nadzoru górniczego, dotyczącej: 1) zakazu wykonywania określonych czynności przez osoby, które wykonują te czynności z rażącym niebezpieczeństwem, z naruszeniem ustawy lub rażącym naruszeniem wydanych na jej podstawie przepisów, 2) nakazu niezwłocznego sporządzenia lub poprawy operatu ewidencyjnego, 3) nakazu wstrzymania działalności wykonywanej bez wymaganej koncesji, podlega karze grzywny.

7.5.5. Kodeks karny skarbowy

Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy²⁹⁶ stanowi główny akt prawny zawierający katalog typów czynów zabronionych w zakresie przestępczości finansowej w sektorze publicznym. Ze względu na powszechny obowiązek podatkowy, przedmiotowy akt normatywny ma także znaczenie na rynku energetycznym, choćby pośrednio. W zakresie prawa materialnego kodeks składa się z dwóch części: ogólnej oraz szczególnej. W pierwszej z nich zawarto przepisy określające zasady odpowiedzialności karnej skarbowej, zaniechania ukarania sprawcy, przestępstwa skarbowe (normy ogólne mające zastosowanie do konkretnych typów czynów zabronionych stypizowanych w części szczególnej Kodeksu karnego skarbowego), wykroczenia skarbowe (normy ogólne mające zastosowanie do konkretnych typów czynów zabronionych stypizowanych w części szczególnej Kodeksu karnego skarbowego) oraz objaśnienia wyrażeń ustawowych. Natomiast w części szczególnej zawarto przepisy określające przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe przeciwko obowiązkom podatkowym i rozliczeniom z tytułu dotacji lub subwencji (art. 54–84), przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe przeciwko obowiązkom celnym oraz zasadom obrotu z zagranicą towarami i usługami (art. 85–96), przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe przeciwko obrotowi dewizowemu (art. 97–106), przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe przeciwko organizacji gier hazardowych (art. 107–111). Poniżej zaprezentowano najcięższe typy czynów zabronionych stypizowanych w Kodeksie karnym skarbowym, bowiem zgodnie z jego art. 27, jeżeli kodeks nie stanowi inaczej, kara pozbawienia wolności trwa najkrócej 5 dni, najdłużej – 5 lat. Należy zatem przyjąć za celowe zaprezentowanie tych typów przestępstw skarbowych, w których kodeks nie stanowi o innym (lżejszym, gdyż nie ma przypadku podniesienia przedmiotowej granicy) wymiarze kary.

²⁹⁶ Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 1958, 2192, 2193, 2227, 2354).

Art. 54	§ 1. Podatnik, który uchylając się od opodatkowania, nie ujawnia właściwemu organowi przedmiotu lub podstawy opodatkowania lub nie składa deklaracji, przez co naraża podatek na uszczuplenie, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności, albo obu tym karom łącznie. § 2. Jeżeli kwota podatku narażonego na uszczuplenie jest małej wartości, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych. § 3. Jeżeli kwota podatku narażonego na uszczuplenie nie przekracza ustawowego progu, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny za wykroczenie skarbowe.
Art. 56	§ 1. Podatnik, który składając organowi podatkowemu, innemu uprawnionemu organowi lub płatnikowi deklarację lub oświadczenie, podaje nieprawdę lub zataja prawdę albo nie dopełnia obowiązku zawiadomienia o zmianie objętych nimi danych, przez co naraża podatek na uszczuplenie, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności, albo obu tym karom łącznie. § 2. Jeżeli kwota podatku narażonego na uszczuplenie jest małej wartości, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych. § 3. Jeżeli kwota podatku narażonego na uszczuplenie nie przekracza ustawowego progu, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny za wykroczenie skarbowe. § 4. Karze określonej w § 3 podlega także ten podatnik, który mimo ujawnienia przedmiotu lub podstawy opodatkowania nie składa w terminie organowi podatkowemu lub płatnikowi deklaracji lub oświadczenia lub wbrew obowiązкови nie składa ich za pomocą środków komunikacji elektronicznej.
Art. 56d	§ 1. Kto podaje nieprawdę lub zataja prawdę składając: 1) oświadczenie, o którym mowa w art. 41 ust. 15, 21 lub 25 ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych lub w art. 26 ust. 1ab, 7a lub 7g ustawy z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, 2) oświadczenie co do zgodności z prawdą faktów przedstawionych we wniosku o zwrot podatku, o którym mowa w rozdziale 7b ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych lub w rozdziale 6a ustawy z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych lub we wniosku o wydanie opinii o stosowaniu zwolnienia, o którym mowa w art. 26b ust. 1 ustawy z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, oraz co do zgodności z oryginałem dokumentacji załączonej do tych wniosków, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności, albo obu tym karom łącznie. § 2. W wypadku mniejszej wagi, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny za wykroczenie skarbowe.
Art. 57a	§ 1. Komornik sądowy, który wbrew obowiązкови, o którym mowa w art. 149 ust. 2 ustawy z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (Dz. U. poz. 771, 1443 i 1669), nie przekazuje na rachunek właściwego urzędu skarbowego podlegających przekazaniu opłat egzekucyjnych albo przekazuje je w niewłaściwej wysokości, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności, albo obu tym karom łącznie. § 2. Jeżeli kwota należności, o których mowa w § 1, jest małej wartości, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych. § 3. Jeżeli kwota należności, o których mowa w § 1, nie przekracza ustawowego progu, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny za wykroczenie skarbowe.
Art. 62	§ 1. Kto wbrew obowiązкови nie wystawia faktury lub rachunku, wystawia je w sposób wadliwy albo odmawia ich wydania, podlega karze grzywny do 180 stawek dziennych. § 2. Kto fakturę lub rachunek wystawia w sposób nierzetelny albo takim dokumentem się posługuje, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od roku, albo obu tym karom łącznie. § 2a. Kto fakturę lub rachunek wystawia w sposób nierzetelny albo takim dokumentem się posługuje, a kwota podatku wynikająca z faktury albo suma kwot podatku wynikających z faktur jest małej wartości, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności, albo obu tym karom łącznie. § 3. Karze określonej w § 1 podlega także ten, kto wbrew obowiązкови nie przechowuje wystawionej lub otrzymanej faktury lub rachunku, bądź dowodu zakupu towarów. § 4. Karze określonej w § 1 podlega także ten, kto wbrew przepisom ustawy dokona sprzedaży z pominięciem kasy rejestrującej albo nie wyda dokumentu z kasy rejestrującej, stwierdzającego dokonanie sprzedaży. § 5. W wypadku mniejszej wagi, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1–4 podlega karze grzywny za wykroczenie skarbowe.

Art. 67	§ 1. Kto podrabia lub przerabia znak akcyzy albo upoważnienie do odbioru banderol, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności, albo obu tym karom łącznie. § 2. Kto w celu popełnienia przestępstwa skarbowego określonego w § 1 uzyskuje lub przysposabia środki, podlega karze grzywny do 240 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności do lat 2, albo obu tym karom łącznie. § 3. Nie podlega karze za przestępstwo skarbowe określone w § 2 sprawca, który odstąpił od jego dokonania, w szczególności zniszczył uzyskane lub przysposobione środki lub zapobiegł skorzystaniu z nich w przyszłości. § 4. W wypadku mniejszej wagi, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 lub 2 podlega karze grzywny za wykroczenie skarbowe.
Art. 69b	§ 1. Kto wbrew przepisom ustawy dokonuje dostawy wewnątrzwspólnotowej lub nabycia wewnątrzwspólnotowego wyrobów akcyzowych, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności, albo obu tym karom łącznie. § 2. W wypadku mniejszej wagi, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny za wykroczenie skarbowe.
Art. 69c	§ 1. Kto wbrew obowiązкови przemieszcza wyroby akcyzowe z terytorium jednego państwa członkowskiego na terytorium innego państwa członkowskiego przez terytorium kraju bez uproszczonego dokumentu towarzyszącego albo dokumentu handlowego zastępującego uproszczony dokument towarzyszący albo bez wydruku e-AD z nadanym numerem referencyjnym albo innego dokumentu handlowego, w którym umieszczono numer referencyjny nadany e-AD w Systemie, albo dokumentu zastępującego e-AD, albo na podstawie tych dokumentów zawierających dane niezgodne ze stanem rzeczywistym, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności, albo obu tym karom łącznie. § 2. W wypadku mniejszej wagi, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny za wykroczenie skarbowe.
Art. 76	§ 1. Kto przez podanie danych niezgodnych ze stanem rzeczywistym lub zatajenie rzeczywistego stanu rzeczy wprowadza w błąd właściwy organ narażając na nienależny zwrot podatkowej należności publiczno-prawnej, w szczególności podatku naliczonego w rozumieniu przepisów o podatku od towarów i usług, podatku akcyzowym, zwrot nadpłaty lub jej zaliczenie na poczet zaległości podatkowej lub bieżących albo przyszłych zobowiązań podatkowych, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności, albo obu tym karom łącznie. § 2. Jeżeli kwota narażona na nienależny zwrot podatku jest małej wartości, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych. § 3. Jeżeli kwota narażona na nienależny zwrot podatku nie przekracza ustawowego progu, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny za wykroczenie skarbowe.
Art. 76a	§ 1. Kto przez podanie danych niezgodnych ze stanem rzeczywistym lub zatajenie rzeczywistego stanu rzeczy wprowadza w błąd właściwy organ narażając na nienależny zwrot wydatków, o których mowa w przepisach o zwrocie osobom fizycznym niektórych wydatków związanych z budownictwem mieszkaniowym, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności, albo obu tym karom łącznie. § 2. Jeżeli kwota narażona na nienależny zwrot wydatków, o których mowa w § 1, jest małej wartości, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych. § 3. Jeżeli kwota narażona na nienależny zwrot wydatków, o których mowa w § 1, nie przekracza ustawowego progu, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny za wykroczenie skarbowe.
Art. 76b	§ 1. Kto przez podanie danych niezgodnych ze stanem rzeczywistym lub zatajenie rzeczywistego stanu rzeczy wprowadza w błąd właściwy organ narażając na nienależny zwrot wydatków, o których mowa w przepisach o zwrocie osobom fizycznym niektórych wydatków poniesionych w związku z budową pierwszego własnego mieszkania, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności, albo obu tym karom łącznie. § 2. Jeżeli kwota narażona na nienależny zwrot wydatków, o których mowa w § 1, jest małej wartości, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych. § 3. Jeżeli kwota narażona na nienależny zwrot wydatków, o których mowa w § 1, nie przekracza ustawowego progu, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny za wykroczenie skarbowe.

Art. 86	§ 1. Kto, nie dopełniając ciężącego na nim obowiązku celnego, przywozi z zagranicy lub wywozi za granicę towar bez jego przedstawienia organowi celnemu lub zgłoszenia celnego, przez co naraża należność celną na uszczuplenie, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności, albo obu tym karom łącznie. § 2. Tej samej karze podlega sprawca, jeżeli przemyt celny dotyczy towaru w obrocie z zagranicą, co do którego istnieje reglamentacja pozataryfowa. § 3. Jeżeli kwota należności celnej narażonej na uszczuplenie lub wartość towaru w obrocie z zagranicą, co do którego istnieje reglamentacja pozataryfowa, jest małej wartości, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 lub 2 podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych. § 4. Jeżeli kwota należności celnej narażonej na uszczuplenie lub wartość towaru w obrocie z zagranicą, co do którego istnieje reglamentacja pozataryfowa, nie przekracza ustawowego progu, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 lub 2 podlega karze grzywny za wykroczenie skarbowe. § 5. (uchylony)
Art. 87	§ 1. Kto przez wprowadzenie w błąd organu uprawnionego do kontroli celnej naraża należność celną na uszczuplenie, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności, albo obu tym karom łącznie. § 2. Tej samej karze podlega sprawca, jeżeli oszustwo celne dotyczy towaru lub usługi w obrocie z zagranicą, co do których istnieje reglamentacja pozataryfowa. § 3. Jeżeli kwota należności celnej narażonej na uszczuplenie lub wartość towaru lub usługi w obrocie z zagranicą, co do których istnieje reglamentacja pozataryfowa, jest małej wartości, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 lub 2 podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych. § 4. Jeżeli kwota należności celnej narażonej na uszczuplenie lub wartość towaru lub usługi w obrocie z zagranicą, co do których istnieje reglamentacja pozataryfowa, nie przekracza ustawowego progu, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 lub 2 podlega karze grzywny za wykroczenie skarbowe.
Art. 92	§ 1. Kto przez podanie danych niezgodnych ze stanem rzeczywistym lub zatajenie rzeczywistego stanu rzeczy wprowadza w błąd właściwy organ narażając na nienależny zwrot należności celnej lub umorzenie należności celnej należnej do zapłacenia, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności, albo obu tym karom łącznie. § 2. Jeżeli kwota narażona na nienależny zwrot lub umorzenie należności celnej jest małej wartości, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych. § 3. Jeżeli kwota narażona na nienależny zwrot lub umorzenie należności celnej nie przekracza ustawowego progu, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 podlega karze grzywny za wykroczenie skarbowe.
Art. 107	§ 1. Kto wbrew przepisom ustawy lub warunkom koncesji lub zezwolenia urzęda lub prowadzi gry hazardowe, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności do lat 3, albo obu tym karom łącznie. § 2. Kto na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej uczestniczy w zagranicznej grze hazardowej, podlega karze grzywny do 120 stawek dziennych. § 3. Jeżeli sprawca dopuszcza się czynu zabronionego określonego w § 1 w celu osiągnięcia korzyści majątkowej z organizowania zbiorowego uczestnictwa w grze hazardowej, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności, albo obu tym karom łącznie. § 4. W wypadku mniejszej wagi, sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 lub 2 podlega karze grzywny za wykroczenie skarbowe.

7.5.6. Pozostałe typy czynów zabronionych na rynku energetycznym

W polskim systemie normatywnym typy czynów zabronionych korelujące z zakresem przedmiotowym szeroko rozumianego rynku energetycznego nie znajdują się tylko i wyłącznie w Kodeksie karnym, Prawie energetycznym, Prawie górniczym oraz geologicznym oraz Kodeksie karnym

skarbowym. W skład systemu prawnego w obszarze energetyki wchodzi wiele ustaw szczegółowych, które regulują określone, częstokroć specjalistyczne, wycinki tematyczne wymagające interwencji państwa. W ich skład wchodzi przepisy prawne należące do różnych gałęzi prawa, w tym prawa cywilnego, administracyjnego i karnego. Czasami zdarza się, że przedmiotowe unormowania zawierają przepisy karne tworzące nowe typy czynów zabronionych, których na próżno szukać we wcześniej omówionych aktach normatywnych. Poniżej zaprezentowano przykład takiego zjawiska.

Art. 31–35 Ustawy z dnia 25 sierpnia 2006 r. o systemie monitorowania i kontrolowania jakości paliw²⁹⁷	Art. 31 1. Kto wytwarza, transportuje, magazynuje lub wprowadza do obrotu paliwa ciekłe, biopaliwa ciekłe lub inne paliwa odnawialne, gaz skroplony (LPG), sprężony gaz ziemny (CNG), skroplony gaz ziemny (LNG) lub lekki olej opałowy niespełniające wymagań jakościowych określonych w ustawie, podlega grzywnie od 50 000 zł do 500 000 zł lub karze pozbawienia wolności do lat 3. 2. Tej samej karze podlega ten, kto w stacji zakładowej gromadzi paliwa wymienione w ust. 1 niespełniające wymagań jakościowych określonych w ustawie. 3. Jeżeli paliwa, o których mowa w ust. 1 lub 2, stanowią mienie znacznej wartości, sprawca podlega grzywnie od 100 000 zł do 1 000 000 zł lub karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat. 4. W przypadku mniejszej wagi sprawca podlega grzywnie od 10 000 zł do 25 000 zł. 5. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1–3 działa nieumyślnie, podlega grzywnie od 25 000 zł do 250 000 zł. Art. 31a (uchylony) Art. 32 Kto, będąc rolnikiem, wytwarza na własny użytek biopaliwo ciekłe niespełniające wymagań jakościowych określonych w ustawie, podlega grzywnie. Art. 33 1. Kto, będąc właścicielem lub użytkownikiem wybranej floty, wprowadza do obrotu biopaliwo ciekłe stosowane w tej flocie, podlega grzywnie. 2. Kto, będąc właścicielem lub użytkownikiem wybranej floty, stosuje bez zgłoszenia biopaliwo ciekłe niespełniające wymagań jakościowych, o których mowa w art. 3 ust. 2 pkt 2, podlega grzywnie. 3. (uchylony) 4. Kto wprowadza do obrotu biopaliwa ciekłe, o których mowa w art. 4 ust. 1, przeznaczone do stosowania przez podmioty inne niż właściciel lub użytkownik wybranej floty, podlega grzywnie. 5. (uchylony) 6. (uchylony) Art. 34 1. Kto wbrew przepisom stosuje ciężki olej opałowy, niespełniający wymagań jakościowych określonych w ustawie, podlega grzywnie. 2. Kto stosuje olej do silników statków żeglugi śródlądowej, niespełniający wymagań jakościowych określonych w ustawie, podlega grzywnie.
--	---

²⁹⁷ Ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o systemie monitorowania i kontrolowania jakości paliw (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 660).

	Art. 34a 1. Kto wprowadza do obrotu paliwa stałe niezgodnie z art. 7 ust. 7a pkt 1–4, podlega grzywnie od 50 000 zł do 500 000 zł lub karze pozbawienia wolności do lat 3. 2. Jeżeli paliwa stałe stanowią mienie znacznej wartości, sprawca podlega grzywnie od 100 000 zł do 1 000 000 zł lub karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat. 3. W przypadku mniejszej wagi sprawca podlega grzywnie od 10 000 zł do 25 000 zł. 4. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 i 2 działa nieumyślnie, podlega grzywnie od 25 000 zł do 250 000 zł. Art. 35 1. Kto uniemożliwia lub utrudnia inspektorowi przeprowadzenie kontroli lub usuwa paliwo zabezpieczone w wyniku kontroli, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. 2. Kto uniemożliwia lub utrudnia inspektorowi przeprowadzenie kontroli lub usuwa paliwa stałe zabezpieczone w wyniku kontroli, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.
--	--

7.6. Katalog najważniejszych aktów prawnych na rynku energetycznym

Katalog najważniejszych aktów prawnych w ramach analizowania rynku energetycznego stanowi narzędzie pomocnicze dla dokonywania analiz związanych z rozwiązaniami prawnymi w kontekście przeciwdziałania przyczynom przestępczości. Dzieje się tak dlatego, że wymierne rezultaty, wytyczne czy rekomendacje mogą przybrać postać postulatów *de lege ferenda* dla polskiego ustawodawcy. Subsydiarny aspekt katalogu najważniejszych aktów prawnych dla rynku energetycznego implikuje tezę o otwartym charakterze prezentowanego zbioru.

Dodatkowo warto zauważyć, że katalog aktów analizowanych w ramach prac projektowych nie ograniczał się wyłącznie do prawa karnego materialnego oraz procesowego, ale także obejmował swoim zasięgiem prawo cywilne oraz administracyjne, również w wymiarze materialnym oraz procesowym. Dzieje się tak dlatego, że zapobieganie przyczynom przestępczości na rynku energetycznym nie jest tożsame przedmiotowo z zakresem prawa karnego, ale także innych regulacji, które mają znaczenie dla praktyki i teorii badanej płaszczyzny analitycznej.

Reasumując, w skład otwartego katalogu najważniejszych aktów prawnych składających się na szeroko rozumiany rynek energetyczny można zaliczyć następujące źródła powszechnie obowiązującego prawa w Polsce:

Krajowe akty prawne:

- ▶ Kodeks cywilny z dnia 23 kwietnia 1964 r.²⁹⁸;
- ▶ Kodeks karny skarbowy z dnia 10 września 1999 r.²⁹⁹;
- ▶ Kodeks postępowania cywilnego z dnia 17 listopada 1964 r.³⁰⁰;
- ▶ Kodeks spółek handlowych z dnia 15 września 2000 r.³⁰¹;
- ▶ ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne;
- ▶ ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o elektromobilności i paliwach alternatywnych³⁰²;
- ▶ ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o zapasach ropy naftowej, produktów naftowych i gazu ziemnego oraz zasadach postępowania w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa paliwowego państwa i zakłóceń na rynku naftowym³⁰³;
- ▶ ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii³⁰⁴;
- ▶ ustawa z dnia 20 maja 2016 r. o efektywności energetycznej³⁰⁵;
- ▶ ustawa z dnia 23 września 2016 r. o pozasądowym rozwiązywaniu sporów konsumenckich³⁰⁶;
- ▶ ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o biokomponentach i biopaliwach ciekłych³⁰⁷;

²⁹⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1025, 1104, 1629, 2073, 2244, z 2019 r. poz. 80).

²⁹⁹ Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1958, 2192, 2193, 2227, 2354).

³⁰⁰ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1360, 1467, 1499, 1544, 1629, 1637, 1693, 2385, 2432; z 2019 r., poz. 55, 60).

³⁰¹ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 505).

³⁰² Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o elektromobilności i paliwach alternatywnych (Dz.U. z 2018 r., poz. 317, 1356, 2348).

³⁰³ Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o zapasach ropy naftowej, produktów naftowych i gazu ziemnego oraz zasadach postępowania w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa paliwowego państwa i zakłóceń na rynku naftowym (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1323).

³⁰⁴ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 2389 i 2245; z 2019 r. poz. 42, 60).

³⁰⁵ Ustawa z dnia 20 maja 2016 r. o efektywności energetycznej (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 545).

³⁰⁶ Ustawa z dnia 23 września 2016 r. o pozasądowym rozwiązywaniu sporów konsumenckich (Dz.U. 2016 poz. 1823).

³⁰⁷ Ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o biokomponentach i biopaliwach ciekłych (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1344, 1356, 1629).

- ▶ ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o systemie monitorowania i kontrolowania jakości paliw;
- ▶ ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o zasadach pokrywania kosztów powstałych u wytwórców w związku z przedterminowym rozwiązaniem umów długoterminowych sprzedaży mocy i energii elektrycznej³⁰⁸;
- ▶ Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r.³⁰⁹;
- ▶ Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r.³¹⁰;
- ▶ ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o rynku mocy³¹¹.

Akty prawne Unii Europejskiej:

- ▶ dyrektywa 2001/81/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 października 2001 r. w sprawie krajowych poziomów emisji dla niektórych rodzajów zanieczyszczenia powietrza³¹²;
- ▶ dyrektywa 2003/87/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 października 2003 r. ustanawiająca system handlu przydziałami emisji gazów cieplarnianych we Wspólnocie oraz zmieniająca dyrektywę Rady 96/61/WE³¹³;
- ▶ dyrektywa 2005/89/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 stycznia 2006 r. dotycząca działań na rzecz zagwarantowania bezpieczeństwa dostaw energii elektrycznej i inwestycji infrastrukturalnych³¹⁴;

³⁰⁸ Ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o zasadach pokrywania kosztów powstałych u wytwórców w związku z przedterminowym rozwiązaniem umów długoterminowych sprzedaży mocy i energii elektrycznej (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1571, 2538).

³⁰⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1600, 2077).

³¹⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1987, 2399; z 2019 r., poz. 150, 679).

³¹¹ Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o rynku mocy (Dz.U. z 2018 r., poz. 9; z 2019 r., poz. 42).

³¹² Dyrektywa 2001/81/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 października 2001 r. w sprawie krajowych poziomów emisji dla niektórych rodzajów zanieczyszczenia powietrza (OJ L 309, 27.11.2001, s. 22–30).

³¹³ Dyrektywa 2003/87/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 października 2003 r. ustanawiająca system handlu przydziałami emisji gazów cieplarnianych we Wspólnocie oraz zmieniająca dyrektywę Rady 96/61/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 275, 25.10.2003, s. 32–46).

³¹⁴ Dyrektywa 2005/89/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 stycznia 2006 r. dotycząca działań na rzecz zagwarantowania bezpieczeństwa dostaw energii elektrycznej i inwestycji infrastrukturalnych (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 33, 4.02.2006, s. 22–27).

- ▶ dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/28/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych zmieniająca i w następstwie uchylająca dyrektywy 2001/77/WE oraz 2003/30/WE³¹⁵;
- ▶ dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/72/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej i uchylająca dyrektywę 2003/54/WE³¹⁶;
- ▶ dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/73/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego gazu ziemnego i uchylająca dyrektywę 2003/55/WE³¹⁷;
- ▶ dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/27/UE z dnia 25 października 2012 r. w sprawie efektywności energetycznej, zmiany dyrektyw 2009/125/WE i 2010/30/UE oraz uchylecia dyrektyw 2004/8/WE i 2006/32/WE³¹⁸;
- ▶ dyrektywa Rady 2003/96/WE z dnia 27 października 2003 r. w sprawie restrukturyzacji wspólnotowych przepisów ramowych dotyczących opodatkowania produktów energetycznych i energii elektrycznej³¹⁹;
- ▶ dyrektywa Rady 2004/74/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. zmieniająca dyrektywę 2003/96/WE w zakresie możliwości stosowania przez

³¹⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/28/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych zmieniająca i w następstwie uchylająca dyrektywy 2001/77/WE oraz 2003/30/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 140, 5.06.2009, s. 16–62).

³¹⁶ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/72/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej i uchylająca dyrektywę 2003/54/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 211, 14.08.2009, s. 55–93).

³¹⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/73/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego gazu ziemnego i uchylająca dyrektywę 2003/55/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 211, 14.08.2009, s. 94–136).

³¹⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/27/UE z dnia 25 października 2012 r. w sprawie efektywności energetycznej, zmiany dyrektyw 2009/125/WE i 2010/30/UE oraz uchylecia dyrektyw 2004/8/WE i 2006/32/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 315, 14.11.2012, s. 1–56).

³¹⁹ Dyrektywa Rady 2003/96/WE z dnia 27 października 2003 r. w sprawie restrukturyzacji wspólnotowych przepisów ramowych dotyczących opodatkowania produktów energetycznych i energii elektrycznej (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 283, 31.10.2003, s. 51–70).

określone Państwa Członkowskie czasowych zwolnień lub obniżek poziomu opodatkowania na produkty energetyczne i energię elektryczną³²⁰;

- ▶ rozporządzenie Komisji (UE) 2015/1222 z dnia 24 lipca 2015 r. ustanawiające wytyczne dotyczące alokacji zdolności przesyłowych i zarządzania ograniczeniami przesyłowymi³²¹;
- ▶ rozporządzenie Komisji (UE) 2015/703 z dnia 30 kwietnia 2015 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący zasad interoperacyjności i wymiany danych³²²;
- ▶ rozporządzenie Komisji (UE) 2016/1388 z dnia 17 sierpnia 2016 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący przyłączenia odbioru³²³;
- ▶ rozporządzenie Komisji (UE) 2016/1447 z dnia 26 sierpnia 2016 r. ustanawiające kodeks sieci określający wymagania dotyczące przyłączenia do sieci systemów wysokiego napięcia prądu stałego oraz modułów parku energii z podłączeniem prądu stałego³²⁴;
- ▶ rozporządzenie Komisji (UE) 2016/1719 z dnia 26 września 2016 r. ustanawiające wytyczne dotyczące długoterminowej alokacji zdolności przesyłowych³²⁵;

³²⁰ Dyrektywa Rady 2004/74/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. zmieniającą dyrektywę 2003/96/WE w zakresie możliwości stosowania przez określone Państwa Członkowskie czasowych zwolnień lub obniżek poziomu opodatkowania na produkty energetyczne i energię elektryczną (OJ L 157, 30.04.2004, s. 87–89).

³²¹ Rozporządzenie Komisji (UE) 2015/1222 z dnia 24 lipca 2015 r. ustanawiające wytyczne dotyczące alokacji zdolności przesyłowych i zarządzania ograniczeniami przesyłowymi (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 197, 25.07.2015, s. 24–72).

³²² Rozporządzenie Komisji (UE) 2015/703 z dnia 30 kwietnia 2015 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący zasad interoperacyjności i wymiany danych (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 113, 1.05.2015, s. 13–26).

³²³ Rozporządzenie Komisji (UE) 2016/1388 z dnia 17 sierpnia 2016 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący przyłączenia odbioru (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 223, 18.8.2016, s. 10–54).

³²⁴ Rozporządzenie Komisji (UE) 2016/1447 z dnia 26 sierpnia 2016 r. ustanawiające kodeks sieci określający wymagania dotyczące przyłączenia do sieci systemów wysokiego napięcia prądu stałego oraz modułów parku energii z podłączeniem prądu stałego (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 241, 8.09.2016, s. 1–65).

³²⁵ Rozporządzenie Komisji (UE) 2016/1719 z dnia 26 września 2016 r. ustanawiające wytyczne dotyczące długoterminowej alokacji zdolności przesyłowych (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 259, 27.09.2016, s. 42–68).

- ▶ rozporządzenie Komisji (UE) 2016/631 z dnia 14 kwietnia 2016 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący wymogów w zakresie przyłączenia jednostek wytwórczych do sieci³²⁶;
- ▶ rozporządzenie Komisji (UE) 2017/1485 z dnia 2 sierpnia 2017 r. ustanawiające wytyczne dotyczące pracy systemu przesyłowego energii elektrycznej³²⁷;
- ▶ rozporządzenie Komisji (UE) 2017/2195 z dnia 23 listopada 2017 r. ustanawiające wytyczne dotyczące bilansowania³²⁸;
- ▶ rozporządzenie Komisji (UE) 2017/459 z dnia 16 marca 2017 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący mechanizmów alokacji zdolności w systemach przesyłowych gazu i uchylające rozporządzenie (UE) nr 984/2013³²⁹;
- ▶ rozporządzenie Komisji (UE) 2017/460 z 16 marca 2017 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący zharmonizowanych struktur taryf przesyłowych dla gazu³³⁰;
- ▶ rozporządzenie Komisji (UE) NR 312/2014 z dnia 26 marca 2014 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący bilansowania gazu w sieciach przesyłowych³³¹;

³²⁶ Rozporządzenie Komisji (UE) 2016/631 z dnia 14 kwietnia 2016 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący wymogów w zakresie przyłączenia jednostek wytwórczych do sieci (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 112, 27.04.2016, s. 1–68).

³²⁷ Rozporządzenie Komisji (UE) 2017/1485 z dnia 2 sierpnia 2017 r. ustanawiające wytyczne dotyczące pracy systemu przesyłowego energii elektrycznej (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 220, 25.08.2017, s. 1–120).

³²⁸ Rozporządzenie Komisji (UE) 2017/2195 z dnia 23 listopada 2017 r. ustanawiające wytyczne dotyczące bilansowania (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 312, 28.11.2017, s. 6–53).

³²⁹ Rozporządzenie Komisji (UE) 2017/459 z dnia 16 marca 2017 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący mechanizmów alokacji zdolności w systemach przesyłowych gazu i uchylające rozporządzenie (UE) nr 984/2013 (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 72, 17.03.2017, s. 1–28).

³³⁰ Rozporządzenie Komisji (UE) 2017/460 z dnia 16 marca 2017 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący zharmonizowanych struktur taryf przesyłowych dla gazu (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 72, 17.03.2017, s. 29–56).

³³¹ Rozporządzenie Komisji (UE) nr 312/2014 z dnia 26 marca 2014 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący bilansowania gazu w sieciach przesyłowych (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 91, 27.03.2014, s. 15–35).

- ▶ rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1227/2011 z dnia 25 października 2011 r. w sprawie integralności i przejrzystości hurtowego rynku energii³³²;
- ▶ rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2017/1938 z dnia 25 października 2017 r. dotyczące środków zapewniających bezpieczeństwo dostaw gazu ziemnego i uchylające rozporządzenie (UE) nr 994/2010³³³;
- ▶ rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 347/2013 z dnia 17 kwietnia 2013 r. w sprawie wytycznych dotyczących transeuropejskiej infrastruktury energetycznej, uchylające decyzję nr 1364/2006/WE oraz zmieniające rozporządzenia (WE) nr 713/2009, (WE) nr 714/2009 i (WE) nr 715/2009³³⁴;
- ▶ rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 713/2009 z dnia 13 lipca 2009 r. ustanawiające Agencję ds. Współpracy Organów Regulacji Energetyki³³⁵;
- ▶ rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 714/2009 z dnia 13 lipca 2009 r. w sprawie warunków dostępu do sieci w odniesieniu do transgranicznej wymiany energii elektrycznej i uchylające rozporządzenie (WE) Nr 1228/2003³³⁶;

³³² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1227/2011 z dnia 25 października 2011 r. w sprawie integralności i przejrzystości hurtowego rynku energii (Tekst mający znaczenie dla EOG) (Dz.U. L 326 z 8.12.2011, s. 1–16).

³³³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1938 z dnia 25 października 2017 r. dotyczące środków zapewniających bezpieczeństwo dostaw gazu ziemnego i uchylające rozporządzenie (UE) nr 994/2010 (Tekst mający znaczenie dla EOG) (Dz.U. L 280 z 28.10.2017, s. 1–56).

³³⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 347/2013 z dnia 17 kwietnia 2013 r. w sprawie wytycznych dotyczących transeuropejskiej infrastruktury energetycznej, uchylające decyzję nr 1364/2006/WE oraz zmieniające rozporządzenia (WE) nr 713/2009, (WE) nr 714/2009 i (WE) nr 715/2009 (Tekst mający znaczenie dla EOG) (Dz.U. L 115 z 25.04.2013, s. 39–75).

³³⁵ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 713/2009 z dnia 13 lipca 2009 r. ustanawiające Agencję ds. Współpracy Organów Regulacji Energetyki (Tekst mający znaczenie dla EOG) (Dz.U. L 211 z 14.08.2009, s. 1–14).

³³⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 714/2009 z dnia 13 lipca 2009 r. w sprawie warunków dostępu do sieci w odniesieniu do transgranicznej wymiany energii elektrycznej i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1228/2003 (Tekst mający znaczenie dla EOG) (Dz.U. L 211 z 14.08.2009, s. 15–35).

- ▶ rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 715/2009 z dnia 13 lipca 2009 r. w sprawie warunków dostępu do sieci przesyłowych gazu ziemnego i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1775/2005³³⁷;
- ▶ rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) nr 1348/2014 z dnia 17 grudnia 2014 r. w sprawie przekazywania danych wdrażające art. 8 ust. 2 i 6 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1227/2011 w sprawie integralności i przejrzystości hurtowego rynku energii³³⁸.

³³⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 715/2009 z dnia 13 lipca 2009 r. w sprawie warunków dostępu do sieci przesyłowych gazu ziemnego i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1775/2005 (Tekst mający znaczenie dla EOG) (Dz.U. L 211 z 14.08.2009, s. 36–54).

³³⁸ Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) nr 1348/2014 z dnia 17 grudnia 2014 r. w sprawie przekazywania danych wdrażające art. 8 ust. 2 i 6 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1227/2011 w sprawie integralności i przejrzystości hurtowego rynku energii (Tekst mający znaczenie dla EOG) (Dz.U. L 363 z 18.12.2014, s. 121–142).

Sprawozdanie z warsztatu naukowego „Przeciwdziałanie przyczynom przestępczości na rynku energetycznym” – 29 kwietnia 2019 r.

29 kwietnia 2019 roku odbył się warsztat naukowy zorganizowany przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości. W przedmiotowym wydarzeniu wzięli udział wybitni eksperci z zakresu rynku energetycznego oraz osoby piastujące najważniejsze funkcje we własnych organizacjach.

Dr Marcin Wielec

Gości przywitał dr Marcin Wielec, zaznaczając, że warsztat naukowy to już kolejne wydarzenie z cyklu spotkań w ramach projektu „Prawo, gospodarka i technologia na rzecz zapobiegania przyczynom przestępczości”. Pierwszy warsztat naukowy odbył się 25 marca 2019 roku z zakresu rynku finansowego.

Dr inż. Tomasz Kisielewicz

Gości przywitał również dr inż. Tomasz Kisielewicz oraz wskazał, że jest mu niezmiernie miło, iż zgromadzeni uczestnicy podtrzymują zainteresowanie projektem. Podziękował zgromadzonym uczestnikom zarówno za obecność, jak i zaangażowanie w prace projektu.

Bartłomiej Oręziak

Główne zagadnienia przestępczości na rynku energetycznym przedstawił Bartłomiej Oręziak – kierownik wykonawczy projektu.

Wskazał on, że warsztat naukowy ma na celu zaprezentowanie ogólnego zarysu podstawowych zagadnień na rynku energetycznym w kontekście przeciwdziałania przestępczości, które były brane pod uwagę przez członków Zespołu Ekspertckiego. Podkreślił, że analiza przyczyn przestępczości na rynku energetycznym była głównym problemem badawczym. Podczas

wystąpienia wskazał, że pozyskano i uaktualniono wiedzę na temat zagrożeń w polskim porządku normatywnym.

Rekomendacje opracowano w oparciu o podstawowe cele subsydiarne, tj.:

1. Analiza procesu podejmowania decyzji na rynku energetycznym w kontekście zapobiegania przyczynom przestępczości;
2. Analiza zarządzania ryzykiem na rynku energetycznym w kontekście zapobiegania przyczynom przestępczości;
3. Analiza zarządzania operacjami na rynku energetycznym w kontekście zapobiegania przyczynom przestępczości;
4. Analiza przestępstw popełnianych na rynku energetycznym w kontekście zapobiegania przyczynom przestępczości;
5. Analiza zorganizowanej przestępczości na rynku energetycznym w kontekście zapobiegania przyczynom przestępczości;
6. Analiza wykorzystania nowoczesnych technologii w energetyce w kontekście zapobiegania przyczynom przestępczości;
7. Analiza form dokonywania przestępstw na rynku energetycznym oraz metody zapobiegania im w kontekście zapobiegania przyczynom przestępczości.

Kończąc swoje wystąpienie, Bartłomiej Oręziak wskazał, że ogólne zagadnienia dotyczące problematyki przeciwdziałania przyczynom przestępczości na rynku energetycznym stanowią aktualną materię poznawczą. Następnie oddał głos członkom Zespołu Ekspertckiego oraz zaprosił wszystkich uczestników do wzięcia udziału w panelach dyskusyjnych.

I panel zagraniczny

Pierwszy panel nosił nazwę „**Preventing Crimes in Energy Sector**”. Panel rozpoczął Profesor Marco Maccioni, reprezentujący renomowany ośrodek naukowy Università degli Studi di Roma „La Sapienza”.

Wygłosił referat na temat „**Smart Grid Overview**”.

Rozpoczynając swoje wystąpienie, wskazał, że inteligentne sieci to sieci energetyczne, które mogą automatycznie monitorować przepływy energii i odpowiednio dostosowywać się do zmian w dostawach energii i popycie. Inteligentne sieci w połączeniu z inteligentnymi systemami pomiarowymi docierają zarówno do konsumentów, jak i dostawców, przekazując wszelkie informacje na temat ich zużycia w czasie rzeczywistym.

Marco Maccioni wskazał także, że inteligentne sieci mogą pomóc w lepszej integracji odnawialnych źródeł energii.

Inteligentne sieci składają się z następujących poziomów oraz warstw:

- ▶ Warstwa biznesowa (modele biznesowe i wymogi regulacyjne);
- ▶ Warstwa usług / funkcji;
- ▶ Warstwa informacyjna;
- ▶ Warstwa komunikacyjna;
- ▶ Warstwa komponentu;
- ▶ Domeny;
- ▶ Strefy (między innymi takie jak: fizyczne czy chemiczne).

Prelegent wskazał, że bezpieczeństwo, zrównoważony rozwój oraz jakość życia w krajach uprzemysłowionych są uzależnione od ciągłego i efektywnego funkcjonowania zestawu infrastruktury, które ze względu na istotne znaczenie są nazywane infrastrukturami krytycznymi. Pośród wyżej wskazanych infrastruktur warto wskazać m.in. na:

- ▶ Transport;
- ▶ Sieci energetyczne do produkcji, transportu i dystrybucji;
- ▶ Sieci finansowe i bankowe, dystrybucja wody i żywności oraz sieci teleinformatyczne;
- ▶ System opieki zdrowotnej.

Zdarza się, że wyżej przedstawione infrastruktury zawodzą z różnych powodów, takich jak losowa awaria komponentu czy zagrożenia związane z klimatem (np. powódź).

Po przedstawieniu swojego referatu rozpoczął się panel dyskusyjny.

II panel Zespół Implementacyjny vol. 1

Łukasz Wojcieszak

Otwierając drugi panel prof. PŚk dr hab. Łukasz Wojcieszak – kierownik Zespołu Eksperckiego przedstawił członków Zespołu Implementacyjnego – wygłosił prelekcję „Problematyka szpiegostwa w sektorze energetyki – zarys problematyki i możliwości działań prewencyjnych”.

Rozpoczynając swój referat, prof. Wojcieszak wskazał, że energetyka to niemal naturalny cel wywiadowczej penetracji dla pewnych grup osób oraz dla służb specjalnych.

Należy odróżnić działalność szpiegowską od wywiadu gospodarczego. Otóż wywiad gospodarczy polega na pozyskiwaniu informacji gospodarczych lub informacji mających znaczenie dla gospodarki. Warto podkreślić fakt, iż wywiad gospodarczy jest oparty na legalnym działaniu. Działa on w sposób jawny, zgodnie z obowiązującym systemem prawnym. Zatem wszelkie informacje zdobyte w ramach wywiadu gospodarczego nie są objęte klauzulą poufności. Szpiegostwo natomiast (przestępstwo szpiegostwa) zostało uregulowane w prawie polskim w Kodeksie karnym oraz w ustawie z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji.

Podczas swojego wystąpienia prelegent przedstawił również postulaty *de lege ferenda*. Zdaniem Łukasza Wojcieszaka warto zwrócić uwagę na wewnętrzne regulaminy przedsiębiorstw wyższych standardów. Zaproponowane akty prawne zostałyby wprowadzone przede wszystkim po to, aby wzmocnić ochronę informacji wrażliwych. Zatem istotne jest znormalizowanie takich kwestii, jak wprowadzenie odpowiednich procedur, które regulowałyby kwestie poruszania się po danej firmie lub organizacji, czy też stworzenie specjalnych stref, w których byłyby przechowywane cenne informacje. Istotne jest również, aby dostęp do nich miała tylko upoważniona grupa osób. Autor wskazał, że tylko 5% informacji zdobytych przez konkurencję są to informacje tajne. Należy zatem zadbać o odpowiednie zabezpieczenie ważnej dokumentacji.

Prelegent wskazał również, że według przeprowadzonych badań, ponad 2 mln osób są bezpośrednio lub pośrednio związane z chińskimi służbami wywiadowczymi. Problemem jest zatem wzrost liczby przestępstw, gdzie ich cechą charakterystyczną jest niska świadomość użytkowników (bowiem często nie wiedzą, że stali się oni ofiarami takiego przestępstwa). Warto wspomnieć o ustawie z dnia 5 lipca 2018 r. o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa, która przeciwdziała szpiegostwu w obszarze energetyki.

Podczas swojego wystąpienia prelegent zaprezentował również propozycje działań prewencyjnych takie jak:

- ▶ Opracowanie oraz stworzenie listy dokumentów podlegających ochronie;
- ▶ Wprowadzenie nadzoru nad osobami sprawującymi istotne funkcje;
- ▶ Zatrudnienie specjalistów, którzy zajmowałiby się wyłącznie informacjami niejawnymi.

Zdaniem Łukasza Wojcieszaka należy zwrócić również szczególną uwagę na regularne szkolenia pracowników, jak również na zaznajomienie ich z potencjalnymi zagrożeniami. Można także ograniczyć dostęp personelu do pomieszczeń, gdzie są przechowywane informacje stanowiące tajemnice przedsiębiorstwa.

W przypadku zabezpieczeń technicznych prelegent wskazał na konieczność regularnego przeprowadzania testów oraz audytów bezpieczeństwa.

Remigiusz Rosicki

Następnie swój referat „Efektywność służb śledczych i specjalnych w zwalczaniu przestępstw” przedstawił dr Remigiusz Rosicki.

Przedmiotem jego rozważań była efektywność służb na przykładzie Centralnego Biura Antykorupcyjnego i Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Prelegent wskazał, że w badaniu wzięli udział byli funkcjonariusze wyżej przedstawionych służb. Zakresem tematycznym wystąpienia była zatem efektywność struktur policyjnych w szczególności na przykładzie CBA. Pytaniem badawczym skierowanym do byłych funkcjonariuszy okazała się m.in. kwestia zabezpieczenia mienia.

Referat dotyczył przede wszystkim przestępczości paliwowej. Prelegent wskazał, iż nie ma wyodrębnionego pionu do zwalczania tej grupy przestępczości (a zatem stanowi to zagrożenie dla interesów państwa). Zdaniem Remigiusza Rosickiego najlepszym rozwiązaniem byłoby wyznaczenie konkretnej jednostki, która będzie odpowiedzialna za zapobieganie przestępczości paliwowej, w sposób kompleksowy. Podobne zdanie wyrazili również byli funkcjonariusze służb śledczych i specjalnych, bowiem wyznaczenie jednej odpowiedzialnej jednostki doprowadzi do wyeliminowania ryzyka rozproszenia potencjału. Grupa osób badanych wskazała również, że pion ten musiałby zostać dofinansowany. Środki pieniężne są niezbędne do przeprowadzenia gier operacyjnych.

Jednym z minusów jest również brak specjalistycznych szkoleń dla pracowników lub przeprowadzanie ich w sposób szybki. Wadą są również naciski na szybkie efekty w pracy operacyjnej. Natomiast przeciwdziałanie przestępstwom paliwowym wymaga przede wszystkim czasu (na przykład w Szwecji służby działają wolno, ale w sposób kompleksowy).

Kolejnym ryzykiem jest pozyskiwanie pracowników przez mafie paliwowe, bowiem łatwo zachęcić funkcjonariusza, który nie jest zadowolony ze swojej pracy oraz z otrzymywanego wynagrodzenia (potencjalna korupcja).

Dawid Piekarz

Dr Dawid Piekarz przedstawił referat „**Analiza procesu podejmowania decyzji na rynku energetycznym w kontekście siły instytucjonalnej państwa**”.

Rozpoczynając prelekcję, wskazał na główne obszary poddane analizie, a mianowicie:

- ▶ Decydowanie jako element władztwa państwa;
- ▶ Typologię przestępstw występujących w sektorze energetycznym;
- ▶ Analizę procesu podejmowania decyzji na rynku energetycznym (w kontekście siły instytucjonalnej państwa).

Prelegent zwrócił uwagę na fakt, iż proces podejmowania decyzji w Polsce nie różni się znacząco od procesu decyzyjnego zachodzącego w innych krajach, podobnych ustrojowo i regulacyjnie (a zatem mowa tutaj o krajach należących do Unii Europejskiej). Tym, co odróżnia te systemy, zdaniem prelegenta, jest siła instytucjonalna państwa. A zatem proces decyzyjny powinno się analizować w szerszym kontekście instytucjonalnym oraz strategicznym.

Prelegent wskazał, czym jest proces decyzyjny. Otóż proces ten polega na świadomym kształtowaniu (lub próbie kształtowania) rzeczywistości politycznej przez podmioty publiczne. Scharakteryzował również przestępstwa występujące na rynku energetycznym ze względu na kryterium decyzyjności (zatem na te przestępstwa, które wynikają z błędnego procesu decyzyjnego, ale na poziomie politycznym czy też administracyjnym). Będą to przestępstwa:

- ▶ Karnoskarbowe;
- ▶ Kradzieży;
- ▶ Polegające na wprowadzaniu w błąd odbiorców energii (noszące znamiona oszustwa lub doprowadzenia do niekorzystnego rozporządzenia mieniem).

Dawid Piekarz zwrócił uwagę na fakt, iż problem nie polega na braku prawnego zakazu czy penalizacji tego typu przestępstw. Czynnikiem decydującym okazuje się bowiem przeświadczenie potencjalnych sprawców, że państwo nie ma dostatecznych środków lub woli politycznej, aby ryzyko

konsekwencji prawnych uczynić realnym czynnikiem hamującym przed popełnieniem tego typu przestępstwa.

Prelegent wskazał również na sześć wymiarów jakości rządzenia, takich jak:

- ▶ Demokratyczna kontrola;
- ▶ Polityczna stabilność;
- ▶ Efektywność państwa;
- ▶ Jakość regulacji;
- ▶ Rządy prawa;
- ▶ Kontrola korupcji.

Natomiast kluczowe elementy implikujące różnice w procesie decyzyjnym to:

- ▶ Przecinanie się aspektu prawno-politycznego z publicznym;
- ▶ Czynniki siły bądź słabości instytutu państwa;
- ▶ Istotny brak czynnika strategii woli jako integrującego działania poszczególnych resortowych silosów.

Podsumowując, zdaniem Dawida Piekarczyka przyczyną wad procesu decyzyjnego są deficyty w tworzeniu przez państwo siły instytucjonalnej oraz transmisji woli politycznej i intencji w rzeczywiste akty prawne.

Bartłomiej Oręziak

Po przedstawieniu referatów Bartłomiej Oręziak podziękował prelegentom za wygłoszenie i tym samym zamknął panel II.

Panel III Zespół Implementacyjny vol. 2

Piotr Kwiatkiewicz

Referat „Nowoczesne technologie i obce kultury energetyczne a legislacyjne zabezpieczenie interesów ekonomicznych państwa – wybrane aspekty prawne” przedstawił prof. UZ dr hab. Piotr Kwiatkiewicz.

Sektor energetyczny odpowiada za dynamikę wzrostu gospodarczego państwa. Sektor ten to przede wszystkim ogromne wpływy z podatków. Piotr Kwiatkiewicz przedstawił dwa wykresy przedstawiające zarówno wpływy podatkowe, jak i wpływy ze sprzedaży ropy. Na każdej baryłce ropy kupowanej zyskuje się więcej na podatkach.

Prelegent wykazał również, gdzie jest źródło przestępstw paliw ciekłych. Najmniejsza liczba popełnianych przestępstw paliwowych jest na terenie Stanów Zjednoczonych Ameryki, natomiast największa – we Włoszech.

Piotr Kwiatkiewicz stwierdził, iż zachodzi ścisła relacja pomiędzy obciążeniami paliwowymi a przestępczością. Im cena jest niższa, tym sprzedaż akcyzowa większa, a zatem mniejsza ilość paliwa ciekłego sprzedaje się poza akcyzą.

Kolejnym punktem referatu była kwestia zabezpieczenia interesów państwa – analiza aktów prawnych zestawiona z nowoczesnymi technologiami. Zdaniem prelegenta państwo toleruje kradzież swoich dóbr pod pewnymi względami. Jeśli ktoś oszukuje, nie płacąc podatku, to odbiera państwu potencjalny zysk.

W polskich regulacjach prawnych, w prawie energetycznym paliwem ciekłym nazywamy to, co zostało wytworzone w aparaturze do wytworzenia paliw ciekłych. Piotr Kwiatkiewicz wskazał, że $\frac{1}{4}$ krajów używa etanolu – w naszym prawodawstwie mowa jest o bioetanolu. Natomiast etanol może też powstać w przypadku syntezy chemicznej, ale ustawa nie reguluje tej kwestii, zatem na tzw. czysty etanol nie można nałożyć podatku (luka w prawie).

Sławomir Jankiewicz

Referat „Analiza zarządzania ryzykiem na rynku energetycznym w kontekście zapobiegania przyczynom przestępczości” przedstawił dr hab. Sławomir Jankiewicz, prof. WSB. Przed rozpoczęciem prelekcji prelegent wskazał, iż współautorem referatu jest dr Violetta Józefczyk.

Zapobieganie ryzykom jest istotne w sektorze energetycznym. Ponad 60% bloków energetycznych posiada więcej niż 30 lat. Jednak w związku z ciągłym rozwojem potrzebna jest większa liczba nowych oraz sprawnych bloków energetycznych. Zatem w pierwszej kolejności należy zastąpić bloki energetyczne, które muszą zostać wyłączone z eksploatacji ze względu na swój wiek.

Zdaniem prelegenta należy również zwiększyć potencjał wytwórczy, aby zapewnić podaż energii elektrycznej odpowiednio do wzrostu popytu.

Musimy rozwijać gospodarkę opartą na wiedzy. Zatem należy także dostosować majątek wytwórczy do systematycznie zaostrzanych przepisów związanych z ochroną środowiska.

Zdaniem Sławomira Jankiewicza należy zwrócić uwagę zarówno na ciągłą kontrolę ryzyka (aby minimalizować jego skutki), jak i na finansowanie ryzyka

w celu zagwarantowania dostępności środków niezbędnych na pokrycie ewentualnych strat.

Podstawowe koncepcje zarządzania ryzykiem to:

- ▶ Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwie (zawierające m.in. metody i techniki identyfikacji, oceny ryzyka i jego analizę);
- ▶ Planowanie ciągłości działania (którego zadaniem jest zapewnienie ciągłości wytwarzania i dostarczania produktów i usług);
- ▶ Zarządzanie ciągłością działania (gdzie należy określić potencjalny wpływ zakłóceń na przedsiębiorstwo);
- ▶ Zarządzanie w sytuacji kryzysowej (które ma na celu opracowanie zarówno pewnych technik, jak i procedur);
- ▶ Zarządzanie niepewnością (aby zastosować metody i techniki mające na celu zmniejszenie strat danego przedsiębiorstwa);
- ▶ Odtworzenie działania po katastrofie (zarządzanie ryzykiem przy pomocy polityk, procedur oraz procesów);
- ▶ Zarządzanie ryzykiem łańcucha dostawy (identyfikacja miejsc zakłóceń dla nieprzerwanej produkcji).

Pan Sławomir Jankiewicz zaprezentował również grupy rodzajowe ryzyka w przedsiębiorstwach energetycznych, takie jak:

- ▶ Strategiczne;
- ▶ Finansowe;
- ▶ Operacyjne;
- ▶ Rynkowe;
- ▶ Handlowe;
- ▶ Kredytowe;
- ▶ Projektów;
- ▶ Majątkowe;
- ▶ Regulacyjnoprawne.

Najistotniejsze są cztery pierwsze grupy, a zatem: strategiczne, finansowe, operacyjne i rynkowe. Należy również dodać, że wiele grup ryzyka nie jest badanych i jeśli przeanalizujemy kategorie przestępstw i nałożymy na to grupy ryzyka, to brakuje monitorowania podstawowych ryzyk gospodarczych. Tego typu inwestycjami zajmuje się ograniczona grupa ludzi, a zatem nie ma specjalistów w tym zakresie.

Natomiast główne kategorie przestępstw gospodarczych to:

- ▶ Kradzież majątku przedsiębiorstwa;
- ▶ Nieetyczne prowadzenie biznesu i konfliktu interesów;
- ▶ Nadużycia podatkowe i transakcyjne;
- ▶ Cyberprzestępczość;
- ▶ Łapownictwo i korupcja.

Warto również dodać, że najmniej monitorowanymi ryzykami w kontekście zapobiegania przyczynom przestępczości w przedsiębiorstwach energetycznych są:

- ▶ Inwestycje rozwojowe;
- ▶ Stany magazynowe;
- ▶ Zakupy.

Bartłomiej Oręziak

Panel III zakończył Bartłomiej Oręziak, ponownie dziękując wszystkim za przybycie oraz za wygłoszenie interesujących referatów. Zachęcił również zgromadzonych uczestników do zabrania głosu podczas dyskusji.

Bartłomiej Oręziak

Joanna Repeć

Dorota Sobczak

Bibliografia

Literatura

- Adamski M., *Co grozi za szpiegostwo w Polsce*, „Rzeczpospolita”, 17.10.2014.
- Arrow K.J., *Essays in the Theory of Risk*, Bearing 1971.
- Arrow K.J., *Eseje z teorii ryzyka*, Warszawa 1979.
- Baert P., *Social Theory in the Twentieth Century*, New York 1998.
- Bąk S., *Charakterystyka ryzyka i sposobów zarządzania nim w sektorze energetycznym – wyniki badania sprawozdań zarządów z działalności polskich przedsiębiorstw*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2016, nr 299.
- Baldwin D., *Economic Statecraft*, Princeton 1985.
- Bednorz J., *Wpływ „Energy Road Map 2050” na rozwój społeczno-gospodarczy Polski*, „Polityka Energetyczna” 2013, t. 16, z. 3.
- Beyme K. von, *Współczesne teorie polityczne*, Warszawa 2005.
- Białas M., *Ryzyko w działalności przedsiębiorstwa*, „Zeszyt Naukowy Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości w Krakowie” 2013, nr 30.
- Bil J. i in., *Analiza trendów rozwoju branży energetycznej*, Warszawa 2010.
- Binda J., Beldzikowski R., *Przestępczość podatkowa i oszustwa finansowe zagrożeniem dla finansów publicznych w Polsce*, „Zeszyty Naukowe WSFiP” 2014, nr 3.
- Bisht Tulsi C., *Energy Security and Climate Change Challenges. India's Dilemma and Policy Responses*, [w:] *Energy Security in the Era of Climate Change. The Asia-Pacific Experience*, red. L. Anceschi, J. Symons, Palgrave 2012.
- Chomać E., *Kreowanie wartości przedsiębiorstwa celem jego funkcjonowania*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Prace Instytutu Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw” 2004, nr 48.
- Ciecierski M., *Wywiad gospodarczy w walce konkurencyjnej przedsiębiorstw*, Warszawa 2007.
- Ciecierski M., *Wywiad biznesowy w korporacjach transnarodowych. Teoria i praktyka*, Toruń 2009.
- Co trzecia decyzja urzędników uchylona*, „Rzeczpospolita” z 25 kwietnia 2006.

- Copeland T., Koller T., Murrin J., *Wycena: mierzenie i kształtowanie wartości firm*, Warszawa 1997.
- Domagalski M., *Sąd Najwyższy: jak głęboko sięgają prawa właściciela nieruchomości?*, „Rzeczpospolita” z 15.01.2015.
- Dudycz T., *Finansowe narzędzia zarządzania wartością przedsiębiorstwa*, Wrocław 2002.
- Dudziak M., Szpakowska E., *Zarządzanie ryzykiem i niepewność w działalności gospodarczej. Podejmowanie decyzji biznesowych*, „Zarządzanie i Finanse” 2013, nr 1.
- Duży J., *Ściganie przestępczości zorganizowanej w zakresie obrotu złomem i paliwami*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 7–8.
- Duży J., *Zorganizowana przestępczość podatkowa w Polsce. Zwalczanie przestępczego nadużycia mechanizmów podatków VAT i akcyzowego*, Warszawa 2013.
- ENERGIA, *Raport roczny 2017*, <http://raportroczny.energia.pl/pl/zarzadzanie-ryzykiem-w-grupie-energia/> [dostęp: 12.04.2019].
- Finansowanie czystej energii: rozwiązania dla Polski*, Cambridge Programme for Sustainability Leadership, Centre for Energy Policy Research, Uniwersytet Korwina w Budapeszcie, marzec 2013.
- Fitch M., Graham C., *Electricity and Gas Theft*, <https://www2.le.ac.uk/departments/law/research/cces/documents/ETHEFT.pdf> [dostęp: 22.04.2019].
- Flaszewska S., Marczak M., Staniec I., *Nowe trendy w kształceniu menedżerów – zarządzanie ryzykiem*, [w:] *Człowiek w organizacji. Teoria i praktyka*, red. P. Wachowiak, Warszawa 2012.
- Flick U., *Projektowanie badania jakościowego*, Warszawa 2012.
- Fuel Poverty Occurred when a Household Could not Have Adequate Energy Services for 10 per Cent of Income*, [w:] B. Boardman, *Fuel Poverty. From Cold Homes to Affordable Warmth*, Belhaven, London 1991.
- Gajewska-Kraczkowska H., Partyka-Opiela A., *Rola compliance w zapobieganiu przestępczości gospodarczej*, Warszawa 2016, https://www.dzp.pl/mailpic/compliance/raport_compliance_online.pdf [dostęp: 29.05.2019].
- Gała P., *Zarządzanie ryzykiem jako sposób na bardziej odpowiedzialne i świadome prowadzenie działalności gospodarczej*, [w:] *Społeczna odpowiedzialność biznesu – perspektywy i kierunki rozwoju*, red. R. Karaszewski, M. Karwacka, A. Paluszek, Toruń 2011.
- Gdzie leży Polska?*, „Rzeczpospolita” z 15.01.2013.
- Głowania K., Spustek H., *Wywiad i szpiegostwo gospodarcze*, „Zeszyty Naukowe Ruchu Studenckiego” 2013, nr 2.
- Golisz E., Wójcik G., *Problemy gorzelni rolniczych i przemysłu bioetanolowego w Polsce*, „Inżynieria Rolnicza” 2013, z. 2 (143), t. 1.
- Gomułka S., Neneman J., Myck M., *More for Less. What Tax System for Poland? Więcej za mniej. Jaki system podatkowy dla Polski?*, Warszawa 2016.
- Henri V., *Is Espionage Beyond the Rule of Law? Thoughts for an Educated Debate on the Regulation of Cyber-espionage in International Law*, 2016, March 31.

- Hills J., *Getting the Measure of Fuel Poverty. Final Report of the Fuel Poverty Review*, Raport CASE nr 72, na zlecenie Ministerstwa ds. Energii i Zmian Klimatycznych (DECC) Zjednoczonego Królestwa, Londyn 2012.
- Hufen J.A.M., Koppenjan J.F.M., *Local Renewable Energy Cooperatives. Revolution in Disguise?*, „Hufen and Koppenjan Energy, Sustainability and Society” 2015, vol. 5, no. 18.
- Jaki A., *Mechanizmy procesu zarządzania wartością przedsiębiorstwa*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2012, nr 215.
- Jankiewicz S., *Wpływ budowy elektrowni atomowej w Polsce na rynek energii elektrycznej*, [w:] *Ekonomia i zarządzanie energią a rozwój gospodarczy*, red. K. Pająk, A. Ziomek, S. Zwierzchlewski, Toruń 2013.
- Jankiewicz S., *Energetyka rozproszona jako czynnik rozwoju regionu*, [w:] *Rozwój regionalny i lokalny w Europie Środkowo-Wschodniej w warunkach kryzysu i reformy*, red. M. Czupich, A. Ignasiak-Szulc, M. Kola-Bezka, Toruń 2014.
- Jankiewicz S., *Polityka energetyczna państwa a rozwój gospodarczy w Polsce*, [w:] *Procesy gospodarczego i społecznego rozwoju wobec wyzwań współczesnego świata*, red. M. Bucka, Z. Mikołajewicz, Opole 2014.
- Jóźwiak D., Szłęk A., *Ocena oleju rzepakowego jako paliwa kotłowego*, „Elektroenergetyka” 2006, nr 6.
- Jurdiak L., *Czy grozi nam ubóstwo? Analiza potencjalnych skutków unijnej polityki walki z globalnym ociepleniem dla gospodarstw domowych w Polsce*, „Polityka Energetyczna” 2012, t. 15, z. 3.
- Kaczmarek T., *Zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne*, Warszawa 2010.
- Kahn R.A., *Economic Espionage in 2017 and Beyond. 10 Shocking Ways they are Stealing Your Intellectual Property and Corporate Mojo*, https://www.americanbar.org/groups/business_law/publications/blt/2017/05/05_kahn [dostęp: 22.03.2019].
- Kaliski M., Kierzkowska A., Tomaszewski G., *Ochrona informacji i zasobów relacyjnych przedsiębiorstwa oraz lojalność personelu*, [w:] *Wywiad i kontrwywiad gospodarczy wobec wyzwań bezpieczeństwa biznesu*, red. J. Kaczmarek, M. Kwieciński, Toruń 2010.
- Karbowski D., *Karbowski: Energetyka – naturalny cel dla służb i przestępców*, <http://biznesalert.pl/karbowski-energetyka-naturalny-cel-dla-sluzb-i-przestepcow> [dostęp: 8.04.2019].
- Kasprów R., Walendziak W., *Polski domek z kart*, „Rzeczpospolita” z 27.01.2014.
- Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M., *Governance IV, New Data, New Challenges*, „The World Bank”, May 2005, www.worldbank.org [dostęp: 4.06.2019].
- Kitler W., *Bezpieczeństwo Narodowe RP, Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011.
- Klimczak K.M., *Dylematy ujęcia ryzyka w teorii ekonomii*, „Acta Universitatis Lodziensis, Folia Oeconomica” 2008, nr 221.
- Knight F.H., *Risk, Uncertainty and Profit*, Boston 1921.

- Knorr K., *The Power of Nations. The International Political Economy of International Relations*, New York 1975.
- Kokot-Stępień P., *Identyfikacja ryzyka jako kluczowy element zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2015, nr 74.
- Kołtuniak M., *Kiedy jawny wywiad gospodarczy, a kiedy już szpiegostwo*, „Rzeczpospolita” z 21.08.2014, <https://www.rp.pl/artykul/1134401-Kiedy-jawny-wywiad-gospodarczy--a-kiedy-juz-szpiegostwo.html> [dostęp: 26.03.2019].
- Kozdra K., *Rozwój przestępczości zorganizowanej w Polsce*, „Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne” 2017, nr 2(26).
- Koziełło T., *Procesy i zachowania polityczne jako kategorie w nauce o polityce*, [w:] *Podstawowe kategorie badawcze w nauce o polityce*, red. P. Maj, Rzeszów 2013.
- Kozłowska P.M., *Prawnopodatkowe skutki głównych nieprawidłowości w obrocie paliwami*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2016, vol. 50, nr 1.
- Kukuła Z., *Gospodarczy charakter niektórych przestępstw przeciwko mieniu*, „Zeszyty Naukowe WSFiP” 2015, nr 2.
- Kukuła Z., *Przestępstwo kradzieży energii – kontrowersje interpretacyjne*, <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2016/06/8df84ef7b5a5e34e10415e1989774776.pdf> [dostęp: 22.04.2019].
- Kvale S., *Prowadzenie wywiadów*, Warszawa 2012.
- Kwieciński M., *Wywiad gospodarczy w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, Warszawa–Kraków 1999.
- Laska A., Nocoń J., *Teoria polityki. Wprowadzenie*, Warszawa 2010.
- Lindemann K., *Gibt es ein eigenes Wirtschaftsstrafrecht*, Jena 1932.
- Lowndes V., *The Institutional Approach*, [w:] *Theory and Methods in Political Science*, red. D. Marsh, G. Stoker, Basingstoke 2010.
- Mączyńska E., *Gdy sługa staje się panem, czyli dysfunkcje pomiaru wartości biznesu i wyników działalności gospodarczej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2011, nr 37.
- Małecki G., *Szkodliwa cisza, czyli o milczącej ABW*, <https://www.infosecurity24.pl/szkodliwa-cisza-czyli-o-milczacej-abw-opinia> [dostęp: 29.03.2019].
- Marek A., *Komentarz do art. 278 kodeksu karnego (Dz.U.97.88.553)*, [w:] A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, LEX, 2010, wyd. V.
- Maroda M., Wilkin J., *Meandry instytucjonalizacji. Dostosowanie Polski do Unii Europejskiej. EU – monitoring VI*, Kraków 2002.
- Matyja R., *Wyjście awaryjne. O zmianie wyobraźni politycznej*, Kraków 2018.
- Merton R.K., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa 2002.
- Misiak J., Golat J., *Karne i administracyjne aspekty wprowadzenia do obrotu paliwa niespełniającego norm jakościowych. Wpływ wadliwego jakościowo paliwa na środowisko naturalne*, Legionowo 2015.

- Młynarski T., *Bezpieczeństwo energetyczne i ochrona klimatu w drugiej dekadzie XXI wieku. Energia – środowisko – klimat*, Kraków 2017.
- Modigliani F., Miller M.H., *The Cost of Capital, Corporate Finance and the Theory of Investment*, „American Economic Review” 1958, no. 48.
- Nesbit B., *Thieves Lurk-the Sizeable Problem of Stolen Electricity. Electrical World T&D*, September/October 2000.
- NIK, *Funkcjonowanie i bezpieczeństwo elektroenergetycznych sieci przesyłowych. Informacja o wynikach kontroli NIK*, Warszawa 2013.
- North D.C., *Economic Performance Through Time*, „American Economic Review” 1994, vol. 84, no. 3.
- Nye J.S., *Przyszłość siły*, Warszawa 2012.
- Olkiewicz A.M., *Ryzyko i jego wpływ na decyzje przedsiębiorstw*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2012, nr 56.
- Onat N., *Electricity Theft Problem and Effects of Privatization Policies on Distribution Losses of Turkey*, <https://www.vukuzenzele.gov.za/operation-khanyisa-stop-electricity-theft-%E2%80%93-power-your-hands> [dostęp: 17.04.2019].
- Orłowski W., *Stulecie chaosu. Alternatywne dzieje XX wieku*, Warszawa 2006.
- Owczarek D., Miazga A., *Ubóstwo energetyczne w Polsce – definicja i charakterystyka społeczna grupy*, Warszawa 2015.
- Partyka A., *GRC – terra incognita?*, „Magazyn Informatyki Śledczej i Bezpieczeństwa IT” 2017, nr 35.
- Pawełek M., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 9 czerwca 2006 r.*, I KZP 14/06, „Palestra” 2007, nr 1–2.
- Piątkowska B., *Przestępczość w sektorze paliwowym i jej zwalczanie. Polityka bezpieczeństwa ekonomicznego Polski po 1989 roku*, Poznań 2018.
- Piekarski W., Zajac G., Szyszlak J., *Odnawialne źródła energii jako alternatywa paliw konwencjonalnych w pojazdach samochodowych i ciągnikach*, „Inżynieria Rolnicza” 2006, nr 4.
- Pietraś Z.J., *Decydowanie polityczne*, Warszawa–Kraków 1998.
- Przemysł i handel naftowy. Raport roczny 2017*, Warszawa 2018.
- Przemysł i handel naftowy. Raport roczny 2018*, Warszawa 2019.
- Przesławska G., *Instytucjonalne wymiary efektywnego państwa w procesie integracji*, Wrocław 2014.
- Przestępczość gospodarcza. Istota zjawiska. Zasady odpowiedzialności, mechanizmy przestępcze i metody działania sprawców*, red. P. Łabuz i in., Warszawa 2017.
- Przestępstwa karuzelowe i inne oszustwa w VAT*, red. W. Kotowski i in., Warszawa 2017.
- PwC, ING Bank Śląski, *Finansowanie inwestycji energetycznych w Polsce*, Warszawa 2011.
- PwC, ING Bank Śląski, *Koniec tradycyjnej energetyki? Jak wygrać w dobie zmian?*, Warszawa 2015.
- Ricardo D., *The Principles of Political Economy and Taxation*, New York 2004.

- Rosicki R., *The Protection of Internal Security and Constitutional Order as Exemplified by the Tasks and Activity of the Internal Security Agency – a Critical Analysis of de lege lata and de lege ferenda Regulations*, „Przegląd Politologiczny” 2014, nr 3.
- Rosicki R., *Poland's Internal Security as Exemplified by the Tasks and Activities of the Internal Security Agency in the Period 2007–2015*, „Przegląd Politologiczny” 2016, nr 1.
- Rosicki R., *Kultury energetyczne Unii Europejskiej*, Poznań 2018.
- Rozwadowski M., *Ochrona strategicznych informacji w przedsiębiorstwie z wykorzystaniem kontrwywiadu gospodarczego*, [w:] *Wywiad i kontrwywiad gospodarczy wobec wyzwań bezpieczeństwa biznesu*, red. J. Kaczmarek, M. Kwieciński, Toruń 2010.
- Ryszka F., *Wstęp do nauki o polityce*, Warszawa 1981.
- Ryszka F., *O pojęciu polityki*, Warszawa 1992.
- Samuelson P.A., Nordhaus W.D., *Ekonomia*, Poznań 2017.
- Sebastianka B., *Karuzela podatkowa – mechanizm i uczestnicy przestępstwa wyłudzenia podatku VAT*, „Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku” 2017, t. XXVI.
- Sharpe W.F., *A Theory of Market Equilibrium under Conditions of Risk*, „The Journal of Finance” 1964, vol. 19, no. 3.
- Silverman D., *Interpretacja danych jakościowych*, Warszawa 2012.
- Skorecki M., *Wykorzystanie poligrafu w badaniach kadrowych przedsiębiorstw sektora prywatnego*, [w:] *Wywiad i kontrwywiad gospodarczy wobec wyzwań bezpieczeństwa biznesu*, red. J. Kaczmarek, M. Kwieciński, Toruń 2010.
- Smith A., *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, t. I, II, Warszawa 2007.
- Smith T.B., *Electricity Theft. A Comparative Analysis*, „Energy Policy” 2004, vol. 32.
- Sobczak J., *Przeciwdziałanie nielegalnemu wywiadowi gospodarczemu w przedsiębiorstwie*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, nr 13.
- Sprawozdanie Zarządu z działalności Polskiej Grupy Energetycznej S.A. oraz Grupy Kapitałowej PGE za 2018 rok*, <https://www.gkpge.pl/Biuro-Prasowe/Dane-finansowe?page=19> [dostęp: 12.04.2019].
- Stańczyk M.J., *Jak walczyć ze szpiegostwem przemysłowym*, https://polskiprzemysl.com.pl/wp-content/uploads/prawo_w_firmie_pp_w25.pdf [dostęp: 30.03.2019].
- Staniszek J., *Antropologia władzy. Między traktatem lizbońskim a kryzysem*, Warszawa 2009.
- Stefanowicz M., *Cyberprzestępczość – próba diagnozy zjawiska*, „Kwartalnik Polityczny” 2017, nr 4.
- Stępnia A., Tomaszewska A., *Ubóstwo energetyczne a efektywność energetyczna. Analiza problemu i rekomendacje*, Warszawa 2014.
- Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko – perspektywa do 2020 r.*, Warszawa 2014.
- Sutherland E.H., *White Collar Crime*, New York 1949.
- Święcicka K., Lis M., Sałach K., *Oblicza ubóstwa energetycznego – zróżnicowane doświadczenie gospodarstw domowych*, Warszawa 2016.

- Szamrej-Baran I., *Ranking krajów UE ze względu na ubóstwo energetyczne*, „Gospodarka w Praktyce i Teorii” 2016, nr 2 (43).
- Sztompka P., *Analiza systemowa w naukach politycznych. Metodologiczne i teoretyczne problemy nauk politycznych*, red. K. Opalka, Warszawa 1975.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002.
- Tokarczyk R., *Komparatystyka prawnicza*, Warszawa 2008.
- Weber M., *Polityka jako zawód i powołanie*, Kraków–Warszawa 1998.
- Williamson O.E., *The Institutions of Governance*, „American Economic Review” 1998, vol. 88, no. 2. [Przedruk pol.:] *Instytucje kierujące*, „Gospodarka Narodowa” 1999, nr 3.
- Wojcieszak Ł., *Pozycja odbiorcy wrażliwego w polskim prawie gazowym*, [w:] *Między ewolucją a rewolucją – w poszukiwaniu strategii energetycznej*, t. II, red. J. Maj, P. Kwiatkiewicz, R. Szczerbowski, Poznań 2015.
- Wójcik J.W., *Wywiad i kontrwywiad gospodarczy*, Warszawa 2018.
- Wojtyna A., *Nowe kierunki badań nad ekonomiczną rolą państwa*, „Ekonomista” 2001, nr 1.
- World Development Report, *Building Institutions for Markets*, Oxford 2002.
- Wróblewski R., *Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach” 2011, nr 90.
- Wybranowski W., *Energetyczny szpieg*, „Do Rzeczy” 2018, nr 15.
- Zalewski W., *Zabór gazu nie jest kradzieżą energii – czyli o złych skutkach nadmiernej kazuistyki w typizacji przestępstw przeciwko mieniu. Glosa do postanowienia SN z dnia 9 czerwca 2006 r., I KZP 14/06*, „Gdańskie Studia Prawnicze. Przegląd Orzecznictwa” 2007, nr 1.
- Zarycki T., Warczok T., *Gra peryferyjna. Polska politologia w globalnym polu nauk społecznych*, Warszawa 2018.
- Zarządzanie ryzykiem i ubezpieczeniami w firmach w Polsce*, Raport Aon Polska 2013/2014, Warszawa 2014.
- Zarządzanie ryzykiem i ubezpieczeniami w firmach w Polsce*, Raport Aon Polska 2017/2018, Warszawa 2018.
- Zastempowski M., Kaszkowiak J., Borowski S., Bochat A., Świeca A., *Wpływ zastosowania paliwa z dodatkiem alkoholu na efektywność pracy silników spalinowych*, „Logistyka” 2012, nr 6.
- Zerka M., *Zarządzanie ryzykiem na konkurencyjnym rynku energii elektrycznej*, <https://www.cire.pl/item,595,2,0,0,0,0,zarzadzanie-ryzykiem-na-konkurencyjnym-rynku-energii-elektrycznej.html> [dostęp: 12.04.2019].
- Zużycie energii w gospodarstwach domowych 2015*, red. W. Tkaczyk, Warszawa 2017.

Orzecznictwo

- Uchwała Sądu Najwyższego z 10 grudnia 2009 r., sygn. III CZP 107/09, LEX 531131.
- Uchwała z dnia 13 grudnia 2000 r., sygn. akt I KZP 43/00, LEX 44300.
- Wyrok SN z dnia 9 stycznia 2015, sygn. akt V CSK 200/14, LEX nr 1652405.
- Wyrok SN z dnia 26 lutego 2004 r., IV KK 302/03, Orz. Prok. i Pr. 2004, nr 7–8, poz. 2.
- Wyrok SN z dnia 26.02.2004 r., sygn. akt IV KK 302/03, LEX nr 109833.
- Wyrok SN z dnia 27 lutego 2008 r., sygn. akt V KK 397/07, OSNKW 2008, z. 8, poz. 60.
- Wyrok SN z dnia 7 października 2014, sygn. akt V KK200/14, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/V%20KK%20200-14.pdf> [dostęp: 25.07.2019].
- Wyrok SN z dnia 9 kwietnia 2003, I CKN 252/01, OSNC 2004/7-8/110.
- Wyrok TK z 10 lipca 2006 r., sygn. akt K 37/04.
- Wyrok TK z dnia 21 października 2014 roku, sygn. akt P 50/13, Dz.U. poz. 1459.
- Wyrok Sądu Okręgowego Warszawa-Praga w Warszawie z 2016-11-07, sygn. akt VI Ka 738/16, LEX nr 2182354.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483; z 2001 r. Nr 28, poz. 319; z 2006 r. Nr 200, poz. 1471; z 2009 r. Nr 114, poz. 946).
- Regulamin Sejmu RP.
- Dyrektywa 2001/81/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 października 2001 r. w sprawie krajowych poziomów emisji dla niektórych rodzajów zanieczyszczenia powietrza, OJ L 309, 27.11.2001, s. 22–30.
- Dyrektywa 2003/55/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 czerwca 2003 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego gazu ziemnego i uchylająca dyrektywę 98/30/WE – Uchylona przez Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/73/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego gazu ziemnego i uchylająca dyrektywę 2003/55/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG).
- Dyrektywa 2003/87/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 października 2003 r. ustanawiająca system handlu przydziałami emisji gazów cieplarnianych we Wspólnocie oraz zmieniająca dyrektywę Rady 96/61/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG), OJ L 275, 25.10.2003, s. 32–46.
- Dyrektywa 2005/89/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 stycznia 2006 r. dotycząca działań na rzecz zagwarantowania bezpieczeństwa dostaw

energii elektrycznej i inwestycji infrastrukturalnych (Tekst mający znaczenie dla EOG) (OJ L 33, 4.02.2006, s. 22–27).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/2002 z dnia 11 grudnia 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2012/27/UE w sprawie efektywności energetycznej (Tekst mający znaczenie dla EOG), L 328/210.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/28/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych zmieniająca i w następstwie uchylająca dyrektywy 2001/77/WE oraz 2003/30/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG), OJ L 140, 5.06.2009, s. 16–62.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/72/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej i uchylająca dyrektywę 2003/54/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG), L 211/55, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?qid=1429174182871&uri=CELEX:32009L0072> [dostęp: 6.06.2019].

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/72/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej i uchylająca dyrektywę 2003/54/WE, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 211/55 z dnia 14.08.2009 r. i pkt 50 Preambuły Dyrektywy 2009/73/WE.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/72/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej i uchylająca dyrektywę 2003/54/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG), OJ L 211, 14.08.2009, s. 55–93.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/73/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego gazu ziemnego i uchylająca dyrektywę 2003/55/WE, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 211/94 z dnia 14.08.2009 r.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/27/UE z dnia 25 października 2012 r. w sprawie efektywności energetycznej, zmiany dyrektyw 2009/125/WE i 2010/30/UE oraz uchylecia dyrektyw 2004/8/WE i 2006/32/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG), OJ L 315, 14.11.2012, s. 1–56.

Dyrektywa Rady 2003/96/WE z dnia 27 października 2003 r. w sprawie restrukturyzacji wspólnotowych przepisów ramowych dotyczących opodatkowania produktów energetycznych i energii elektrycznej (Tekst mający znaczenie dla EOG), OJ L 283, 31.10.2003, s. 51–70.

Dyrektywa Rady 2004/74/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. zmieniającą dyrektywę 2003/96/WE w zakresie możliwości stosowania przez określone Państwa Członkowskie czasowych zwolnień lub obniżek poziomu opodatkowania na produkty energetyczne i energię elektryczną, OJ L 157, 30.04.2004, s. 87–89.

Dyrektywa z dnia 26 czerwca 2003 roku, nr 2003/54/WE (elektroenergetyczna) i nr 2003/55/WE (gazowa).

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej C 326, 26.10.2012.

- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284).
- Konwencja Rady Europy o cyberprzestępczości, sporządzona w Budapeszcie dnia 23 listopada 2001 r., Dz.U. 2015, poz. 728.
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 161 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne Dz.U. 1997 Nr 54, poz. 348.
- Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne, Dz.U. z 2006 Nr 89, poz. 625 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne, t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 650, 685, 771, 755, 1000, 1356, 1629, 1637, 2348; z 2019 r. poz. 42, 125, 492.
- Ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy, Dz.U. 1999 r. Nr 83, poz. 930.
- Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1958, 2192, 2193, 2227, 2354.
- Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o elektromobilności i paliwach alternatywnych, Dz.U. z 2018 poz. 317, 1356, 2348.
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 505.
- Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o zapasach ropy naftowej, produktów naftowych i gazu ziemnego oraz zasadach postępowania w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa paliwowego państwa i zakłóceń na rynku naftowym, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1323.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1360, 1467, 1499, 1544, 1629, 1637, 1693, 2385, 2432; z 2019 r., poz. 55, 60.
- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz.U. z 2018 r., poz. 1668, 2024, 2245; z 2019 r. poz. 276.
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 2389 i 2245; z 2019 r., poz. 42, 60.
- Ustawa z dnia 20 maja 2016 r. o efektywności energetycznej, t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 545.
- Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 2378 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. o dodatkach mieszkaniowych, t.j. Dz.U. z 2017, poz. 180; z 2018 r. poz. 756, 1540, 2529.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1025, 1104, 1629, 2073, 2244; z 2019 r., poz. 80.
- Ustawa z dnia 23 września 2016 r. o pozasądowym rozwiązywaniu sporów konsumenckich, Dz.U. 2016, poz. 1823.
- Ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o biokomponentach i biopaliwach ciekłych, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1344, 1356, 1629.

- Ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o systemie monitorowania i kontrolowania jakości paliw. Dz.U. 2006 r. Nr 169, poz. 1200.
- Ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o systemie monitorowania i kontrolowania jakości paliw, t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 660.
- Ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o zasadach pokrywania kosztów powstałych u wytwórców w związku z przedterminowym rozwiązaniem umów długoterminowych sprzedaży mocy i energii elektrycznej, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1571, 2538.
- Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 888.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1600, 2077.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1987, 2399; z 2019 r., poz. 150, 679).
- Ustawa z dnia 6 grudnia 2008 r. o podatku akcyzowym Dz.U. 2009 r. Nr 3, poz. 11.
- Ustawa z dnia 6 lipca 2001 r. o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju, Dz.U. 2001 r. Nr 97, poz. 1051.
- Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców, Dz.U. poz. 646, 1479, 1629, 1633, 2212.
- Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o rynku mocy, Dz.U. z 2018 r., poz. 9; z 2019 r., poz. 42.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze, t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 2126; z 2018 r. poz. 650, 723, 1563, 1629, 1637, 1669, 2245.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze, Dz.U. 2011 Nr 163, poz. 981.
- Ustawa z dnia 9 listopada 2018 r. o zmianie ustawy – Prawo energetyczne oraz niektórych innych ustaw, t.j. Dz.U. z 2018, poz. 755 z późn. zm.
- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 grudnia 2017 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2018 r. poz. 155; z 2017 r. poz. 2491 oraz z 2018 r. poz. 5, 138, 398 i 416.
- Rozporządzenie Komisji (UE) 2015/1222 z dnia 24 lipca 2015 r. ustanawiające wytyczne dotyczące alokacji zdolności przesyłowych i zarządzania ograniczeniami przesyłowymi (Tekst mający znaczenie dla EOG), OJ L 197, 25.07.2015, s. 24–72.
- Rozporządzenie Komisji (UE) 2015/703 z dnia 30 kwietnia 2015 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący zasad interoperacyjności i wymiany danych (Tekst mający znaczenie dla EOG), OJ L 113, 1.5.2015, s. 13–26.
- Rozporządzenie Komisji (UE) 2016/1388 z dnia 17 sierpnia 2016 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący przyłączenia odbioru (Tekst mający znaczenie dla EOG), OJ L 223, 18.08.2016, s. 10–54.

- Rozporządzenie Komisji (UE) 2016/1447 z dnia 26 sierpnia 2016 r. ustanawiające kodeks sieci określający wymogi dotyczące przyłączenia do sieci systemów wysokiego napięcia prądu stałego oraz modułów parku energii z podłączeniem prądu stałego (Tekst mający znaczenie dla EOG), OJ L 241, 8.09.2016, s. 1–65.
- Rozporządzenie Komisji (UE) 2016/1719 z dnia 26 września 2016 r. ustanawiające wytyczne dotyczące długoterminowej alokacji zdolności przesyłowych (Tekst mający znaczenie dla EOG), OJ L 259, 27.09.2016, s. 42–68.
- Rozporządzenie Komisji (UE) 2016/631 z dnia 14 kwietnia 2016 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący wymogów w zakresie przyłączenia jednostek wytwórczych do sieci (Tekst mający znaczenie dla EOG), OJ L 112, 27.04.2016, s. 1–68.
- Rozporządzenie Komisji (UE) 2017/1485 z dnia 2 sierpnia 2017 r. ustanawiające wytyczne dotyczące pracy systemu przesyłowego energii elektrycznej (Tekst mający znaczenie dla EOG), OJ L 220, 25.08.2017, s. 1–120.
- Rozporządzenie Komisji (UE) 2017/2195 z dnia 23 listopada 2017 r. ustanawiające wytyczne dotyczące bilansowania (Tekst mający znaczenie dla EOG), OJ L 312, 28.11.2017, s. 6–53.
- Rozporządzenie Komisji (UE) 2017/459 z dnia 16 marca 2017 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący mechanizmów alokacji zdolności w systemach przesyłowych gazu i uchylające rozporządzenie (UE) nr 984/2013 (Tekst mający znaczenie dla EOG), OJ L 72, 17.03.2017, s. 1–28.
- Rozporządzenie Komisji (UE) 2017/460 z dnia 16 marca 2017 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący zharmonizowanych struktur taryf przesyłowych dla gazu (Tekst mający znaczenie dla EOG), OJ L 72, 17.03.2017, s. 29–56.
- Rozporządzenie Komisji (UE) nr 312/2014 z dnia 26 marca 2014 r. ustanawiające kodeks sieci dotyczący bilansowania gazu w sieciach przesyłowych (Tekst mający znaczenie dla EOG), OJ L 91, 27.03.2014, s. 15–35.
- Rozporządzenie Ministra Energii z dnia 20 grudnia 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie sposobu monitorowania jakości paliw ciekłych, biopaliw ciekłych, a także wzorów raportów dotyczących tych paliw oraz gazu skroplonego (LPG) i sprężonego gazu ziemnego, (CNG) Dz.U. 2017, poz. 2459.
- Rozporządzenie Ministra Energii z dnia 25 maja 2016 r. w sprawie wymagań jakościowych dla biopaliw ciekłych Dz.U. 2016, poz. 771.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1938 z dnia 25 października 2017 r. dotyczące środków zapewniających bezpieczeństwo dostaw gazu ziemnego i uchylające rozporządzenie (UE) nr 994/2010 (Tekst mający znaczenie dla EOG) (Dz.U. L 280 z 28.10.2017, s. 1–56).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1227/2011 z dnia 25 października 2011 r. w sprawie integralności i przejrzystości hurtowego rynku energii (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. L 326 z 8.12.2011, s. 1–16).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 347/2013 z dnia 17 kwietnia 2013 r. w sprawie wytycznych dotyczących transeuropejskiej infrastruktury energetycznej, uchylające decyzję nr 1364/2006/WE oraz zmieniające

- rozporządzenia (WE) nr 713/2009, (WE) nr 714/2009 i (WE) nr 715/2009 (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. L 115 z 25.04.2013, s. 39–75.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 713/2009 z dnia 13 lipca 2009 r. ustanawiające Agencję ds. Współpracy Organów Regulacji Energetyki (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. L 211 z 14.08.2009, s. 1–14.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 714/2009 z dnia 13 lipca 2009 r. w sprawie warunków dostępu do sieci w odniesieniu do transgranicznej wymiany energii elektrycznej i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1228/2003 (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. L 211 z 14.08.2009, s. 15–35.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 715/2009 z dnia 13 lipca 2009 r. w sprawie warunków dostępu do sieci przesyłowych gazów ziemnych i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1775/2005 (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. L 211 z 14.08.2009, s. 36–54.
- Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) nr 1348/2014 z dnia 17 grudnia 2014 r. w sprawie przekazywania danych wdrażające art. 8 ust. 2 i 6 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1227/2011 w sprawie integralności i przejrzystości hurtowego rynku energii (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. L 363 z 18.12.2014, s. 121–142.
- Uchwała nr 58 Rady Ministrów z dnia 15 kwietnia 2014 r. w sprawie przyjęcia Strategii „Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko – perspektywa do 2020 r.”, M.P. z 2014, poz. 469.
- Załącznik do obwieszczenia Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 1 lipca 2005 r. (Monitor Polski z dnia 22 lipca 2005 roku, nr 42 poz. 562) *Polityka energetyczna Polski do 2025 roku*, Warszawa 2005.

Netografia

- ABW na tropie białoruskiego KGB. Szpiegów Łukaszenki interesuje nasz sektor energetyczny*, <https://polskatimes.pl/abw-na-tropie-bialoruskiego-kgb-szpiegow-lukaszenki-interesuje-nasz-sektor-energetyczny/ar/557953> [dostęp: 21.03.2019].
- Akcyza alkoholu całkowicie skażonego*, <https://ksiegowosc.infor.pl/podatki/akcyza/rozliczanie-i-dokumentacja/699961,Akcyza-alkoholu-calkowicie-skazonego-interpretacja-MF.html> [dostęp: 3.06.2019].
- Assi R., *The Relation Between Gasoline Quality, Octane Number and the Environment*, <http://www.unep.org/pcfv/pdf/jordanwrkshp-unleaded-rafat.pdf> [dostęp: 3.06.2019].
- Bień J., Zabochnicka-Świątek M., Sławik L., *Wady i zalety biopaliw na przykładzie bioetanolu*, <http://www.plan-rozwoju.pcz.pl/dokumenty/konferencja/artykuly/27.pdf> [dostęp: 3.06.2019].
- BNF, <http://about.bnef.com/> [dostęp: 29.03.2019]

- Canadian National Committee of the World Petroleum Council (WPC), <https://wpc-canada.com/yc/industry-info/about-the-industry/upstream-midstream-downstream.html> [dostęp: 6.06.2019].
- Chinese Sponsored Industrial Espionage in the Global Energy Market*, <https://wikileaks.org/hbgary-emails/fileid/5107/1805> [dostęp: 16.04.2019].
- Ciołkowski P., Piecuch I., *Ustawa o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa – co oznacza dla energetyki?*, <https://www.cire.pl/item,168104,14,0,0,0,0,ustawa-o-krajowym-systemie-cyberbezpieczenstwa---co-oznacza-dla-energetyki.html> [dostęp: 1.04.2019].
- Czechowska E., *Auto na alkohol – czyli produkcja biopaliw w Brazylii*, <https://www.auto-swiat.pl/wiadomosci/aktualnosci/auto-na-alkohol-czyli-produkcja-biopaliw-w-brazylia/dz6n1w7> [dostęp: 3.06.2019].
- Drogie paliwa? Zobacz, co Polacy wlewają do baków!*, https://motoryzacja.interia.pl/wiadomosci/ceny-sprzedaz/news-drogie-paliwa-zobacz-co-polacy-wlewa-ja-do-bakow,nId,1390034#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome [dostęp: 3.06.2019].
- Dyszy J., *Czy można jeździć na oleju jadalnym?*, <https://www.motofakty.pl/artykul/czy-mozna-jezdzic-na-oleju-jadalnym.html> [dostęp: 1.06.2019].
- Ethanol-powered Generators in Antarctica. Export Potential for Sustainable Technology*, <http://www.unica.com.br/news/41124045920344564516/ethanol-powered-generators-in-antarctica-por-cento3A-export-potential-for-sustainable-technology/> [dostęp: 3.06.2019].
- Foreign Economic Espionage in Cyberspace*, <https://www.dni.gov/files/NCSC/documents/news/20180724-economic-espionage-pub.pdf> [dostęp: 29.05.2019].
- <http://gramwzielone.pl/energia-sloneczna/26964/edf-umozliwi-prosumentom-dzielenie-sie-energia-z-sasiadami> [dostęp: 24.04.2019].
- <http://meszerics.eu/pdf/energypovertyhandbook-online.pdf> [dostęp: 1.07.2017].
- <http://sep.pl/informacje/4734-walka-z-nieuczciwymi-sprzedawcami-energii-elektrycznej> [dostęp: 6.06.2019].
- <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cr/CASereport72.pdf> [dostęp: 6.06.2019].
- <http://twojsukcesuk.co.uk/index.php/nie-tylko-dla-pan/nie-tylko-dla-pan-nowe/dom-i-ogrod/4174-energia-w-uk-liczniki-smart> [dostęp: 4.06.2019].
- <http://www.nersa.org.za> [dostęp: 17.04.2019].
- <http://www.ropepca.ro> [dostęp: 4.06.2019].
- <http://www.ure.gov.pl/pl/konsumenci/nieetyczne-praktyki-spr/5935,Material-informacyjny-Urzedu-Regulacji-Energetyki-dotyczacy-nieuczciwych-dzialan.html> [dostęp: 11.04.2019].
- https://suchen.mobile.de/fahrzeuge/details.html?id=269969097&damageUnrepaired=NO_DAMAGE_UNREPAIRED&fuels=ETHANOL&isSearchRequest=true&pageNumber=1&scopeId=C&sfmt=false&fnai=prev&searchId=9e77d778-bc97-0b09-b4ac-f14d41215714 [dostęp: 4.06.2019].

- <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/wrobieni-w-kradziez-pradu/k4e9b> [dostęp: 20.04.2019].
- <https://www.bundestag.de/> [dostęp: 4.06.2019].
- <https://www.rp.pl/artykul/1149951-Co-grozi-za-szpiegostwo-w-Polsce.html> [dostęp: 29.03.2019].
- <https://www.energypoverty.eu/about/what-energy-poverty> [dostęp: 20.04.2019].
- https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/333.htm [dostęp: 4.06.2019].
- https://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASBo8presentation.pdf [dostęp: 4.06.2019].
- <https://www.prnewswire.com/news-releases/world-loses-893-billion-to-electricity-theft-annually-587-billion-in-emerging-markets-300006515.html> [dostęp: 14.04.2019].
- <https://www.senat.gov.pl/kancelaria/?sbl=standard> [dostęp: 4.06.2019].
- <https://www.slideshare.net/HarrietThomson/energy-poverty-in-europe-and-its-relationship-to-the-energy-union-strategy> [dostęp: 6.06.2019].
- <https://www.smart-energy.com/features-analysis/electricity-theft-south-africa/> [dostęp: 17.04.2019]
- <https://www.smart-energy.com/industry-sectors/new-technology/detect-and-harden-against-non-intrusive-tampering/> [dostęp: 17.04.2019].
- <https://www.ure.gov.pl/pl/konsumenci/faq-czesto-zadawane-py/cieplo/3862,Co-to-jest-nielegalny-pobor-i-co-mozna-zrobic-w-przypadku-ujawnienia-nielegalneg.html> [dostęp: 15.04.2019].
- Ile paliwa na hektar*, <http://www.farmer.pl/finanse/dotacje-i-dopłaty/ile-paliwa-na-hektar,42515.html> [dostęp: 3.06.2019].
- Is the UK's Energy Industry Waking Up to the Threats to Cybersecurity?*, „New Power”, Issue 70, December 2014, no. 1, https://www.cgigroup.co.uk/sites/default/files/files_uk/articles/newpower_cybersecurity1.pdf [dostęp: 9.04.2019].
- Koh L., Marchand R., Genovese A., Brennan A., *Fuel Poverty. Perspectives From The Front Line*, https://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.272226!/file/Fuel_Poverty-perspectives_from_the_front_line.pdf [dostęp: 1.07.2017].
- Łapiński K., Peterlik M., Wyżnikiewicz B., *Szara strefa w polskiej gospodarce w 2015 roku*, <http://www.ibngr.pl/content/download/1923/18800/file/Szara%20strefa%20w%C3%82%C2%A0polskiej%20gospodarce%20w%C3%82%C2%A02015%20roku.pdf> [dostęp: 1.06.2019].
- Łobodziński M., *Toyota opracowała hybrydę na alkohol*, <https://moto.wp.pl/toyota-opracowala-hybryde-na-alkohol-pojedzie-na-trzecie-6232930737374849a> [dostęp: 3.06.2019].
- Łukaszewicz A., *Kradzież prądu z podwójną karą – to nie narusza konstytucji*, <https://www.rp.pl/artykul/1150953-Kradziez-pradu-z-podwojna-kara-to-nie-narusza-konstytucji.html> [dostęp: 20.04.2019].

- Michniewicz G., *Szpiegostwo gospodarcze – Jak zapobiegać*, <https://www.computer-world.pl/porada/Szpiegostwo-gospodarcze-Jak-zapobiegac,318761,2.html> [dostęp: 29.03.2019].
- National Energy Regulator Act, 2004, vol. 478, cape town 6, April 2005, <http://www.energy.gov.za/files/policies/National%20Energy%20Regulator%20Act%2040%20of%202004.pdf> [dostęp: 17.04.2019].
- Norma ISO, <https://www.sis.se/api/document/preview/909824/> [dostęp: 25.07.2019].
- Ogórek S., *Robią benzynę tańszą niż Orlen. I to ze śmieci*, <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul/paliwa-benzyna-technologie-recyklingu-smieci,18,0,2320146.html> [dostęp: 1.06.2019].
- OPEC Annual Statistical Bulletin 2008, https://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASBo8presentation.pdf [dostęp: 4.06.2019].
- Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego „Energetyka prosumencka i prosumenckie spółdzielnie energetyczne – możliwości i wyzwania w państwach członkowskich UE”.
- Pakiet informacyjny WPC dotyczący działalności gospodarczej polegającej na wytwarzaniu paliw ciekłych*, Warszawa 2018, <https://www.ure.gov.pl/pl/biznes/jak-uzyskac-koncesje/paliwa-ciekle/6824,Wytwarzanie-paliw-cieklych.html> [dostęp: 3.06.2019].
- Perkowska K., *ABW na tropie szpiegów w polskim sektorze energetycznym*, <https://www.agropolska.pl/zielona-energia/prawo/abw-na-tropie-szpiegow-w-polskim-sektorze-energetycznym,18.html> [dostęp: 21.03.2019].
- Polacy potrafią zrobić tanie paliwo do aut nawet ze śmieci. Ale na światowy sukces pewnie znów zabraknie pieniędzy...*, <https://wolnosc24.pl/2017/05/20/polacy-potrafi-a-zrobic-tanie-paliwo-do-aut-nawet-ze-smieci-ale-na-swiatowy-sukces-pewnie-znow-zabraknie-pieniedzy/> [dostęp: 4.06.2019].
- Polak robi taniej benzynę ze śmieci, którą może zalać rynek. Z kilograma odpadów produkuje litr paliwa*, <https://innpoland.pl/134969,orlen-i-lotos-moga-sie-bac-polak-robi-tania-benzynie-ze-smieci-ktora-moze-zalac-rynek?fbclid=IwARoFq9vHoQG2Cmuo5cjuBhxVZbS68jJwkqGjzCzZrtWRU-O2XYw-zNqeF9xqM> [dostęp: 4.06.2019].
- PwC, *Badanie przestępczości gospodarczej w Polsce 2018*, <https://www.pwc.pl/pl/publikacje/2018/badanie-przestepczosci-gospodarczej-2018-raport-pwc.html> [dostęp: 13.04.2019].
- Rybacki R., *Tanie paliwo na Orlenie! Wyjaśniamy kto może tankować E85*, <https://www.auto-swiat.pl/porady/eksploatacja/tanie-paliwo-na-orlenie-wyjasniamy-kto-moze-tankowac-e85/rvoq2r1> [dostęp: 3.06.2019].
- Samborski S., *Ziemniaczany przemysł gorzelniczy*, <http://www.agro-info.org.pl/index/?id=a3fb4bf9a6f9cf09166aa9c20cbbc1ad> [dostęp: 3.06.2019].
- Skonsolidowany raport roczny 2018.*, ENEA S.A., <http://ir.enea.pl/pr/427942/skonso-lidowany-raport-roczny-rs-2018> [dostęp: 12.04.2019].

- Skonsolidowany raport roczny Grupy Kapitałowej TAURON Polska Energia S.A. za 2018 rok*, <https://www.auron.pl/tauron/relacje-inwestorskie/raporty-okresowe> [dostęp: 12.04.2019].
- Sokołowski M., *Czyny nieuczciwej konkurencji i szpiegostwo przemysłowe*, <http://biznessecurity.pl/bezpieczenstwo-biznesu-przestepstwa-gospodarcze-korupcja-przestepstwa-menadzerskie/27-czyny-nieuczciwej-konkurencji-i-szpiegostwo-przemyslowe> [dostęp: 29.03.2019].
- Surdyk K., Nogacki R., *Szpiegostwo przemysłowe w Polsce i na świecie*, <https://www.wywiad-gospodarczy.pl/szpiegostwo-przemyslowe-polska-swiat.html> [dostęp: 11.04.2019].
- Szachno A., *Sektor energetyczny coraz bardziej zagrożony cyberatakami*, <https://strefabiznesu.pl/sektor-energetyczny-coraz-bardziej-zagrozony-cyberatakami/ar/12572776> [dostęp: 18.03.2019].
- Szambelańczyk M., *Odbiorca wrażliwy paliw gazowych oraz energii elektryczne w świetle postanowień „małego trójpaku”*, https://www.cire.pl/pliki/2/cire_odbiorca_wrazliwy_20130926.pdf [dostęp: 30.03.2019].
- W Polsce funkcjonuje trzy tysiące nielegalnych kopalni, w których wydobywa się surowce warte nawet miliard złotych*, <https://innpoland.pl/130215,w-polsce-funkcjonuje-trzy-tysiace-nielegalnych-kopalni-w-ktorych-wydobywa-sie-surowce-warte-nawet-miliard-zlotych> [dostęp: 4.06.2019].

Informacje o autorach

ANNA GÓRSKA – absolwentka studiów doktoranckich w zakresie nauk ekonomicznych, Kolegium: Zarządzanie i Finanse, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie. W 2019 roku będzie bronić pracę doktorską na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W latach 2014–2015 wykładowca Wyższej Szkoły Handlowej w Kielcach, Zamiejscowego Wydziału Nauk Ekonomicznych w Tarnobrzegu. Zainteresowania naukowe: energetyka, gospodarka odpadami, bezpieczeństwo ekonomiczne, bezpieczeństwo ekologiczne, bezpieczeństwo energetyczne, ochrona środowiska, ekologia, zrównoważony rozwój, polityka gospodarcza.

SŁAWOMIR JANKIEWICZ – prof. WSB, dr hab., autor i współautor ponad 100 publikacji naukowych z zakresu: polityki gospodarczej, strategii i finansowania, restrukturyzacji i zarządzania wartością przedsiębiorstw. Współpracował jako zarządzający, doradca lub ekspert z wieloma instytucjami (zarówno przedsiębiorstwami i bankami, jak i jednostkami administracji publicznej) w zakresie: zarządzania finansami, wartością, oceny kondycji ekonomiczno-finansowej, restrukturyzacji, strategii oraz przejęć i fuzji. Doradca ekonomiczny NSZZ „Solidarność”, członek Polskiego Komitetu Światowej Rady Energetycznej, członek Zespołu ds. analiz i przygotowania do wdrożenia wysokotemperaturowych reaktorów jądrowych przy Ministerstwie Energii, profesjonalny prognosta Ankiety Makroekonomicznej Narodowego Banku Polskiego, dyrektor Instytutu Społeczno-Ekonomicznego Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu.

VIOLETTA JÓZEFczyk – doktor nauk ekonomicznych Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Absolwentka Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Ukończyła Podyplomowe Studia Dziennikarstwa na Wydziale Nauk Społecznych UAM oraz Podyplomowe Studia Organizacji i Zarządzania na Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu. Ławnik sądowy. Autorka publikacji naukowych z dziedziny zarządzania przedsiębiorstwem. Zawodowo manager z praktyką w obszarze zarządzania strategicznego, architektury procesowej przedsiębiorstwa oraz zarządzania obsługą klienta w przedsiębiorstwach usługowych. Zainteresowania badawcze: społeczna odpowiedzialność biznesu, kultura organizacyjna przedsiębiorstwa, zarządzanie strategiczne, zarządzanie ryzykiem, zarządzanie relacjami z klientem.

PIOTR KWIATKIEWICZ – prof. UZ dr hab., kierownik Pracowni Polityki Energetycznej i Bezpieczeństwa UZ. Obszary badawcze: gospodarka i logistyka energetyczna, polityka energetyczna, międzynarodowe stosunki gospodarcze i polityczne w obszarze gas & oil ze szczególnym uwzględnieniem państw poradzieckich oraz szeroko pojętego Bliskiego Wschodu, nowe technologie w sektorze energetycznym, OZE.

BARTŁOMIEJ OREŻIAK – doktorant w Katedrze Ochrony Praw Człowieka i Prawa Międzynarodowego Humanitarnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Laureat Stypendium Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego za wybitne osiągnięcia naukowe na rok akademicki 2017/2018. Główne zainteresowania badawcze: prawo karne, prawo międzynarodowe, ochrona praw człowieka oraz prawo nowych technologii.

DAWID PIEKARZ – Ekspert bezpieczeństwa ekonomicznego i strategii, doktor nauk społecznych z obszaru strategii i bezpieczeństwa ekonomicznego, absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego. Posiada ponad dwudziestoletnie doświadczenie w komunikacji strategicznej i doradztwie strategicznym, m.in. w administracji publicznej (Ministerstwo Finansów, Urząd Komunikacji Elektronicznej) biznesie (PKN Orlen, PKP, Kopex SA, Polski Związek Pracodawców Budownictwa)

oraz jako konsultant niezależny. Realizował projekty z zakresu fuzji i przejęć (Możejki Nafta, Unipetrol), przetargowe (częstotliwości LTE, przetargi kolejowe i autostradowe) także z zakresu nowych inwestycji czy działań restrukturyzacyjnych i antykryzysowych. Był stypendystą m.in. Canadian Center for Management Development (przywództwo) oraz Harvard School of Public Health & Szkoły Zdrowia Publicznego UJ. Jest ekspertem i wice-prezesem Instytutu Staszica.

REMIGIUSZ ROSICKI – doktor nauk politycznych, prawnik, politolog i filozof. Ukończył również studia podyplomowe w zakresie: prawa gospodarczego (w Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu), administracji europejskiej (w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), odnawialnych źródeł energii (w Wyższej Szkole Bankowej w Poznaniu). Kształcił się również w Södertörns Högskola w Sztokholmie (Szwecja). Jego zainteresowania badawcze skupiają się na polityce energetycznej, prawie energetycznym, gospodarce energetycznej, polityce bezpieczeństwa i polityce kryminalnej.

MARCIN WIELEC – adiunkt w Katedrze Postępowania Karnego WPiA UKSW, P.O. kierownika Katedry Postępowania Karnego. Specjalista z zakresu prawa karnego procesowego, prawa karnego, prawa karnego wykonawczego oraz prawa karnego skarbowego, prawa i postępowania dyscyplinarnego. Autor artykułów naukowych, książek prawniczych i ekspertyz. Dyrektor Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, adwokat.

ŁUKASZ WOJCIESZAK – doktor habilitowany nauk społecznych oraz doktor nauk prawnych. Zatrudniony na stanowisku profesora nadzwyczajnego w Politechnice Świętokrzyskiej w Kielcach. Autor kilku książek oraz kilkudziesięciu artykułów naukowych. Główne zainteresowania badawcze: bezpieczeństwo energetyczne, prawo energetyczne, polityka wschodnia Polski i Unii Europejskiej.

